

S B O R N Í K
NÁRODNÍHO MUZEA V PRAZE

ŘADA A – HISTORIE

A C T A
MUSEI NATIONALIS PRAGAE

SERIES A – HISTORIA

66 • 2012 • 1–2

JIŘÍ KOŠTA – JAN MAŘÍK (EDITOŘI):

RUDOLF TUREK
ARCHEOLOG, HISTORIK A NUMISMATIK

RUDOLF TUREK
AN ARCHAEOLOGIST, HISTORIAN AND NUMISMATIST
COLLECTED ESSAYS PRESENTED ON THE OCCASION OF HIS BIRTH CENTERARY

OBSAH

Jiří Sláma: PhDr. Rudolf Turek a bádání o českém raném středověku	5
Summary: PhDr. Rudolf Turek and research on Bohemian Early Middle Ages	12
Karel Sklenář: Rudolf Turek v Národním muzeu	13
Summary: Rudolf Turek in the National Museum	17
Michal Lutovský: Rudolf Turek a slovanské mohyly v Čechách	19
Summary: Rudolf Turek and the Slavic barrows in Bohemia	24
Zdeněk Petráň: Rudolf Turek a problematika počátků českého mincovnictví	25
Summary: Rudolf Turek and the dawn of the Czech minting	30
Luděk Beneš – Filip Krásný: Rudolf Turek a Muzeum Mladoboleslavska	31
Summary: Rudolf Turek and the Museum of Mladá Boleslav Region	33
Jiří Košta – Jan Mařík: Archeologické výzkumy Rudolfa Turka na akropoli libického hradiště – evidence fondu, digitalizace terénní dokumentace a databázové zpracování	35
Summary: Archaeological excavations conducted by Rudolf Turek at the acropolis of the Libice nad Cidlinou stronghold – fund evidence, digitalization of field documentation, and database processing	42
Pavla Tomanová: Sonda S. Vyhodnocení části fondu systematického výzkumu z roku 1950	43
Summary: Test pit S. Evaluation of a part of the archaeological evidence from the systematic excavations in the year 1950	52
Nada Profantová: Několik náhodných nálezů z Libice nad Cidlinou a jejich význam pro poznání dálkových kontaktů	55
Summary: Several Coincidental Finds from the Site of Libice nad Cidlinou and their Importance for Long-distance Trade Contacts	62
Petr Charvát: „Světská nádhera vždy k úctě ponouká“. Přepych přemyslovských dvorů	63
Summary: “Worldly Glamour Always Commands Respect.” Luxuries of Přemysl-Dynasty Courts	66
Roman Křivánek – Jan Mařík: Nedestruktivní výzkum akropole libického hradiště	67
Summary: Non-destructive research on the acropolis of the Libice nad Cidlinou stronghold	70
Jiří Hošek – Jiří Košta – Jan Mařík: Nálezy raně středověkých mečů v aglomeraci raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou	71
Summary: Finds of Early Medieval swords in the agglomeration of Early Medieval stronghold at Libice nad Cidlinou	86

Rudolf Jung

Autoři příspěvků

PhDr. Luděk Beneš
Muzeum Mladoboleslavska, Mladá Boleslav

Ing. Jiří Hošek, PhD.
Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha

Prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc.
Západočeská univerzita v Plzni – Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha

Mgr. Jiří Košta
Národní muzeum, Praha

Bc. Filip Krásný
Muzeum Mladoboleslavska, Mladá Boleslav

RnDr. Roman Křivánek
Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha

PhDr. Michal Lutovský
Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Praha

Mgr. Jan Mařík
Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha

MUDr. Zdeněk Petráň
České muzeum stříbra, Kutná Hora

PhDr. Nad'a Profantová, CSc.
Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha

PhDr. Karel Sklenář, DrSc.
emeritní ředitel Historického muzea, odboru Národního muzea, Praha

Prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.
Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha

Pavla Tomanová
Praha

PhDr. RUDOLF TUREK A BĀDÁNÍ O ČESKÉM RANÉM STŘEDOVĚKU

JIŘÍ SLÁMA, Univerzita Karlova, Praha

Abstract:

PhDr. Rudolf Turek and research on Bohemian Early Middle Ages

This study is devoted to the personality of Dr. Rudolf Turek (1910–1991) – one of the leading personalities of the Czech Early Medieval studies. Rudolf Turek immensely influenced, during his life time, not only archaeological but also historic and numismatic studies. Prof. Sláma has touched not only scientific bibliography of Dr. Turek concerning varied Early Medieval issues such as research on the Slavic funerary barrows, history of the Slavicks family and their seat, the stronghold of Libice nad Cidlinou, their relations with the Přemyslid dynasty, the earliest Czech minting etc. but also his career and personal life and pleasures, mainly poetry and music.

Mladoboleslavský rodák Dr. Rudolf Turek (*20. června 1910) náležel za svého života zcela nepochybně k nejvýznamnějším osobnostem českého archeologického bádání zaměřeného na raný středověk.¹ Jeho názory po několik desetiletí velmi výrazně ovlivňovaly nejenom tento obor, ale i další vědní disciplíny zabývající se naší dávnou minulostí. Lze tu vzpomenout především numismatiku, dějiny umění studující ranou sakrální architekturu či vlastní historii. Umožňovalo mu to nejen jeho výborné a velmi široké historické vzdělání, ale především vytržený cit pro řešení historických problémů v mezioborových souvislostech. Turkův vřelý vztah k dějinám, historickým stavebním památkám či ke klasické hudbě, jejímž byl po celý život velkým ctitelem, se vytvářel již za jeho dětství v kulturně vyspělém rodinném prostředí jeho otce, který byl mladoboleslavským soudcem. V ní si také osvojil pevné morální zásady i hluboce prožívané křesťanství, což výrazně ovlivnilo celý jeho život. V roce 1929 mladý Rudolf Turek úspěšně ukončil studium na mladoboleslavském gymnáziu, jehož vysoká úroveň odpovídala tehdejšímu požadavkům kladeným na středoškolská studia. Ihned po maturitě přihlásil se ke studiu na pražské Filozofické fakultě. I když již v onom období projevoval hluboký zájem o archeologii, přesto ho tehdejší malé možnosti uplatnění v tomto oboru přiměly zapsat si učitelskou kombinaci dějepisu se zeměpisem; ta totiž skýtala perspektivu budoucí zabezpečené existence jakožto gymnaziálního profesora. K těmto předmětům si však Rudolf Turek navíc zapsal přednášky z archeologie; během studia ještě

navštěvoval semináře z dějin umění a diplomatiky. R. Turek měl to velké štěstí, že na Filozofickou fakultu přišel právě v době, kdy tam působila plejáda vynikajících profesorů náležejících k tzv. Gollově škole či touto školou ovlivněných. K jeho učitelům patřili profesori J. Pekař, J. Šusta, B. Mendl, G. Friedrich, J. Cibulka, A. Matějček, V. Birnbaum a na archeologii L. Niederlův žák A. Stocký. Ze svých učitelů si nejvíce vážil profesora Pekaře, kterému během studia vypracoval spolu s A. Haasem rejstřík k jeho knize *Žižka a jeho doba*. K J. Pekařovi se R. Turek veřejně a s úctou hlásil i v dobách, kdy byl tento náš nejvýznamnější historik oficiální marxistickou historiografií zostouzen a zatracován. Studium na filozofické fakultě ukončil R. Turek obhájením disertační práce věnované zbraslavskému opatu a kronikáři Petru Žitavskému.

Po vojenské službě získal R. Turek první zaměstnání v tehdejší pražské Státní archeologické ústavu. Omezené finanční prostředky této instituce, snižované v důsledku krize i stoupajících výdajů státu na obranu, neumožnily však R. Turka natrvalo zaměstnat a ten se tak v roce 1936 ocitl bez práce. Za dané situace mu nezbylo nic jiného, než přijmout nabízené místo gymnaziálního profesora ve slovenské Spišské Nové Vsi. I tam však pobyl jenom krátce. Vzrůstající politické napětí na Slovensku doprovázené protičeskými výpady přiměly R. Turka ve druhé polovině roku 1938 k návratu do Čech. Stalo se tak v době, kdy pražská vláda narychlo vytvářela v nejrůznějších státních institucích nová pracovní místa určená pro uprchlíky z tehdy zabaného

¹ Charakteristiku R. Turka jakožto vynikajícího člověka a především našeho předního odborníka, který se významně zasloužil o poznání raných českých dějin, lze nalézt v několika článcích, které o něm byly napsány při příležitosti jeho životních jubileí. Z nich níže uvádím ty nejzajímavější. Tam lze nalézt o R. Turkovi i další informace a údaje, které zajímavě dokreslují jeho osobnost. *Filip 1970; Šolle 1980; Richter 1990; Sláma 1992; Justová 1993; Lutoský 2000; Sklenář 2010.*

pohraničí i ze Slovenska. To pomohlo R. Turkovi získat na samém konci roku 1938 trvalé zaměstnání v pravěkému oddělení pražského Národního muzea, kde potom pracoval následných 48 let až do svého odchodu do důchodu. Tam také vytvořil své rozsáhlé vědecké dílo dokumentované obdivuhodně bohatou bibliografií vědeckých prací. Na půdě Národního muzea se dále podílel na vytváření nejrůznějších výstav, proslovil tam bezpočet přednášek, po mnoho let jménem této instituce prováděl archeologické výzkumy. V neposlední řadě také – v tomto případě již s mnohem menším nadšením – inventoval musejní archeologické sbírky. Jeho pracovna se postupně stávala místem setkávání a diskusí nejrůznějších odborníků, později však i místem, odkud si R. Turkovi přátelé odnášeli jím psané veršované pamflety zesměšňující poměry v tehdejší reálnosocialistickém Československu.

Věnujme nyní pozornost R. Turkově vědecké práci. Ta je velmi bohatá. Vždyť jeho bibliografie obsahuje deset monografií a několik stovek odborných časopiseckých studií. Navíc je též autorem přibližně stejného počtu nejrůznějších zpráv, populárních článků s velmi širokou tematikou, různých příležitostných vzpomínek a nekrologů.² Hlavním oborem Turkova vědeckého působení byla raně středověká archeologie, nazývaná u nás a v několika dalších zemích archeologií slovanskou.³

Prvními objekty Turkova archeologického zájmu byly již od jeho studentských let mohyly, kterým předchází bádání věnovalo pro jejich malou nálezovou atraktivitu jenom okrajovou pozornost. Turkovy výzkumy mohylníků v Prachovských skalách (*Turek 1946b*), v Pňovicích (*Turek 1946a*), ve Veselí nad Lužnicí (*Turek 1952*) a na několika dalších místech byly na svou dobu prováděny s velkou precizností, jaké u nás nedosahovaly dokonce řadu let později realizované výzkumy některých mohylníků. Ještě dříve než zahraniční bádání plně ocenilo staroslovanské mohyly jakožto důležitý archeologický a historický pramen, R. Turek je takto vždy chápal a tak je ve svých studiích hodnotil. První Turkovy práce věnované mohylám publikovaly nálezy z jeho vlastních výzkumů těchto objektů. V dalších se potom věnoval hodnocení žárových mohyl z území celých Čech (*Turek 1965a*). Intensivně se též věnoval studiu jednotlivých mohylových oblastí na českém území. Bádání o jihočeské skupině obohatil o dosud stále cenný katalog tamějších lokalit s doklady mohylového pohřbívání (*Turek 1958a*). Zvláštní práci napsal i o mohylách, ve kterých byly nalezeny památky velkomoravského období (*Turek 1963b*). V roce 1965 zveřejnil svůj shrnující pohled na raně středověké mohylníky v Čechách, kde je hodnotil nejen jako funerální památku, ale i jako pramen pro poznání tehdejší

společnosti, soudobých věrských představ apod. (*Turek 1965a*).

Velmi významnou úlohu sehrál R. Turek při výzkumu raně středověkých hradišť v Čechách. Ten zahájil již na počátku druhé světové války nevelkými výkopy v Prachovských skalách (*Turek 1946b*), kde se mu podařilo rozpoznat vnitřní konstrukci raně středověké hrady.⁵ K intenzivnímu výzkumu hradišť došlo potom až po druhé světové válce, kdy se stala u nás (stejně jako v sousedním Polsku a i v jiných zemích) předmětem zvýšeného zájmu archeologů. Tento trend u nás dobře dokumentuje v roce 1947 vznik „Sboru pro výzkum staroslovanských hradišť“, který měl tyto výzkumy koordinovat, řídit a metodicky vést. Ve skutečnosti však Sbor nikdy svůj program neuskutečnil a po čase v tichosti zanikl. Naopak R. Turek se na budoucí výzkumy připravil shrnující studií (*Turek 1946c*).⁶ Sám vedl již vzpomenutý výzkum hradiště v Prachovských skalách (*Turek 1946b*) a potom po desetiletí zkoumal slavníkovskou Libici;⁷ menší výkopy uskutečnil na hradištích Šance u Břežnice, Kal, Smolov a Příkopy na Domažlicku (například *Turek 1967a*, *týž 1967b*).

Velkou pozornost věnoval především libickému výzkumu, jehož výsledky interpretoval v souladu s jím hájenou koncepcí slavníkovských dějin. Velmi dobře si uvědomoval nutnost zkoumat zázemí hradišť, pro které volil termín sídelní aglomerace (*Turek 1971*). Zástavby hradišť se dotýká jeho spíše historicky pojatá studie o dvorcích. Uvažoval též o významu některých hradišek⁸ a naznačil i historický význam možných kontaktů mezi Starou Kourím a Libicí (*Turek 1977a*).

Na podkladě staroslovanských archeologických památek rekonstruoval nejstarší raně středověké osídlení Chebska, Liberecka, Božeňska, západních Čech a Pražské kotliny (například *Turek 1950b*, *týž 1957a*, *týž 1957b*, *týž 1958b*). K posledně jmenované oblasti se vrátil ještě ve dvou studiích věnovaných počátkům Prahy (například *Turek 1950b*). Do značné míry především na podkladě archeologických nálezů (rovněž však s přihlédnutím ke geomorfologii krajiny či ke hranicím středověké církevní správy) vypracoval R. Turek svou teorii o kmenových územích na českém území; tuto myšlenku potom obhajoval v několika dílčích a různě koncipovaných studiích (*Turek 1957a*, *týž 1957b*, *týž 1960*).

I když byl R. Turek svou hlavní profesí archeolog, velmi dobře si uvědomoval nutnost využívat ve své práci i svědecktví historických písemných pramenů, pokud nám pomohou obohatit a upřesnit mluvu archeologických památek. Tento způsob práce mu umožnilo výborné historické vzdělání, kterého se mu dostalo během vysokoškolského studia. Vyu-

² Úplná bibliografie R. Turkových prací byla postupně publikována především na stránkách Archeologických rozhledů: *Rataj 1970*; *Rataj 1980*; *Anonym 1986*; *Anonym 1990*; *Drašnarová 1993*; *Sklenář – Sklenářová 2005*, 596–598.

³ Toto pojmenování vzniklo pod vlivem přežívajících obrozeneckých myšlenek i některých pozdějších politických koncepcí.

⁴ Viz příspěvek M. Lutovského, *Rudolf Turek a slovanské mohyly v Čechách* v tomto sborníku (pozn. editorů).

⁵ Ke stejným výsledkům dospěl v téže době i M. Šolle na Budči.

⁶ O dosavadních výsledcích výzkumu těchto objektů a potom i programovým článkem zdůrazňujícím historickou nutnost takovýchto výzkumů.

⁷ Viz příspěvek J. Košty a J. Maříka, *Archeologické výzkumy Rudolfa Turka na akropoli libického hradiště – evidence fondu, digitalizace terénní dokumentace a databázové zpracování* v tomto sborníku (pozn. editorů).

⁸ Například se v několika studiích věnoval Starému Plzenci: *Turek 1976*.

⁹ Tato publikace vychází ovšem z pojetí vypracovaného již předchozím historickým bádáním.

žívání písemných pramenů je charakteristické pro většinu Turkových prací. Můžeme si tu připomenout alespoň ty nejzajímavější. Především na podkladě interpretace písemných pramenů postavil svůj výklad významu Slavníkovců v našich dějinách (především *Turek 1982a*).⁹ Slavníkovských dějin se dotýká i Turkova kratičká úvaha, v níž se vypořádá s představou – v jeho pojetí mylnou – o podílu Vršovců na libické tragédii v roce 995 (*Turek 1966–1968*). Slavníkovské problematiky se okrajově dotýká i Turkovo odmítnutí názoru O. Králíka na filiaci vojtěšských legend (*Turek 1963a*).

Rozbor franských analistických zpráv sehrál významnou roli v Turkových úvahách o lokalizaci Canburku vzpomínaného k roku 805 (*Turek 1978a*). Na podkladě písemných pramenů se zabýval vpádem Jindřicha III. do Čech v roce 1040. Do téže kategorie Turkových prací náleží i jeho lokalizace událostí v roce 936, jež se podle kronikáře Widukinda týkala hradu *vicina subregula* a potom o čtrnáct let později stejným kronikářem vzpomínutého hradu *que nuncupabatur Nova*. Z Widukindovy časově málo určité zprávy o knížeti Václavovi (konkrétně se jedná o slůvko *interea*) vychází Turkova studie obhajující rok 929 jako datum násilné smrti tohoto knížete (*Turek 1963a*). Zevrubného Turkova rozboru se dočkala i císařská řezenská listina Jindřicha IV. z roku 1086, sepsaná nejspíše na podkladě starší listiny již z doby Vojtěchovy, která uvádí hranice pražského biskupství v době jeho vzniku (*Turek 1975b*).

Podnětné jsou i Turkovy studie, ve kterých z Kosmovy kroniky a legend (především Kristiánovy) vytěžil řadu informací zajímavých archeology (například co píší o hradíštích: cf. *Turek 1961*, *týž 1963*, 20, *týž 1975a*). Tyto studie jsou stále aktuální svým apelem a určitým varováním (byť přímo nevysloveným) před nekritickým přejímáním zpráv z písemných pramenů, aniž by tyto byly podrobeny příslušné kritice. Často neujasněné problémy vzájemného vztahu mezi archeologií a historií přiměly R. Turka k napsání několika spíše teoreticky pojatých studií zabývajících se vztahem těchto dvou historických oborů. Tyto práce se řadí k dalším několika jeho úvahám, ve kterých řešil obdobný vztah archeologie např. k numismatice či k toponomastice (například *Turek 1970a*, *týž 1987*).

Své poznatky o raném období českých dějin shrnul R. Turek ve vynikající knize *Čechy na úsvitě dějin*, jejíž první čtvrtina je věnována hutné informaci o všech písemných pramenech, které ve větší či menší míře přinášejí zprávy o našich nejstarších dějinách (*Turek 1963a*). Takto koncipovaný přehled nebyl v české literatuře do té doby zpracován.

Hluboký a celoživotní zájem o slavníkovskou problematiku nutně přivedl R. Turka k postavě sv. Vojtěcha a tím i českým církevním dějinám. Těmi se zabýval v celé řadě studií věnovaných především našim nejstarším národním světcům. Turkova studie podávající shrnující pohled na sv. Václava a na jeho kult byla dokonce otištěna v prestižním římském

sborníku *Bibliotheca sanctorum* (*Turek 1969*). K tomuto světcovi se vrátil ještě v několika dílčích studiích věnovaných např. problému datování jeho mučednické smrti. R. Turek rovněž vyslovil závaznou myšlenku o politickém a kulturním významu Václavovy stavby pražské svatovítské rotundy a to v mnohem širším pojetí, než jak to kdysi činil J. Cibulka. Podle Turkova výkladu se totiž jednalo o symbolický vstup přemyslovských Čech do západního evropského křesťanského společenství.

V celé řadě svých prací se R. Turek věnoval nejvýznamnějšímu Slavníkovci sv. Vojtěchu (například *Turek 1977b*, *týž 1981a*). Je ovšem nutno mít na paměti, že jeho studie byly psány již delší dobu před miléniovým výročím Vojtěchovy mučednické smrti, kdy především zahraniční historické bádání zaměřilo svou pozornost na tohoto světce a vyslovilo o něm řadu nových myšlenek a poznatků. Nepochybně podnětná je Turkova krátká studie věnovaná sv. Ludmile a zaměřená především na svatoludmilský kult a naopak v míře mnohem menší na samotný život této světice (*Turek 1989a*). R. Turek byl si dobře vědom, že o něm existuje jenom minimum bezpečných informací. Nepochybně velmi přínosný je Turkův článek věnovaný údajnému světcovi Ivanovi (*Turek 1979*), k jehož napsání byl inspirován diskusemi s prof. V. Marešem; ten totiž v jedné studii pro množství jiných úkolů a nakonec i pro své úmrtí nikdy nedokončené a nezveřejněné přesvědčivě vyvrátil existenci tohoto údajného českého světce. Jak ovšem ukazují některé práce z poslední doby, zastánci sv. Ivana a jeho kultu nejsou ochotni tuto skutečnost akceptovat.

Pro úplnost budiž ještě vzpomenu kratší R. Turkovy práce o možném odrazu působení soluňských bratří v našich archeologických nálezech a o sázavském klášteře, kde se prolínaly kulturní a náboženské vlivy z různých oblastí (*Turek 1970–1971*).

Konečně nepřímou jsou s církevními dějinami spojeny i Turkovy statě zabývající se některými předměty nalezenými v troskách libického slavníkovského chrámu a údajně náležející k jeho vybavení (aquamanile, lžička, předpokládaný zlomek zvonu: *Turek 1965b*, *týž 1981a*), u kterých však postrádáme bezpečné chronologické zařazení, na kterém je ovšem interpretace těchto památek odvislá (*Turek 1963a*). Dalším historickým oborem, do kterého R. Turek aktivně zasáhl, byla numismatika, které se věnoval v početné řadě svých studií.¹⁰ Zpočátku zcela v souladu se soudobými názory panujícími v archeologii zdůrazňoval především význam nálezů mincí pro datování objektů a památek, ve kterých a se kterými byly mince nalezeny. Z tohoto období Turkovy práce pochází i jeho stále cenná studie o českých raně středověkých nálezech datovaných mincemi (*Turek 1948b*, *týž 1948c*, *týž 1950a*). S tímto úzkým pojetím významu mincovních nálezů se však R. Turek nespokojil a záhy jich začal používat i jako svědectví různých historických událostí. Poznatky zahraničního bádání o tzv. horizontech nepokojů, rekonstruovaných z mincovních nálezů,

¹⁰ K této problematice podrobněji, viz příspěvky Z. Petráne *Rudolf Turek a problematika počátků českého mincovnictví a Výběrová bibliografie numismatických prací Rudolfa Turka* v tomto sborníku (pozn. editorů).

¹¹ K této problematice podrobněji, viz příspěvky Z. Petráne *Rudolf Turek a problematika počátků českého mincovnictví a Výběrová bibliografie numismatických prací Rudolfa Turka* v tomto sborníku (pozn. editorů).

Archeologické počátky Rudolfa Turka, 30. léta 20. století. Autor fotografie neznámý.

aplikoval v českém prostředí na libické události v roce 995. Byl si ovšem vědom, že historická interpretace mincovních nálezů a především pokladů je mnohem širší.

Archeologický výzkum libického hradiště obrátil Turkův zájem k tamějším mincovním nálezům, k problému libické mincovny a k otázkám spjatým se slavníkovským a svatovojtěšským mincovnictvím (například *Turek 1977b*, *týž 1981b*). Výklad této problematiky ovšem ovlivnilo tehdy všeobecně přijímané již vzpomenuté lippertovsko-novotnovské pojetí slavníkovské historie. Předpokládané protipřemyslovské tendence měly ve slavníkovském prostředí dokumentovat na mincích např. údajné výhružné motivy či vyobrazení Slavníkovce Soběslava s královským diadémem na hlavě (*Turek 1989b*). V duchu stávajícího pojetí uvažoval R. Turek i o mincování biskupa Vojtěcha. Existenci druhé slavníkovské mincovny v Malíně spojoval R. Turek v souladu s tehdy běžným názorem s výskytem místních stříbrných rud, o kterých však teprve pozdější bádání prokázalo, že nebyly tehdejšími metodami těžitelné.

Při třídění českých denárových ražeb vycházel R. Turek z názorů G. Skalského s některými modifikacemi V. Katze. Proto R. Turek odmítl názory zahraničního bádání kladoucí počátek přemyslovského mincování až do doby panování Boleslava II. (*Turek 1985*, 52–54, *týž 1963a*, 207–214). Zajímavé poznatky přinesly i některé další Turkovy studie věnované denárové problematice.¹¹ Jedná se např. o krátký článek o nemonetárním použití mince jakožto ozdoby, dále o jménech na některých denárech (a o historickém významu nositelů těchto jmen) či dvě práce registrující typy a varianty nejstarších českých denárů (například *Turek 1974*). Podnětné je i R. Turkovo upozornění na nutnost spolupráce numismatiky s dalšími historickými obory.

V souvislosti se studiem mincovních pokladů obrátil R. Turek svůj zájem i ke druhé jejich složce, kterou tvoří stříbrné šperky a především jejich zlomky. Z jeho pera pochází i první přehled těchto ozdob známých z českého území a potom i pokus hledat genezi některých těchto okras ve šperkařství velkomoravském (například *Turek 1963–1964*). Jejich nálezů využil R. Turek i při sledování česko-polských kontaktů (*Turek 1964*).

Velkou pozornost věnoval R. Turek ve svých pracech i památkám raně středověké sakrální architektury. Jakožto absolvent univerzitních seminářů profesorů J. Cibulky a V. Birnbauma odnesl si nejen celoživotní zájem a obdiv k historické architektuře, projevující se mimo jiné i bezbřehou snahou po její památkové ochraně, ale i ty nejlepší předpoklady k jejímu studiu a historickému hodnocení. Objev libického hradního chrámu podnítl Turkův zájem o sasko-otonské stavitelství (*Turek 1982b*). S působením biskupa Vojtěcha potom spojoval – a proti hlasům některých oponentů neúnavně hájil – např. kostel v Plzni-Doubravce a potom i kostely svatobonifáckého zasvěcení lokalizované jím do Libice nad Cidlinou a do Lochů. Předpokládaná empora v libickém hradním kostele mu zavedla podnět k širšímu studiu tribunových kostelů, jejichž raný původ

v našich zemích dokládal i na podkladě jím předpokládaného historického a stavebního vývoje staroplatinské svatopetrské rotundy (*Turek 1965c*, *týž 1976a*). Datování této stavby ovšem opíral spíše o argumenty historické; stejným způsobem dokládal i existenci svatovítského kostela v podhradí mladoboleslavského hradiště již v 10. století.

Jako Cibulkův žák obhajoval jeho rekonstrukci původního vzhledu Václavovy pražské svatovítské rotundy, proti níž se již za jeho života začaly ozývat pochybovačné hlasy. Již spíše na okraji Turkova zájmu se ocitlo velkomoravské sakrální stavitelství i jeho možné ohlasy na českém území (například *Turek 1970b*). V této souvislosti je nutné upozornit na jeho spíše zdrženlivý postoj k tehdy jednoznačně přijímanému datování základů letohradské rotundy do doby knížete Bořivoje. Své poznatky a názory na nejstarší dějiny českého sakrálního stavitelství shrnul ve stručném avšak zajímavě koncipovaném článku časově spojeném až s dobou vlády knížete a krále Vratislava II. Podrobněji a v širších dějinných souvislostech je potom formuloval ve své knize věnované počátkům české vzdělanosti.

Ve vědecké práci Turka našla v omezené míře své uplatnění i toponomastika, která dosáhla u nás v průběhu druhé poloviny minulého století zásluhou V. Šmilauera vynikající úrovně. S archeologií spojuje tento obor zájem o celou řadu témat (například *Turek 1970a*, *týž 1978b*).¹² I když R. Turek měl velmi dobré předpoklady pro úspěšnou práci s toponomastickým materiálem (bylo to jeho filologické nadání a široké historické vzdělání), přesto do toponomastiky vlastními poznatky příliš nezasahoval, i když jejích poznatků ve svých studiích využíval. Byl si totiž vědom velkých úskalí tohoto vědního oboru, kterým je často nepřesná chronologie doby vzniku jednotlivých studovaných místních jmen. Z Turkova pera vzešly pouze kratší studie o jménech Libice a Mladé Boleslavi a potom krátká noticka věnovaná Kosmově pražské vyvýšenině Žiži (*Turek 1983b*). Cenné a stále platné jsou již výše vzpomenuté některé jeho úvahy o vzájemné a nutné spolupráci toponomastiky s ostatními historickými obory (například *Turek 1983a*).

Ve velmi rozsáhlém vědeckém díle R. Turka kupodivu nalzáme jen ojediněle recenze či diskusní statě. Pokud s nějakým názorem nesouhlasil, potom se s ním vypořádal v textu některé své studie. Skutečných šířeji koncipovaných recenzí napsal jenom málo. Je to (časově ovšem opožděná) polemika s prof. V. Králem (věnovaná Vyšehradu), dále diskuse s prof. E. Šimkem o některých problémech raně středověkého osídlení a konečně kritika populární a s mnoha chybami napsané knihy J. Brebence, *Po stopách starých pověstí českých*. Mnohem závažnější bylo Turkovo kategorické odmítnutí ve svých soudech, závěrech i slovních formulacích zcela pochybené práce V. Davidka, *Co bylo před Prahou*, dnes již po právu naprosto zapomenuté.

Určitá odtaziťost od psaní recenzí a diskusí je u R. Turka dobře vysvětlitelná skutečností, že ani u většiny jeho učitelů nebyly recenze oblíbeny. V archeologii tuto nechuť k diskusím zřejmě utvrdil samotný prof. L. Niederle, kterého

¹² Například vývoj a proměny osídlení v jednotlivých regionech Čech, odraz středověké ekonomiky v místních jménech, svědectví o násilných transferech obyvatelstva apod.

až do konce života trápila vzpomínka na dobrovolnou smrt J. L. Píče, jež byla vyústěním sporů mezi tehdejší univerzitní a muzejní archeologickou školou.

Turkovu úspěšnou vědeckou práci nevystihují dobře ani tak jeho přečetné velmi kvalitní a různé historické a archeologické tématice věnované studie, jako především jeho kniha *Čechy na úsvitě dějin* z roku 1963. Ta ve své době představovala nejlépe zpracovanou koncepci historického vývoje raně středověkých Čech opírající se o všechny druhy dochovaných historických pramenů. Velmi výrazně ovlivnila i celou jednu generaci českých archeologů zabývajících se raně středověkou historií Čech.

Rudolfa Turka nelze ovšem hodnotit pouze na podkladě jeho velmi obsáhlé odborné publikační činnosti. Nutno ještě připomenout i jeho práci organizační, osvětovou a pedagogickou. Byl činný v celé řadě redakčních rad (z těch nejdůležitějších vzpomeňme Archeologické rozhledy, Numismatické listy a Časopis Národního muzea), pracoval v nejrůznějších odborných a vědeckých komisích, v řídicích orgánech nejrůznějších společností a spolků (za mnohé je možné vzpomenout Českou numismatickou společnost). Velmi rozsáhlá byla i Turkova popularizační práce. Dnes již nikdo nespočítá, kolik proslovil přednášek na půdě Národního muzea či na jiných místech. V této souvislosti nutno připomenout, že R. Turek byl výborným řečníkem a že vždy dbal na vysokou úroveň přednáškové tematiky a to bez ohledu, zda mluvil na vědecké konferenci či hovořil před neodborným publikem. Na širokou laickou veřejnost se obracel i prostřednictvím výstav otevíraných v Národním muzeu či na jiných místech, na jejichž realizaci se spolupodílel. Široké veřejnosti byly určeny i jeho dvě knižní práce *Čechy v raném středověku* a *Počátky české vzdělanosti*, kde sledovanou tematiku zasazoval do širokých souvislostí přesahujících české pohraniční hory.

R. Turek působil také více než dvacet let na pražské Filozofické fakultě, kde přednášel studentům archeologie (ovšem pouze s označením externí učitel). Habilitace mu totiž byla odepřena a nakonec v době tzv. normalizace musel univerzitu opustit. To ovšem nemohlo zabránit, aby k němu studenti, ale i renomovaní archeologové, pracovníci různých historických oborů či dokonce prostí lidé nepřicházeli pro radu a poučení. Ty všechny přijímal a rozdával jim ze svých bohatých vědomostí a životních zkušeností. Každého fascinoval svým zaujetím pro archeologii a pro dějiny naší země vůbec (a to v pojetí jeho velkého učitele prof. J. Pekaře odmítající jakékoliv tendenční zkruslování naší minulosti). Veškeré tyto Turkovy aktivity by postačovaly k naplnění ne jednoho, ale několika plodných životů.

Při vzpomínce na R. Turka nesmíme ovšem opomenout jím hluboce prožívané křesťanství, které výrazně a pozitivně ovlivňovalo celý jeho život. Za předchozího režimu přinášely ovšem tyto postoje R. Turkovi těžkosti a komplikace a bránily rovněž patřičnému ohodnocení jeho práce. Pouze krátké politické uvolnění před rokem 1968 mu umožnilo získat vědecký titul doktora věd. Zatímco vídeňská univerzita již v roce 1976 ocenila Turkovo dílo udělením prestižní Herderovy ceny, mimo jiné na podkladě německého překladu knihy *Čechy na úsvitě dějin*, na veřejné ocenění své práce doma musel R. Turek počkat až na dobu po změně politické situace v roce 1989. Rodná Mladá Boleslav a Libice nad

Cidlinou, kde Rudolf Turek při výzkumech pobýval mnohá léta, udělily mu čestná občanství. Zvláště toho libického si R. Turek velmi vážil, poněvadž v něm spatřoval doklad pochopení významu Libice a tamějšího rodáka sv. Vojtěcha v dávné české minulosti.

K ocenění dlouhodobého Turkova působení na pražské Filozofické fakultě učinila sice fakulta příslušné kroky, avšak k udělení příslušného vědecko-pedagogického titulu z podnětu samotného R. Turka nakonec nedošlo. Ten totiž tento krok považoval za příliš opožděný. Konečně ani prezidium Československé akademie věd se svým oceněním vyjádřeným udělením zlaté medaile „Za zásluhy o vědu a lidstvo“ příliš nespíchalo, takže ta byla udělena až *in memoriam*.

Od počátku devadesátých let v důsledku narůstajících zdravotních obtíží jakoby u R. Turka postupně uhasinal pro něho tak příznačný životní elán a optimismus. I tehdy se snažil ještě pracovat, avšak čas jeho života se již naplnil: 13. listopadu 1991 vydechl naposledy. Teprve nad jeho rakví si mnozí uvědomili, že odešel poslední ze žáků kdysi slavné Gollovy školy, který v historických vědách dosud aktivně pracoval. R. Turek po celý svůj život nesl v sobě její odkaz a dědictví. Bylo to obrovské zaujetí pro poznání minulosti naší země, čestné a korektní jednání a to jak ve vlastním vědeckém bádání, tak i v kontaktech s ostatními lidmi a konečně upřímně prožívané vlastenectví.

Je běžným osudem pracovníků v humanitních oborech, že mladá nastupující generace řadu poznatků a názorů svých předchůdců modifikuje či přímo odmítne a nahradí novými. To konečně potkalo i mnohá místa v pracích R. Turka. Jeho významné postavení v dějinách naší archeologie to nikterak nesnižuje, zvláště když některé morální postoje, které jeho život a práci provázely, náleží k hodnotám trvalým.

Literatura

- ANONYM 1986:** Seznam prací Dr. Rudolfa Turka z let 1980–1984. *Archeologické rozhledy*, roč. 38 (Praha 1986), s. 86–88.
- ANONYM 1990:** Seznam prací Dr. Rudolfa Turka z let 1985–1989. *Archeologické rozhledy*, roč. 42 (Praha 1990), s. 341–342.
- DRAŠNAROVÁ 1993:** Milada Drašnarová, Seznam prací Dr. Rudolfa Turka z let 1989–1991. *Archeologické rozhledy*, roč. 45 (Praha 1993), s. 147–148.
- FILIP 1970:** Jan Filip, Jubileum Rudolfa Turka. *Archeologické rozhledy*, roč. 22 (Praha 1970), s. 259–261.
- JUSTOVÁ 1993:** Jarmila Justová, Památce Rudolfa Turka. *Archeologické rozhledy*, roč. 45 (Praha 1993), s. 145–147.
- LUTOVSKÝ 2000:** Michal Lutovský, O neuctivém reprintu a jubileu, na které jsme zapomněli. *Archeologické rozhledy*, roč. 52 (Praha 2000), s. 551–552.
- RATAJ 1970:** Jan Rataj, Seznam prací Dr. Rudolfa Turka. *Archeologické rozhledy*, roč. 22 (Praha 1970), s. 261–271.
- RATAJ 1980:** Jan Rataj, Seznam prací R. Turka z let 1970–1979. *Archeologické rozhledy*, roč. 32 (Praha 1980), s. 313–316.

- RICHTER 1990:** Miroslav Richter, Rudolf Turek. *Archeologické rozhledy*, roč. 42 (Praha 1990), s. 337–340.
- SKLENÁŘ 2010:** Karel Sklenář, Sto let od narození Rudolfa Turka. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, roč. 118 (Praha 2010), s. 119–121.
- SKLENÁŘ – SKLENÁŘOVÁ 2005:** Karel Sklenář – Zuzana Sklenářová, *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005.
- SLÁMA 1992:** Jiří Sláma, Rudolf Turek (20. června 1910 – 13. listopadu 1991). *Muzejní a vlastivědná práce / Časopis Společnosti přátel starožitností*, roč. 30/100 (Praha 1992), s. 54–55.
- TUREK 1946a:** Rudolf Turek, Slovanské mohyly u Pňovic. *Památky archeologické*, roč. 42 (Praha 1946), s. 105–122.
- TUREK 1946b:** Rudolf Turek, *Prachovské skály na úsvitě dějin*. Praha 1946.
- TUREK 1946c:** Rudolf Turek, *Slavníkova Libice*. Praha 1946.
- TUREK 1948a:** Rudolf Turek, *Posvátný háj na Chocholíku u Pňovic*. Praha 1948.
- TUREK 1948b:** Rudolf Turek, České hradištní nálezy datované mincemi. *Slavia antiqua*, roč. 1 (Warszawa–Poznaň 1948), s. 485–535.
- TUREK 1948c:** Rudolf Turek, České denáry jako datovací pomůcka archeologická. *Numismatické listy*, roč. 3 (Praha 1948), s. 20–26.
- TUREK 1950a:** Rudolf Turek, Nálezy českých denárů jako dějinné doklady. *Numismatické listy*, roč. 5, č. 1/2 (Praha 1950), s. 9–13.
- TUREK 1950b:** Rudolf Turek, K počátkům Prahy. *Památky archeologické*, roč. 43 (1947–1948; Praha 1950), s. 59–94.
- TUREK 1952:** Rudolf Turek, Slovanské mohyly u Veselí nad Lužnicí. *Archeologické rozhledy*, roč. 4 (Praha 1952), s. 399–400, 409–413.
- TUREK 1957a:** Rudolf Turek, *Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen*. Praha 1957.
- TUREK 1957b:** Rudolf Turek, Použití archeologických metod při zjišťování staročeských kmenových území. In: *Referáty za rok 1956*. Liblice 1957, s. 127–135.
- TUREK 1958a:** Rudolf Turek, *Slawische Hügelgräber in Südböhmen*. *Fontes Archaeologici Pragenses* 1. Pragae 1958.
- TUREK 1958b:** Rudolf Turek, Slovanský pravěk Libereckého kraje. *Sborník Severočeského muzea – SV Historia*, roč. 1 (Liberec 1958), s. 124–145.
- TUREK 1960:** Rudolf Turek, Zur Diskussion über die Frühmittelalterlichen Stämmegebiete Böhmens. *Památky archeologické*, roč. 51 (Praha 1960), s. 406–410.
- TUREK 1961:** Rudolf Turek, Naše kroniky a archeologie. *Památky archeologické*, roč. 52 (Praha 1961), s. 550–562.
- TUREK 1963a:** Rudolf Turek, *Čechy na úsvitě dějin*. Praha 1963.
- TUREK 1963b:** Rudolf Turek, Velkomoravský horizont v českých mohylách. *Památky archeologické*, roč. 54 (Praha 1963), s. 224–233.
- TUREK 1963–1964:** Velkomoravské kořeny západoslovanského šperkařství X. a XI. století. Příspěvek k otázce původu zlomkového stříbra. In: *Sborník III. K. Tihelkovi k 65. narozeninám*. Brno 1963–1964, s. 178–183.
- TUREK 1964:** Rudolf Turek, Příspěvky k polsko-českým vztahům v nálezech zlomkového stříbra 10.–11. věku. *Československo-polská numismatická konference, Opava 1964*. Opava 1964, s. 11–13.
- TUREK 1965a:** Rudolf Turek, Problémy slovanských mohyl v Čechách. *Slavia Antiqua*, roč. 12 (Warszawa–Poznaň 1965), s. 57–81.
- TUREK 1965b:** Rudolf Turek, K předrománským keramickým aquamaniliím v Čechách. *Časopis Národního muzea*, roč. 134 (Praha 1965), s. 163–168.
- TUREK 1965c:** Rudolf Turek, K problému počátku raně feudálních emporových kostelů u nás. *Právněhistorické studie*, roč. 11 (Praha 1965), s. 17–27.
- TUREK 1966–1968:** Rudolf Turek, *Libice, knížecí hradiště X. věku* (edice Průvodce pravěkem, sv. 1). Praha 1966–1968.
- TUREK 1967a:** Rudolf Turek, Smolovské hradiště a problém Tuhoště. *Archeologické rozhledy*, roč. 19 (Praha 1967), s. 445–451, 461–464.
- TUREK 1967b:** Rudolf Turek, Hradiště Přikopy u Kdyně na Domažlicku. K problému tvrzení na sklonku raného středověku. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 21 (Praha 1967), s. 203–208.
- TUREK 1969:** Rudolf Turek, S. Venceslao martire. *Bibliotheca sanctorum*, roč. 12 (Řím 1969), s. 993–996.
- TUREK 1970a:** Rudolf Turek, K některým problémům spolupráce toponomastiky s archeologií. *Onomastická práce*, roč. 3 (Praha 1970), s. 283–295.
- TUREK 1970b:** Rudolf Turek, K otázce vlivů a tradic velkomoravské architektury v Čechách. *Slovenská archeológia*, roč. 18 (Bratislava 1970), s. 153–158.
- TUREK 1971:** Rudolf Turek, Libická sídelní aglomerace 9. a 10. století. *Časopis Národního muzea – Historické muzeum*, roč. 140 (Praha 1971), s. 162–189.
- TUREK 1970–1971:** Rudolf Turek, Tři tradice na slovanské Sázarvě. *Strahovská knihovna. Sborník Památníku národního písemnictví*, č. 5–6 (Praha 1970–1971), s. 37–49.
- TUREK 1974:** Rudolf Turek, Typy a varianty našich nejstarších denárů. *Numismatické listy*, roč. 29 (Praha 1974), s. 33–58.
- TUREK 1975a:** Rudolf Turek, Česká hradiště u Kristiána. In: Josef Češka (ed.), *Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata*. Brno 1975, s. 139–149.
- TUREK 1975b:** Rudolf Turek, Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (DH IV. 390) a její teritoria. *Slavia Antiqua*, roč. 22 (Warszawa – Poznaň 1975), s. 69 ad.
- TUREK 1976:** Rudolf Turek, Úloha staroplzenecké Hůrky v počátcích dějin západních Čech. In: „Tisíc let Staré Plzně“. *Sborník Západočeského muzea*. Praha 1976, s. 9–18.
- TUREK 1977a:** Rudolf Turek, Vztah Kouřimě a Libice. *Archeologické rozhledy*, roč. 29 (Praha 1977), s. 505–520.
- TUREK 1977b:** Rudolf Turek, Nálezy slavníkovských mincí. In: Jan Vacek (uspořádal), *Královéhradecký*

- sborník numismatických prací*. Hradec Králové 1977, s. 21–38.
- TUREK 1978a:** Rudolf Turek, Canburg z roku 805 – Kanina či Kanín? *Historická geografie*, roč. 17 (Praha 1978), s. 434–449.
- TUREK 1978b:** Rudolf Turek, Terén a toponomastika. K případu Prahy a Staré Plzně. *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*, roč. 19 (Praha 1978), čís. 5, s. 517–521.
- TUREK 1979:** Rudolf Turek, K problému Jan – Ivan. *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*, roč. 20 (Praha 1979), čís. 1–2, s. 68–74.
- TUREK 1981a:** Rudolf Turek, Libice nad Cidlinou – monumentální stavby vnitřního hradiska. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie*, sv. 35 (Praha 1981), s. 1–35.
- TUREK 1981b:** Rudolf Turek, Poznámky k nálezům denárů 10. věku v Libici n. Cidlinou. *Numismatické listy*, roč. 36 (Praha 1981), s. 33–38.
- TUREK 1982a:** Rudolf Turek, *Slavníkovci a jejich panství*. Hradec Králové 1982.
- TUREK 1982b:** Rudolf Turek, Ein ottonischer Kirchenbau im östlichen Mittelböhmen. *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte*. Berlin 1982, II. díl, s. 97–107.
- TUREK 1983a:** Rudolf Turek, Spolupráce slovanské archeologie a denárové numismatiky s toponomastikou. *Acta Universitatis Carolinae 1976 – Philologica*, roč. 4–5 (Praha 1983), s. 171–176.
- TUREK 1983b:** Rudolf Turek, Troje hapax logomenon u Kosmy (Hvrasten – Zizi – Sibenica). *Onomastický zpravodaj ČSAV*, roč. 24 (Praha 1983), s. 575–583.
- TUREK 1985:** Rudolf Turek, Wolfgang Hahn, Die administrativen Grundlagen der Typenvariation in der älteren bayerischen Münzprägung und ihre Signifikanz für Datierung der ersten böhmischen Herzogsmünzen. *Jahrbuch für Numismatik*, roč. 32 (1981/1982) [recenze]. *Numismatické listy*, roč. 40 (Praha 1985), s. 52–54.
- TUREK 1987:** Rudolf Turek, Možnosti a metody spolupráce numismatiky a archeologie. *Numismatické listy*, roč. 42 (Praha 1987), s. 33–45.
- TUREK 1989a:** Rudolf Turek, Svatá Ludmila. In: Jaroslav Kadlec (ed.), *Bohemia sancta. Životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha 1989, s. 41–45.
- TUREK 1989b:** Rudolf Turek, K otázkám libického Soběslavova denáru. *Numismatické listy*, roč. 44 (Praha 1989), s. 33–36.
- ŠOLLE 1980:** Miloš Šolle, PhDr. Rudolf Turek, DrSc., sedmdesátníkem. *Archeologické rozhledy*, roč. 32 (Praha 1980), s. 313–313.

Summary

Jiří Sláma

PhDr. Rudolf Turek and research on Bohemian Early Middle Ages

During his life, Dr. Rudolf Turek (1910–1991) belonged among the leading personalities of the Czech archaeological research regarding Early Middle Ages. In the years 1929–1935, he studied at the Prague Faculty of Arts with numerous excellent professors belonging to the so-called Goll's school. Afterwards, between the years 1938 and 1986, he worked in the National Museum in Prague. Initially, he paid his attention mainly to the Slavic barrow fields, and then to the Early Medieval strongholds. For many years he conducted archaeological excavations at the site of Libice nad Cidlinou – the centre of Slavníck's noble family. He always set the results of his excavations into much broader historical consequences applying his knowledge of religious architecture and numismatics. In his scientific opinions, he belonged among supporters of the hypothesis assuming the existence of numerous tribes in Bohemia in the pre-state times. According to his opinions, the development in Bohemia in the 10th century was influenced by rivalry between the Přemyslids and the Slavníck's families. The slaughter at Libice and its destruction in the year 995 represented the completion of the unification process in Bohemia, and the absolute supremacy of the Přemyslid dynasty above the entire Bohemia. Turek published his views in numerous studies and altogether ten monographs. His most important book represents Bohemia at the dawn of history (Prague 1963, in Czech) that was, at the times of publishing, the most comprehensive compendium of Early Bohemian history. In the year 1974, a modified version of this monograph was translated into German, and two years afterwards it was awarded by the Vienna University with the Herder Award. For more than 20 years, R. Turek was lecturing the archaeology students at the Charles University, Prague. However, political reasons prevented his awarding with a degree of senior lecturer at the Prague Faculty of Arts, and in the year 1977 his further activities (even as an external lecturer) at the Faculty were completely forbidden. It was only after the political changes in the year 1989 that R. Turek was awarded with numerous domestic awards.

Translated by Petra Vlčková Maříková

RUDOLF TUREK V NÁRODNÍM MUZEU

KAREL SKLENÁŘ, Praha

Abstract:

Rudolf Turek in the National Museum

This study focuses on one aspect of the life and career of Dr. Rudolf Turek – on his activities as a member of the National Museum in Prague, where he worked for almost half a century in the Department of Prehistory and Protohistory. On behalf of the Museum, Rudolf Turek conducted many archaeological excavations all over Bohemia. However, the main subject of the scientific career of Dr. Turek can be linked with research and evaluation of all types of archaeological evidence obtained from his long-term systematic excavations at the site of Libice nad Cidlinou, the seat of the Slavícký noble family. Due to his university learning, R. Turek always stressed the link between the field of Slavic Early Medieval studies, numismatics, and history.

Již od svých počátků mělo pražské Národní muzeum štěstí na osobnosti, které vyčnívaly nad průměr svých současníků a dodávaly této instituci charakter; jestliže z jeho prvních dvou odborných pracovníků byl Václav Hanka postavou obecně známou, geolog František Zippe byl zase čelným vědcem své doby. Z dalších generací, pokud sledujeme linii společenských věd, jsou to obvykle archeologové: nepochybně Josef Ladislav Pič jako dominantní postava Muzea kolem přelomu století, z meziválečných jeho následovníků Albín Stocký – a mezi poválečnými pracovníky těchto oborů bychom stěží našli osobnost tak charakteristickou, jako byl Rudolf Turek.

Nezastával tu přitom, z různých důvodů, žádnou vedoucí pozici. Když jako mladý absolvent Filozofické fakulty Karlovy univerzity s vynikající kvalifikací žáka Pekařova v historii a Stockého v archeologii¹ po krátkém působení ve Státním archeologickém ústavu v Praze (1935–1936) a učitelování ve Spišské Nové Vsi (1937–1938) zakotvil natrvalo v pravěké oddělení Národního muzea, byl již vedoucím tohoto oddělení – později přejmenovaného na oddělení prehistorie a protohistorie – jiný, neméně významný badatel PhDr. Jiří Neustupný;² oddělení vedl do roku 1978. O pět let mladší Turek přišel do tohoto oddělení v poslední den roku 1938³ a působil tu – s výjimkou nuceného pracovního nasazení v bavorském Erdingu u Mnichova v letech 1943–1945 – až do svého odchodu na odpočinek v roce 1985.

Zmíněné dvě osobnosti zde tedy spolu pracovaly po desítky let a obě – každá jinak – vtiskly oddělení charakter své osobnosti. Pro Rudolfa Turka, který se už po válce díky svým výzkumům a pracím stával známým a uznávaným vědcem, nebylo vždy snadné hrát trvale „druhé housle“ a obě výrazné individuality na sebe občas narážely, jakkoli nikdy

nepřekročily rámec korektního vztahu a letitého pracovního přátelství. Mladší pracovníci poválečného oddělení přicházeli postupně od počátku 50. let a zpravidla už Rudolfa Turka znali z jeho přednášek o „slovanské archeologii“, jimiž na pražské Filozofické fakultě zasvěcoval studenty archeologie do historické i archeologické problematiky raného středověku. V Muzeu jej následně blíže poznávali jako staršího kolegu, jenž patří k oddělení odedávna a má zde výsadní postavení nejen kvůli „služebnímu stáří“, ale hlavně díky vědecké pověsti uznávané v Muzeu i mimo něj, v kruzích odborných i laických. Tato Turkova veřejná popularita byla ostatně konstantním jevem; charakteristický býval neustálý proud ctitelů, známých a přátel, získávaných především na četných a hojně navštěvovaných veřejných přednáškách, kteří za „panem docentem“ přicházeli do jeho pracovny v oddělení pro podpis do knížek, pro radu či diskusi o problémech rané české historie a její archeologie, či pouze jej pozdravit. Často jej ty návštěvy obíraly o drahocenný čas, nebýval vždy nadšený, ale pokud mohl, každému se s laskavostí a ochotou věnoval.

„Panem docentem“ a někdy „panem profesorem“ jej titulovali lidé, kteří nemohli pochopit anebo ani nepředpokládali, že by vědecká osobnost takového formátu, navíc na univerzitě vyučující a vedoucí seminář, mohla stále zůstat jen externím učitelem. Jenže pro strážce socialistické a třídní čistoty našeho vysokého školství takové důvody neplatily. Není třeba dlouze vykládat, proč... Rudolf Turek měl tu pro sebe neblahou vlastnost, že se kvůli kariéře nepřetvařoval a dovedl zřetelně vyjádřit své názory a mínění, a i když se během let naučil jistě opatrnosti v obcování se všemocnými stranickými a odborářskými orgány, v historické vědě nikdy nezapřel svého Mistra Josefa Pekaře, marxisty nenávidě-

¹ Rudolf Turek mezi tyto obory vždy dělil svůj zájem a vynikajícím způsobem zasáhl do obou.

² PhDr. Jiří Neustupný pracoval v muzeu od roku 1925 a strávil v jeho službách půl století.

ného, k jehož škole se opakovaně hlásil. Navíc se nikdy netajil svou vírou katolického křesťana. To vše se samozřejmě na příslušných místech dobře vědělo, pamatovalo a ve vhodných okamžicích používalo. Je pravda, že v 60. letech si už nikdo nemohl dovolit upírat mu dobové vědecké hodnoty kandidáta a pak doktora věd, na to byly jím předkládané práce příliš významné, ale vysokoškolským pedagogem mohl být natrvalo jen jaksi „bokem“ – trestuhodné, ale typické.

A ze stejného důvodu by nebyl mohl pomýšlet na jakoukoli výraznější kariéru ani v Národním muzeu.

Jeho vědecké dílo, zaměřené k ranému středověku a vyznačující se mimořádně hlubokou znalostí historie i důsledným chápáním archeologických nálezů jako historického pramene, ovšem v Národním muzeu vznikalo, do značné míry bylo s ním i spjato a trvale zvyšovalo renomé jeho jména, což nešlo popírat. Jestliže Turkova první knížka o Prachovských skalách na úsvitě dějin (1946) vycházela ještě z předválečných výzkumů, pak jeho práce o jihočeských slovanských mohylách – zahajující v roce 1958 dodnes vycházející ediční řadu Národního muzea *Fontes archaeologici Pragenses*, v jejíž redakční radě pak působil – byla již založena na práci v Národním muzeu, na jeho sbírkovém materiálu i na vlastních terénních výzkumech (mohylník u Veselí nad Lužnicí, 1951).

Těch výzkumů byla celá řada, počínaje mohylami u Pňovic na Březnicku 1939–1940 či v Prachovských skalách 1941 a konče Turkovým „životním“ výzkumem raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou u Poděbrad, blízké mu kromě jiného i jako legendární rodiště svatého Vojtěcha. Tady Rudolf Turek pracoval – navazuje na starší vykopávky zejména poděbradského Jan Hellicha – nejprve v letech 1948–1953 a potom zejména 1968–1974.⁴ Výzkum tohoto hradiště měl v oddělení prioritu, takže mohl probíhat poměrně velkoryse s množstvím pracovníků v čase relativně nejlepšího finančního zabezpečení výzkumné činnosti oddělení, od té doby se postupně stále zhoršujícího. To už ale Turek v terénu nepůsobil a jen „nedestruktivně“ pokračoval jeho hlavní archeologický zájem o slovanská hradiště, k nimž dříve, zejména v libickém mezidobí, zaměřil celou řadu akcí; z nich připomeňme Šance u Březnice (1954–1955), Valy u Kalu na Hořicku a nedaleký Vřesník (1957–1958), Hradec u Ústalče, pak Smolov a Příkopy u Domažlic (1959). Po léta vedl také výzkumnou a měřičskou skupinu tohoto oddělení, v níž vynikal jeho přítel, zapomenutý a přece pro pamětníky nezapomenutelný „pan architekt“, předválečný „bílý“ exulant z Ruska Eugen (Ivanovič) Pochitonov.

Jistou nevýhodou libického výzkumu bylo, že vyprodukoval obrovské množství nálezového materiálu, který se už Turkovi nepodařilo komplexně zpracovat. Výběrově z něj ale vytěžil maximum možného a vtělil své poznatky do celé řady publikací, podávajících plastický obraz sídla historicky známého raně středověkého rodu Slavníkovců tak, jak jej na základě svých bádání viděl. Už před první fází výzkumu

si vytvořil na základě starších vykopávek faktografickou základnu nevelkou prací *Slavníkova Libice*, vydanou Maticí českou při Národním muzeu (Praha 1946), výsledky této fáze pak shrnul v knížce *Libice – knížecí hradisko X. věku*, připravené ke světovému kongresu archeologů v Praze 1966, na němž Turek předsedal VII. sekci. Národní muzeum ji vydalo v letech 1966–1972 česky, rusky a francouzsky. Následovaly svazky Sborníku Národního muzea s dílčími zpracováními nálezů z vnitřního hradiska – hrobů (1976, 1978) či významných staveb (1981). V témže roce – kdy měl Rudolf Turek hlavní podíl na uspořádání konference „Vznik českého státu“ v Libici nad Cidlinou, kvůli souvislosti s vojtěšským milénium pronásledované podezřením ideologů a politickými obstrukcemi – vydal spolu se svými blízkými spolupracovnicemi dr. Jarmilou Justovou z Archeologického ústavu ČSAV Praha a dr. Jarmilou Háskovou, vedoucí numismatického oddělení Národního muzea, sborník *Liubuz metropolis*. Vyvrcholením jeho zájmu o zdejší problematiku archeologickou, historickou i numismatickou se pak stala kniha *Slavníkovci a jejich panství* (Hradec Králové 1982). Ta do jisté míry navázala na Turkovu knihu nejnámější, jež v Národním muzeu vznikla a byla ve své době – neztrácejíc svoji cenu ani dnes, opěrným pilířem poznání naší rané historické doby: *Čechy na úsvitě dějin* (Praha 1963).⁵ Více už historicky než archeologicky zaměřeným, z těchto základů vyrostlým svorníkem Turkova díla i myšlenkového světa, se pak staly *Počátky české vzdělanosti* (Praha 1988). Tyto a ještě snad všechny další publikace bylo možno poprvé a myslím naposledy vidět na jubilejní výstavce, kterou oddělení kdysi Turkovi uspořádalo v Národním muzeu ještě za jeho aktivity, mnohé pak samozřejmě při podobné příležitosti v muzeu v Mladé Boleslavi 2010.

Nezapomínejme ovšem, že Rudolf Turek nebyl jen archeolog a historik, ale také celoživotní muzejník, a proto předkládal výsledky své odborné práce i muzejními formami – dlouhodobými (expozičními) i krátkodobými výstavami. Ve všech expozičních, co jich oddělení během jeho působení v Národním muzeu připravilo, vždy zajišťoval úsek raného středověku, ať to byly první poválečné *Pravěké dějiny Čech* (1946), následující *Od pravěku k českým Slovanům* (1948) a konečně *Pravěk Československa* (1958), který se ve výrazně zdokonalené obměně jako *Pravěké dějiny čs. území* (1966) při dalších průběžných renovacích dožil v podstatě dneška. Turkův výstavnický odkaz tak vlastně skončil až s uzavřením historické budovy Národního muzea v roce 2011. Stojí za připomínku, že původní verze této poslední expozice byla podkladem pro vznik obsáhlé příručky-učebnice *Pravěk Československa* (1960), vzniklé stejně jako expozice kolektivní prací celého oddělení. Výstava i kniha se ihned staly – v tehdejší ovzduší latentního napětí mezi oběma největšími českými archeologickými pracovišti respektive jejich představiteli – předmětem dosti ostrých polemik ze strany Archeologického ústavu ČSAV. V těchto sporech odborná hlediska nehrála vždy klíčovou roli, že ale Turkův podíl na obou objektech střetu jako jediný nikdy

³ Nastoupil na Silvestra proto, že od 1. 1. 1939 bylo zastaveno přijímání pracovníků do státních a zemských institucí.

⁴ Turkovy výzkumy na libické akropoli kompletně zveřejnili Jan Mařík – Jiří Košta, *Archeologická mapa Libice. Výzkumy Rudolfa Turka na akropoli hradiště*. Praha 2010.

⁵ Publikace vyšla v roce 1974 ve Wiesbadenu ve zdokonalené německé verzi.

Obr. 1. Slavnostní vernisáž expozice Národního muzea „Pravěké dějiny čs. území“ pro účastníky světového archeologického kongresu v Praze 23. 8. 1966 (Pantheon NM): v popředí druhý zleva Rudolf Turek, první zprava Vladimír Denkstein, ředitel NM.

nebyl brán v potaz, zůstával nesporným a obecně uznávaným oběma stranami.

Významnou mohla být i jeho účast na chystané nové expozici oddělení v Anežském klášteře, který Ministerstvo kultury v roce 1975 propůjčilo a – po schválení podrobného projektu expozice (!) – zase odebralo Národnímu muzeu. Máme-li vybrat něco z krátkodobých výstav poznamenaných Turkovým autorstvím či podílem, nemůžeme nepřipomenout *Slavníkovskou a vršovskou Libici*, uspořádanou z výsledků první fáze výzkumu v muzeu v Poděbradech 1953 a v Národním muzeu 1954, tady pak unikátní *Pravěké náměty v umění*, těžící z Turkových uměleckohistorických znalostí (1954) či *Počátky šperku* (1955), podíl na historické expozici Národního muzea v Lobkovickém paláci na Hradě. Mimo Národní muzeum pak vzpomeneme na památník staroslověnské kultury v sázavském klášteře (1970) či přípravu pamětní síně v Libici, otevřené roku 1981. Výstavnická práce Turkova byla uzavřena bilancující výstavou *Knížecí hradisko v Libici nad Cidlinou*, připravenou původně na rok 1979, ale prosazenou až o dva roky později.

Z ostatních směrů činnosti v Národním muzeu připomeňme alespoň jeho členství v kuratoriu Matice české nebo spoluredaktorství Časopisu Národního muzea (v letech 1957–1961), v jehož redakční radě pak také zasedal (stejně jako v radě Numismatických listů), nebo zase podstatný podíl na dvaceti letech přednášek celoročně běžících v rámci tzv. Lidové univerzity, pořádaných oddělením pod názvem Mimoškolní výuka prehistorie a protohistorie (1969–1989); byl to jen zlomek z půl druhého tisíce veřejných přednášek, které Rudolf Turek jako oblíbený a vyhledávaný přednášeč během svého života absolvoval.

Zdálo by se, že takto mnohostranně významně činný pracovník bude ve své instituci vážen a preferován. Jak už bylo naznačeno, spíše opak je pravdou. V relativně příznivých letech šedesátých se dr. Turek dočkal vědeckého titulu CSc. (1963), s vyšším DrSc. (1966) už to bylo mnohem složitější, docentská habilitace mu nebyla umožněna a vědeckopedagogické tituly mu tak zůstaly z politických důvodů nedosažitelné, ač kromě už zmíněné Filosofické fakulty přednášel dočasně i na Pedagogické fakultě UK v Brandýse

nad Labem. Když mu zahraničí projevilo uznání větší než domácí – v roce 1976 mu vídeňská univerzita udělila za celoživotní dílo mezinárodní cenu J. G. Herdera, dělal režim všechno možné, než jej s nevolí do Vídne k převzetí pustil. Jinak se Rudolf Turek dostal za hranice (s výjimkou doby kolem roku 1968) nanejvýš do sousedních „socialistických zemí“. Dostal-li se roku 1979 výjimečně na studijní cestu do SRN, bylo to možné jen proto, že tam jel jako soukromá osoba o své řádné dovolené.

Obr. 2. Rudolf Turek při odborném výkladu – Sázavský klášter 1981 (foto K. Sklenář).

Rudolf Turek ovšem měl proti všem těmto příkořím osudu dobré zbraně: víru, životní optimismus a zásobu humoru, jimiž dokázal všechno překonávat; pamětníci by o tom mohli vydat mnohá svědectví. Nejlepším důkazem toho byly (a pokud se zachovaly, jsou) četné příležitostné kriticko-satirické básně, které dr. Turek přímo „sypal z rukávu“ při nejrůznějších příležitostech a podnětech, předčítal nebo v průklepech rozdával svým kolegům a přátelům. Jestliže se, jako tak často, z jeho pracovny ozýval kulomet starého psacího stroje Zeta, přerušovaný občasným proklínáním a radikálním gumováním překlepů, bylo zřejmé, že dr. Turek píše buď „ostrý příspěvek“ vyšším místům Národního muzea proti nějaké nepravosti či častěji hlouposti muzejních, ministerských či památkářských byrokratů

(tu zejména nesnášel), anebo uskutečňuje nějaký „poetický“ nápad, často zaměřený proti těmto. Verše to nebyly vždy uhlazené, ale výstižné. Obvykle byly označeny jako součást fiktivní sbírky *Tristium eNeM*, jejímž autorem byl čínský básník Lu-Tao-Fu Tu-La-Kche⁶ a překladatelem do češtiny Zimoslav Pášský.⁷ S oblibou zbásňoval například průběh odborářských schůzí, jež byly pro zaměstnance v podstatě povinné. Občas psával i o sobě, s humorem zlehčoval i své postavení v muzeu, například v sonetu *Nápadně nenápadný pracovník* se charakterizuje:

Ač k socialismu mám poměr kladný,
leč ve výstřelku jeho, komunismu,
jen projev vidím kliky terorismu,
jsem pracovník nápadně nenápadný.⁸

Je to zvláštní, ale žádný z těchto „závadových“ výtvorů se patrně nedostal až do rukou jinak mnohovědoucích strážců ideové čistoty Národního muzea. Zčásti jistě i proto, že základní kádr početného oddělení tvořili po celá ta léta lidé, kteří si mohli navzájem důvěřovat.

Když už byla zmínka o pracovně, zachovejme pro paměť informaci, že dr. Turek původně pracoval ve velké místnosti v přízemí (zvenku prvním patře) nárožní věže Národního muzea v úhlu mezi dnešní magistrálou a Vínohradskou ulicí. Předtím, než se do této části přízemí v roce 1945 nastěhovalo pravěké oddělení, bývala v této místnosti pracovna prezidenta České akademie věd a umění. Kolem roku 1960 pak dr. Turek přesídlil do samostatné místnosti hned za vchodem do prostor oddělení, s okny do dvora, kterou humor mladšího osazenstva časem pojmenoval (s odvoláním na slavnou jeskyni pod Tetínem) Turecké maštale. Tato místnost se občas měnila v koncertní sál, když dr. Turek jako dobrý znalec klasické hudby sám či s přáteli občas odpoledne poslouchal z rozhlasu koncerty a sledoval je z partitury – pak bylo každé vyrušení nepřipustné. Jindy se pracovna stala zasedací síní výboru Společnosti přátel starožitností českých, jejímž byl Rudolf Turek dlouholetým starostou.⁹ Mnoho pracovního času ovšem dr. Turek trávil v detašovaném depozitáři svého – raně středověkého, či jak se dříve obvykle „politicky nekorektně“ říkalo, slovan-ského – sbírkového materiálu, který čas od času měnil své místo: býval Na Kozačce, ve zrušené restauraci na rozhraní Vinohrad a Vršovic, v letech 1967–1972 v nedaleké Makenkově ulici (dnes Jana Masaryka), potom už trvale v Trojanově ulici v Podskalí.

Moje známost s dr. Rudolfem Turkem (i když tenkrát ještě nepochybně jednostranná) se datuje do roku 1940, kdy krátce zaskakoval za dr. Jiřího Neustupného při výzkumu paleolitického (!) sídliště na naší zahradě v Řevnicích u Prahy. Ve skutečnosti jsem jej blíže poznal roku 1955, kdy jsem u něho na březnických Šancích ještě jako gymnasista absolvoval svůj první archeologický výzkum a žasl jsem, jak jadrně umí komentovat chyby svých pracovníků ten

⁶ Takto si kdysi Rudolf Turek nechal od jednoho sinologa transkribovat své jméno do čínštiny.

⁷ Reverze jména Jaroslav Vrchlický – ve slovních hříčkách tohoto druhu si skutečný autor vždy liboval.

⁸ Pro nepamětníky: „kladný poměr k socialistickému zřízení“ byl jakousi závaznou formulací v kádrových posudcích a hodnoceních zaměstnanců.

⁹ Dokud ji normalizační strach z nedostatečně kontrolované občanské činnosti nezardousil.

pán, jenž se v naší rodině těšil takové úctě. Nezapomenu na odborné rady, jež mi dával o rok později před přijímacími zkouškami na archeologii, a zejména pak na desítky let společně strávených v Národním muzeu počínaje přípravami expozice z roku 1966, kdy jako jakýsi „komisař“ této expozice jsem poprvé měl příležitost blíže s ním spolupracovat. Pamětníci těch časů již bohužel většinou odešli za panem doktorem (nebo jej dokonce předešli), ale ti, kdo jej znali, mi jistě dají za pravdu, že Národní muzeum a nakonec i celá česká archeologie neměly mnoho osobností nejen tak významných, ale ani tak osobně výrazných. Byl představitelem generace, jejíž (tehdy ještě) nečetní příslušníci vyrůstli v postavy, individuality, jaké dnes v zástupech adeptů vědy a v podmínkách týmové práce ani nemají příležitost vyrůst: Jan Filip, Jaroslav Böhlm, Jiří Neustupný – a vedle nich, neposlední v řadě, Rudolf Turek. Národní muzeum si může pokládat za čest, že jméno tohoto předního českého vědce je s ním trvale spojeno.

Summary

Rudolf Turek in the National Museum Karel Sklenář

Dr. Rudolf Turek belonged among the most significant scientific personalities in the National Museum, Prague. In the

years 1938–1985, he worked in the Department of Prehistory and Protohistory where he focused on archaeology and history of the Slavic Early Middle Ages, and on behalf of the Museum conducted many archaeological excavations at sites all over Bohemia. However, his field activities can be linked mainly with the site of Libice nad Cidlinou stronghold, historically connected with an important Early Medieval noble family – the Slavnícks to whose position within the history, archaeology, and numismatics Rudolf Turek paid special attention. In spite of political persecution that had hindered his scientific career, as he did not conceal his religious opinions and strongly disagreed with the Marxist theory, he became in the 1960's till 1980's one of the leading Early Medieval archaeologists in Bohemia. He published many scientific monographs and studies in the National museum; and, furthermore, he repeatedly reflected his wide knowledge on the Early Medieval history and archaeology in many exhibitions, and displays held by the National museum and other institutions as well. As far as his personality is concerned, Rudolf Turek was highly educated, connoisseur of music and art history, and mainly he was a very kind, older colleague who was popular with wide audience of his numerous lectures. Moreover, he is well remembered by all his university students and colleagues.

Translated by Petra Vlčková Maříková

RUDOLF TUREK A SLOVANSKÉ MOHYLY V ČECHÁCH

MICHAL LUTOVSKÝ, Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Praha

Abstract:

Rudolf Turek and the Slavic barrows in Bohemia

Slavic barrows represent one of the most significant types of archaeological evidence for our understanding of the earlier phases of the Czech Early Middle Ages. The beginnings of their scientific research can be linked with archaeological excavations conducted by Rudolf Turek, and their consecutive publication. His archaeological excavations of barrows from the region of Prachovské skály, at the sites of Pňovice and Nadslav, and also elsewhere in Bohemia changed the approach of archaeologists towards this type of archaeological evidence; and enabled on the basis of field situations the detecting of such an amount of information that had been unparalleled until those days. Eventhough some of Turek's theoretical considerations regarding the barrows have been later questioned, the precise archaeological documentation of his field work caused that the results are still fully accepted by modern scholars even after seventy years.

Pohled do minulosti vědních oborů dovoluje čas od času připomenout nezastupitelnou úlohu některých našich předchůdců. Díky své výjimečné akribii dokázali – a to v podmínkách neskonalé horšič, než v jakých pracuje současná věda – posunovat vědecké postupy, a tedy i míru poznatků k vyšším příčkám. Osobnost, kterou si připomínáme tímto sborníkem, k takovým jedincům patřila bezvýhradně. V téměř nepřeberném množství historických, archeologických a numismatických témat, jimiž se za svou více než půlstoletí trávající aktivní odbornou kariéru zabýval Rudolf Turek (1910–1991), zaujímá čelné místo problematika mohylového pohřbívání v raně středověkých Čechách.

Je známou skutečností, že míra využití archeologických pramenů závisí téměř výlučně na způsobu výzkumu a jeho dokumentaci, tedy v zásadě na množství informací získaných nezávisle na vlastních vyzvednutých artefaktech. Přibližně v období od konce třicátých do poloviny šedesátých let 20. století se díky výzkumům Rudolfa Turka dostala česká archeologie do čela bádání o jednom z výrazných fenoménů slovanské části raně středověké Evropy – o mohylových hrobech.

Slovanské mohyly, rozptýlené po jižních, východních a západních Čechách, představují jeden z nejvýznamnějších archeologických pramenů pro poznání starších fází našeho raného středověku – a již úvodem je nutno konstatovat, že počátky jeho skutečného využití přinesla právě až Turkova terénní činnost a její následně teoretické vyhodnocení. Byly to archeologické výzkumy především v Prachovských skalách a Nadslavi na Jičínsku, v Pňovicích u Rožmitálu pod Třemšínem, ale i na dalších místech Čech, které vlastně zcela změnily přístup archeologů k tomuto druhu archeologického pramene a dovolily tak z terénní situace vyčíst do té doby nebyvalé množství informací.

Ve třicátých letech už sice pominula doba, kdy se výzkum mohyl omezil na vyhloubení středového vkopu, ale výrazně

chudé slovanské mohyly – alespoň ve srovnání s mohylami pravěkými – rozhodně většinu archeologů první poloviny 20. století neinspirovaly ke zdokonalování postupů terénního odkryvu. Mohyly s kremačními pozůstatky byly nadále obvykle označovány za prázdné, výdobytkem bývalo několik fragmentů keramiky, a pokud se vůbec pořizovala dokumentace, byla její vypovídací hodnota mizivá.

První mohyly zkoumal Rudolf Turek v letech 1935 a 1936, kdy jako pracovník Státního archeologického ústavu plnil jeden z bodů rodící se koncepce Jaroslava Böhma. Navázal tak na starší Böhmov výzkum a zaměřil se na hradiště a mohylová pohřebiště v areálu Prachovských skal. Nebyl v té době sice úplným elévem, něco už v rodném kraji na poli archeologie vykonal, s natolik složitou terénní situací, jakou přinášejí slovanské mohyly, se ale dosud jistě neseťkal. S nastalou situací se mohl určitě vypořádat tehdy běžným způsobem. To se však nestalo, a později publikované plány mohyl dokládají na tehdejší dobu zcela výjimečný přístup, který následně aplikoval i při výzkumu mohyl na Chlumu u Mladé Boleslavi – tedy na katastru Bojetic a Vinařic – a v Nadslavi na Jičínsku. Ve většině případů šlo přitom o žárové mohyly, po stránce hmotných nálezů v pojetí soudobé archeologie v podstatě „prázdné“.

Turkova dokumentace sklady hrobových násypů byla na svou dobu vynikající a předčila v tomto ohledu většinu v té době prováděných terénních výzkumů obecně, rozhodně pak všechny výzkumy mohyl, které u nás proběhly zhruba od dvacátých do padesátých let 20. století. Ať již to byly například výzkumy Jaroslava Böhma v Prachovských skalách (1925), Bedřicha Svobody a Jiřího Neustupného v Konětopech (1933 a 1937), Antonína Knora ve Dvakačovicích (1943–1944) nebo Jaroslava Kudrnáče v Bezezmíně (1951), všechny odpovídaly dobovým „zvyklostem“, všechny byly dokumentovány způsobem víceméně běžným. Do značné míry ovšem pomíjely podrobnou dokumentaci

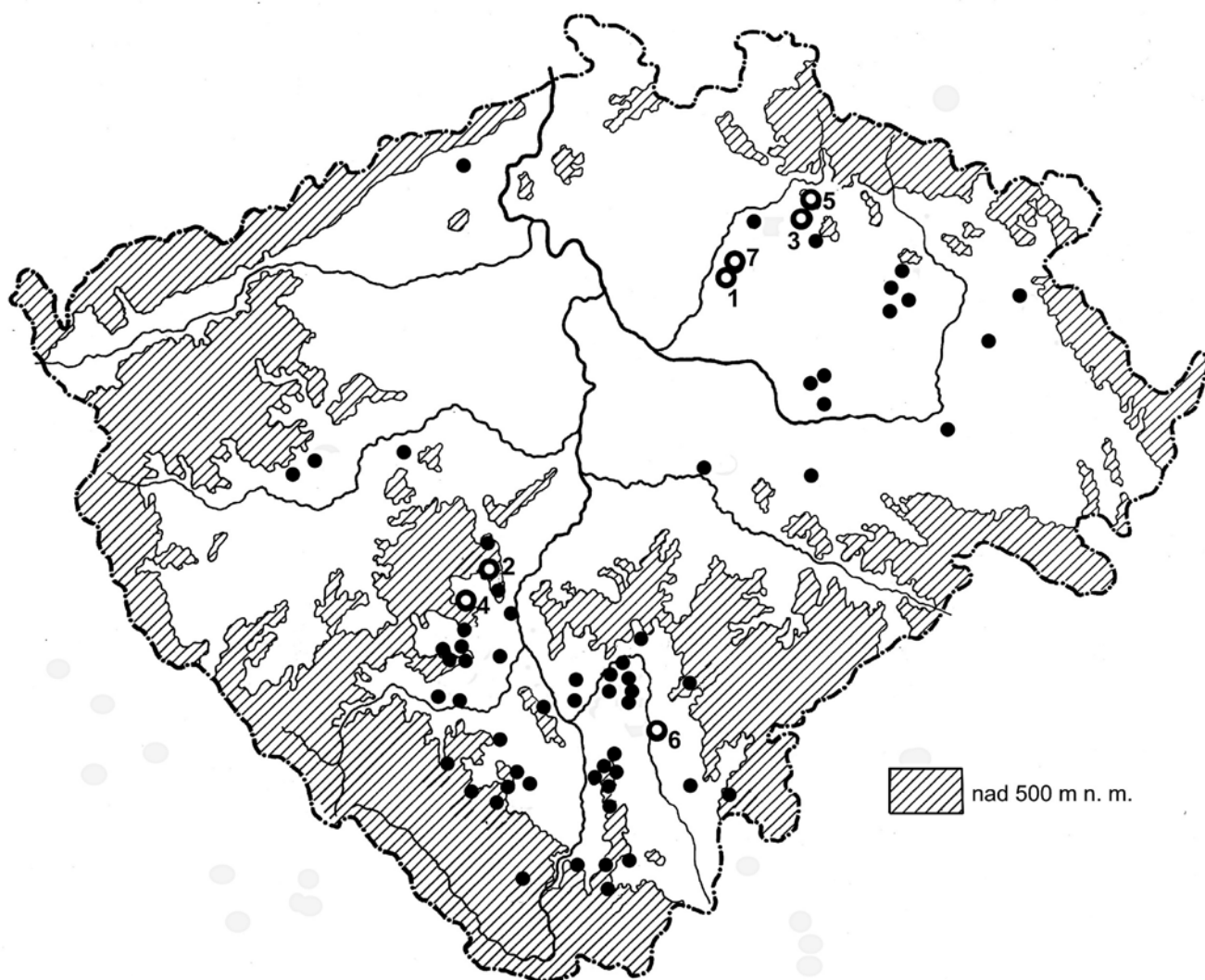
vnitřní skladby násypů s ohledem na stopy rituálu – tedy to, co je na raně středověkých mohylách patrně nejpodstatnější a co preferuje i současný archeologický výzkum (k technice výzkumu raně středověkých mohyl nejpodrobněji *Zoll-Adamikowa 1976*).

Díky Rudolfu Turkovi se tak zásadně změnila vypovídací hodnota raně středověkých mohyl. Až jeho výzkumy dovolily uvažovat i o jiné stránce mohylového pohřbívání, než jsou hmotné nálezy. Na rozdíl nejen od předchůdců ale i od svých současníků pochopil, že smyslem výzkumu mohyly není jen prosté získání artefaktů, případně schematického profilu či půdorysu, že mnohem důležitější než artefakty samy je jejich konkrétní umístění a vzájemné vztahy. Dnes považujeme za samozřejmé, že se v dokumentaci snažíme zachovat alespoň zčásti původní podobu památky; přenesme se ale na sklonek třicátých let, kdy řada velikánů

naší archeologie žádnou dokumentaci často ani nezhotovovala.

Do poloviny padesátých let, kdy se Rudolf Turek začal po terénní stránce plně věnovat jiné problematice, tedy hradě v Libici nad Cidlinou, prozkoumal celkem 37 mohyl, což je vzhledem k nadstandardnímu způsobu výzkumu číslo více než úctyhodné. Všechny klíčové výzkumy proběhly v letech 1935, 1936, 1939 a 1941, v menší míře pak ještě v letech 1951 a 1955 (obr. 1).

Největší počet mohyl, celkem 17, se mu podařilo prozkoumat v Prachovských skalách, kam se po prvních výkopech v letech 1935 a 1936 vrátil ještě za války v roce 1941 (obr. 2), to už jako pracovník Národního muzea. Výzkumy se týkaly všech mohylových pohřebišť v rámci areálu skal, hlavní důraz byl pochopitelně kladen na zčásti již prozkoumané birituální pohřebiště na Holém vrchu, které díky

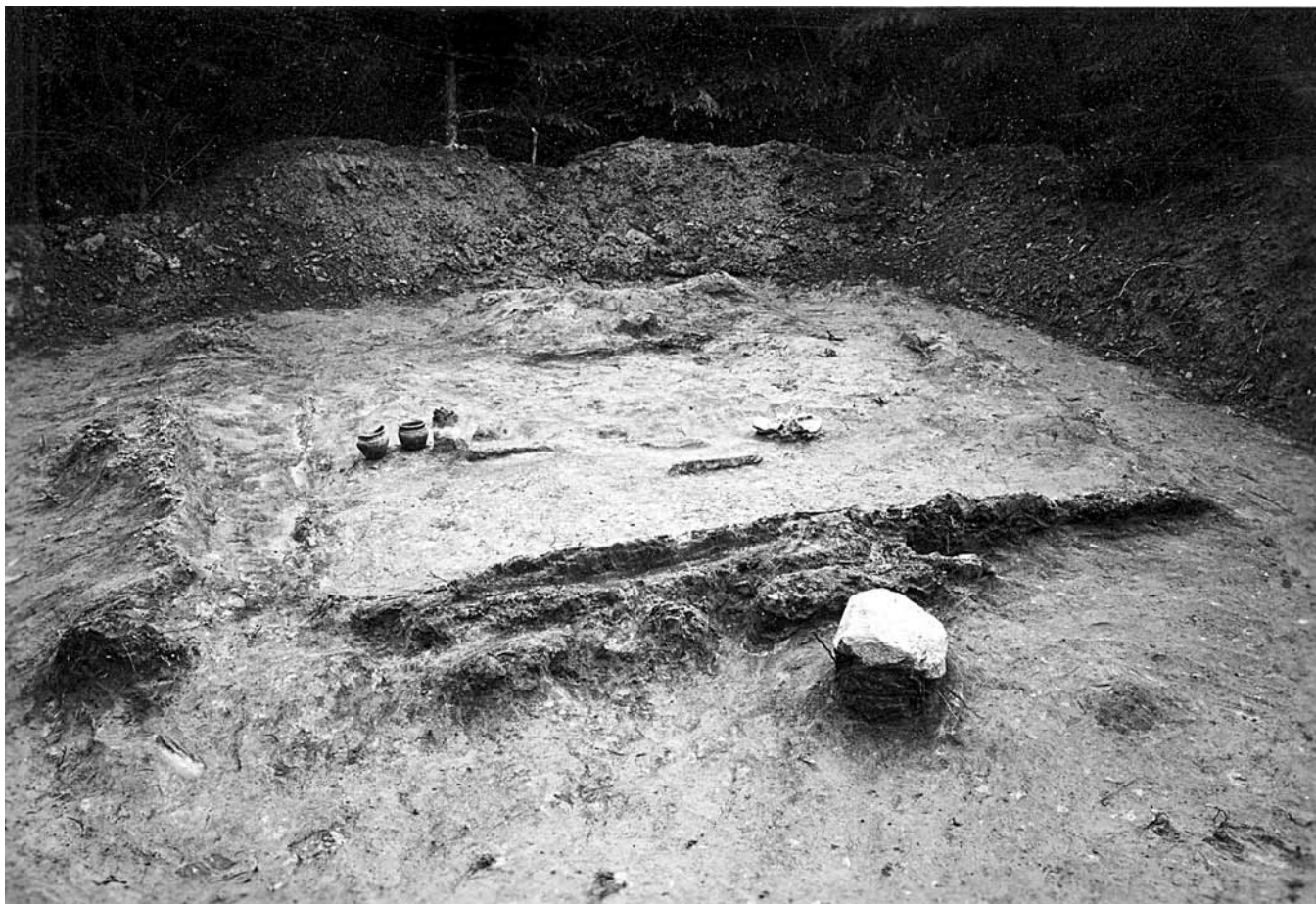

Obr. 1. Raně středověké mohyly v Čechách. Zvýrazněny lokality zkoumané Rudolfem Turkem v letech 1935–1954: 1: Bojetice, okr. Mladá Boleslav; 2: Hořejany, okr. Příbram; 3: Nadslav, okr. Jičín; 4: Pňovice, okr. Příbram; 5: Prachovské skály, okr. Jičín; 6: Veselí nad Lužnicí, okr. Tábor; 7: Vinařice, okr. Mladá Boleslav. Autor: M. Lutovský.

zachycenému vývoji představuje jedno z nejvýznamnějších pohřebišť raně středověkých Čech (Turek 1946a).

V polovině třicátých let také proběhl výzkum na Chlumu u Mladé Boleslavi. Sedm násypů zde Rudolf Turek prozkoumal na katastru Vinařic, tedy na plošně největším, ovšem dodnes obtížně uchopitelném mohylníku na vrcholových

Rámce ze zuhelnatělého dřeva, dnes obvykle interpretované jako tzv. *domy mrtvých* (Lutovský 2006), patří k nejdůležitějším vnitřním strukturám zjišťovaným při archeologických výzkumech slovanských mohyl. Poprvé sice byly v Čechách zjištěny a zdokumentovány již Josefem Antonínem Jírou v Hlohovičkách u Rokycan v roce

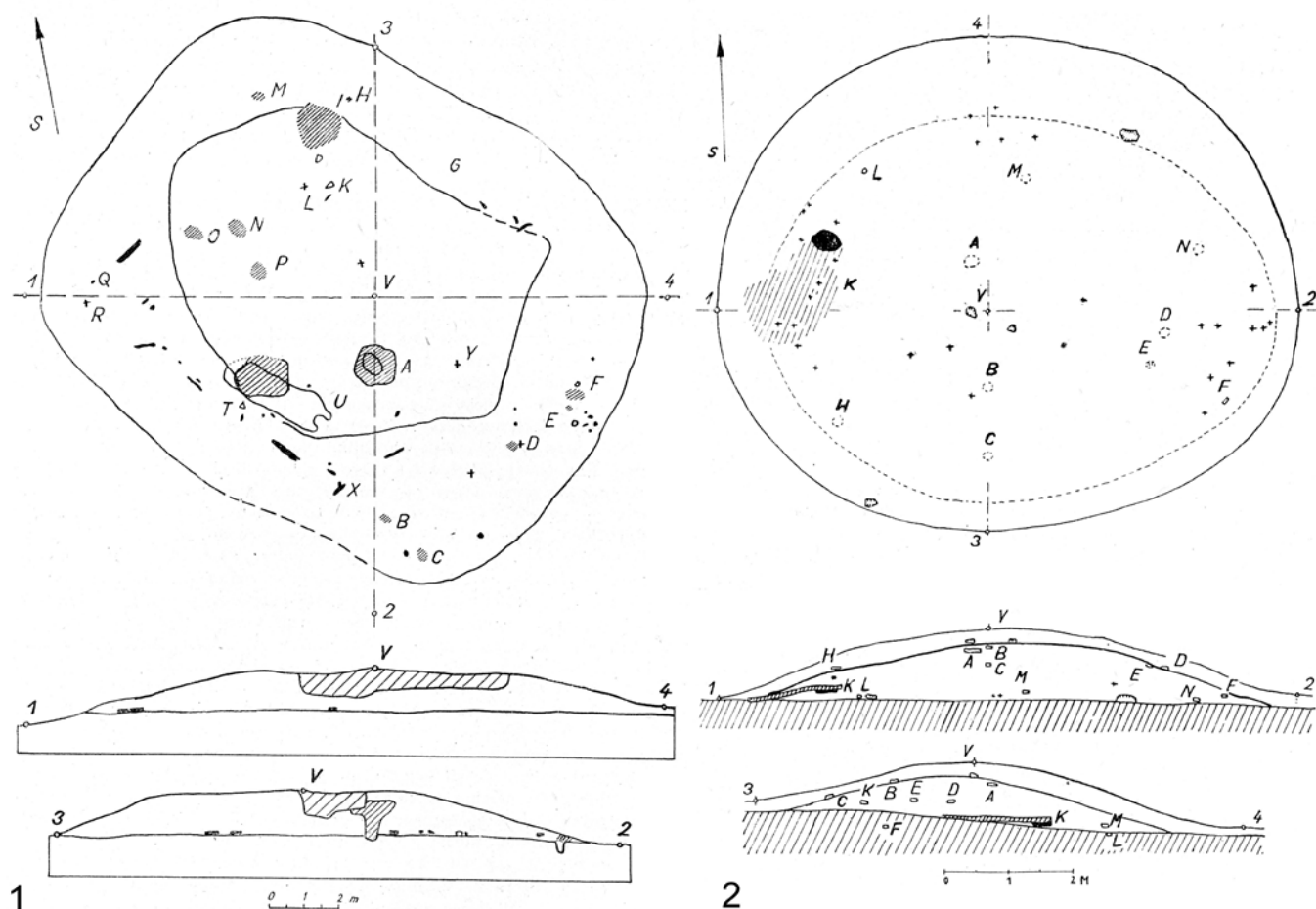
Obr. 2. Prachovské skály, okr. Jičín. Mohyla XV na Holém vrchu zkoumaná Rudolfem Turkem v roce 1941. Foto R. Turek, archiv autora.

partiích Chlumu (Turek 1956, 126–136), a jednu mohylu pak na katastru nedalekých Bojetic (Turek 1956, 106–108). Stejně jako v případě některých mohyl v Prachovských skalách podařilo se i na Chlumu zdokumentovat tzv. spodní násyp, tedy jakousi primární mohylu s koncentrací nálezů při povrchu (obr. 3:2). Dlužno ovšem podotknout, že od čtyřicátých let se v severovýchodních Čechách žádný další terénní výzkum raně středověkých mohyl nekonal (srv. Hejhal 2005), a nelze tudíž posoudit, nakolik jde o typický jev v širším měřítku. Z nověji zkoumaných jihočeských mohyl tento prvek doposud neznáme.

Pozoruhodné výsledky přinesl i výzkum rozsáhlé mohyly v Nadslavi u Jičína, provedený Rudolfem Turkem v roce 1936 (Turek 1956, 115–119). V rozměrné mohyle, jen pozdějším omylem řazené občas do časně slovanského období (srv. Lutovský 2010), byla podobně jako v Prachovských skalách dokumentována dřevěná konstrukce. Snad právě díky poznatkům získaným v Prachovských skalách se jí v Nadslavi vůbec podařilo zachytit, neboť se zachovala pouze v náznacích při samotném okraji násypu (obr. 3:1).

1922, přes jistě odpovědný přístup šlo však pouze o schematické znázornění, které se navíc dočkalo zveřejnění až po sedmdesáti letech (Lutovský – Tomková 1994, 99, obr. 7). Dokumentace dřevěných konstrukcí v Prachovských skalách (obr. 4:1) a Nadslavi (obr. 3:1) je již naopak plně srovnatelná s výzkumy druhé poloviny 20. století; v Turkově době v podstatě neznámý jev „rehabilitovaly“ až po dalších dvaceti letech výzkumy krakovské badatelky Heleny Zoll-Adamikowé v Malopolsku (poprvé Zoll-Adamikowa 1968; souhrnně táž 1979a).

Již jako pracovník Národního muzea obrátil Rudolf Turek svou pozornost k mohylám jihočeským; v roce 1939 tak ve spolupráci s rožmitálským muzeem prozkoumal zbylých šest mohyl původně snad rozsáhlejšího pohřebiště na Chocholíku u Pňovic. I zde byly v žárových mohylách zachyceny dřevěné konstrukce (obr. 4:2), i zde můžeme vysoko hodnotit kvalitu dokumentace i pohotové publikování v prvním poválečném čísle Památek archeologických (Turek 1946b, v mírně upravené podobě *týž* 1948). To, že pozdější spor Rudolfa Turka s Helmutem Preidelem (Preidel

Obr. 3. Půdorysy a profily mohyl zkoumaných Rudolfem Turkem v Nadslavi (1) a Bojeticích (2) s podrobně zaznamenanými polohami spálených kostí a zlomků keramiky. Podle R. Turek 1956, obr. 4 a 10.

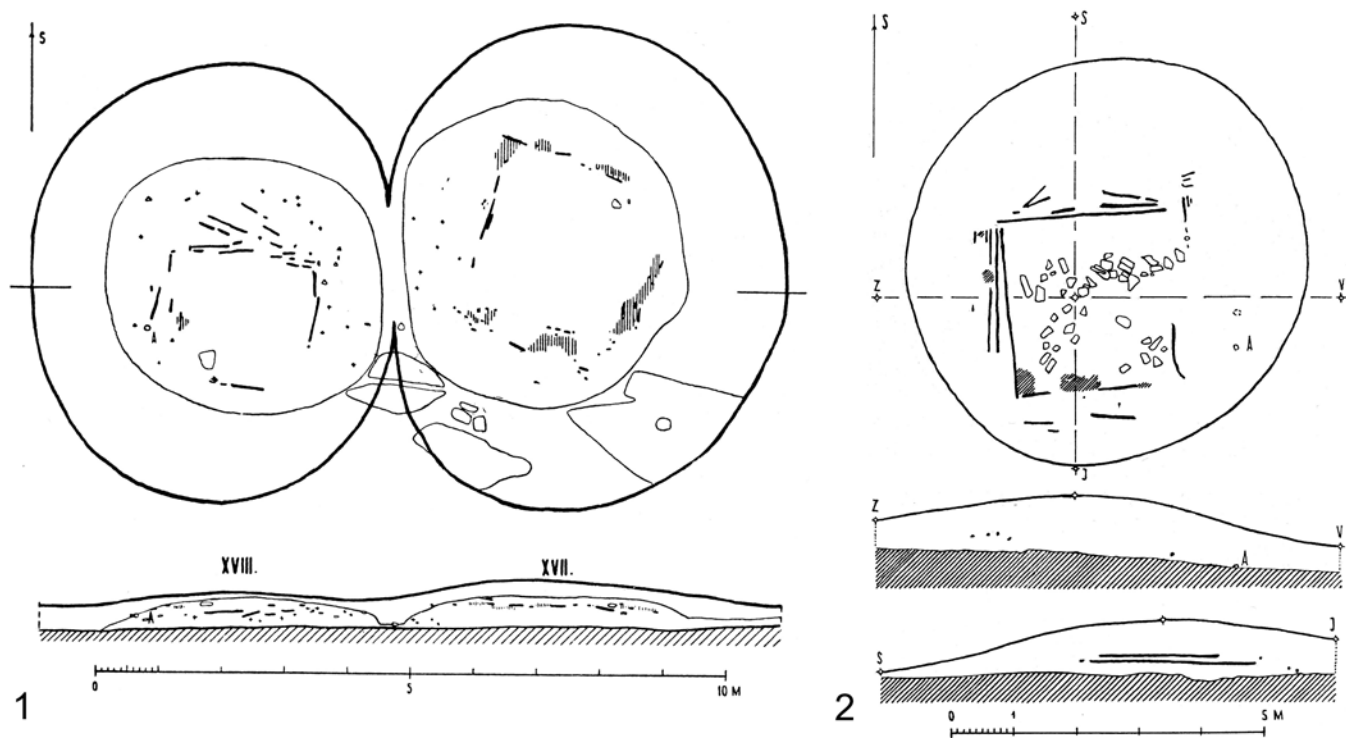
1964, 27–28; k tomu Turek 1965, 68) o posloupnost pohřbívání v obou velkých pňovických mohylách můžeme dnes rozsoudit spíše v Preidelův prospěch, je dáno kvalitní dokumentací schopnou porovnání s nově získanými poznatky z jiných lokalit (především z blízkého Kožlí u Orlicka: Lutovský 1998). Pokud by bylo pňovické pohřebiště prozkoumáno a dokumentováno tehdy obvyklým způsobem, diskuse by byla bezpředmětná.

Slovanských mohyl v jižních Čechách se týkaly ještě další dva Turkovy výzkumy z padesátých let. V roce 1951 prozkoumal čtyři násypy ve Veselí nad Lužnicí (Turek 1952; též 1958, 41–43). Poslední „mohylovou“ terénní akcí, prováděnou v souvislosti s výkopy na nedalekém hradišti Šance u Březnice, byl výzkum jedné ze dvou žárových mohyl v Hořejanech u Příbrami v roce 1955. Obě akce, byť s výsledky méně výraznými než tomu bylo u výzkumů předchozích, poskytly materiál k úvahám o postupně se rozšiřujícím mohylovém násypu.

Terénním výzkumem Turkův zájem o mohyly pochopitelně neskončil. Dnes, kdy publikační možnosti zdaleka předstihují archeologický zájem, činnost archeologa končí nezářivě (v lepším případě) nálezovou zprávou. Rudolf Turek, jak ostatně vyplývá z bibliografických citací ve výše uvedeném textu, všechny své výzkumy mohyl pohotově zveřejnil v odborném tisku, výzkumy v Prachovských skalách a Pňovi-

cích pouze s mezerou danou autorovým totálním nasazením v době okupace. Terénní aktivity se mu staly koneckonců i východiskem pro základní soupisové zpracování mohylového ritu v Čechách, které bylo samozřejmě dobově a trochu uměle rozdělené na publikaci východočeské a jihočeské části. Přes vzájemnou nevyrovnanost obou prací, závislou na charakteru vlastního výstupu – tedy na jedné straně studie v časopise (Turek 1956) a na druhé straně první svazek pramenné edice Národního muzea (Turek 1958) – zůstávají obě dodnes hojně využívaná a citovaná díla dokladem přesvědčivé práce na poli archeologické heuristiky. Tato část Turkovy publikační činnosti týkající se mohyl jasně ukázala význam pramenných publikací, dnes občas s poněkud pejorativním nádechem označovaných jako „materiálové“. Mohylám poté Rudolf Turek věnoval ještě několik významných studií, ať již šlo o západočeské mohyly (Turek 1962), otázku velkomoravského horizontu v českých mohylách (Turek 1963) nebo o shrnutí poznatků o mohylovém pohřbívání s řadou zajímavých postřehů (Turek 1965).

Následující vývoj poznání se Turkovým teoretickým úvahám kolem mohyl a jejich geografického rozšíření pochopitelně nevyhnul; některé byly postupem doby zpochybněny, jiné odmítnuty. Díky preciznímu způsobu dokumentace jsou však výsledky jeho terénních výzkumů v zásadě plně akceptovatelné dnešní vědou.

Obr. 4. Půdorysy a profily mohyl zkoumaných Rudolfem Turkem v Prachovských skalách (1: mohyly XVIII a XVII) a Pňovicích (2: mohyla IV) s podrobným zachycením dřevěných konstrukcí. Podle R. Turek 1946b, obr. 69; týž 1948, obr. 10.

Vrátíme-li se k vlastnímu terénnímu výzkumu mohyl, je nutno říci, že další kvalitativní krok na tomto poli byl učiněn až v šedesátých letech, a to v polské archeologii, především zásluhou Heleny Zoll-Adamikové (*Zoll-Adamikowa 1976; táž 1979b*). České bádání naopak stagnovalo, po metodické stránce krokem zpět byl výzkum ze sedmdesátých let v Ledenicích na Českobudějovicku (*Poláček 1981*). Avšak postupně se i u nás podařilo do konce devadesátých let kvalitně prozkoumat zhruba 20 mohyl. Cílem tohoto příspěvku ovšem není vypočítávat, kam jsme dnes, po 75 letech, které uplynuly od prvních Turkových výkopů v Prachovských skalách, v bádání o slovanských mohylách dospěli (nejnovější stručné shrnutí viz *Beranová – Lutovský 2009, 140–148; Lutovský 2011, 28–38*). V mnoha ohledech jsme sice logicky dál, avšak nijak mílové kroky v poznání jsme dosud neučinili. Nových terénních výzkumů, které více či méně posunuly bádání kupředu, je dosud málo: Bezemín, Dražičky, Drunče, Kozlí u Orlika, Skočice, Vitějovice, v menší míře i Černětice a Vitín (základní literatura k uvedeným lokalitám viz *Lutovský 2001*; nověji byly publikovány pouze výsledky výzkumu ve Vitějovicích, srv. *Beneš – Lutovský – Parkman 2007*).

Ve svém posledním, víceméně bilancujícím článku věnovaném mohylám zdůraznil Rudolf Turek potřebu „prosadit lepší ochranu těchto významných památek a neustávat před snahami po dalším, hojnějším a metodicky pronikavějším výzkumu“ (*Turek 1991, 47*). Z pohledu následujících dvaceti let lze konstatovat, že mohyly sice rozhodně nejsou lépe legislativně chráněny, bezuzdně rozkopaných slovanských mohyl za účelem zbohatnutí ovšem výrazně nepřibývá. Paradoxně k tomu možná přispělo rozšíření detektorů kovů, jejichž užití na raně středověkých mohyl-

ních zůstává pochopitelně bez odezvy. Ani Rudolfem Turkem požadovaný „hojnější a metodicky pronikavější výzkum mohyl“ se u nás ve větší míře nekoná. Ale možná je to dobře – v posledním desetiletí sice česká archeologie postoupila mílovými kroky vpřed co do kvality terénní dokumentace (což samozřejmě není ani tak zásluhou archeologů a archeologie, jako spíše technologickým pokrokem), s obdobnou intenzitou však zároveň bohužel postoupila i degradace archeologické heuristiky, což ovlivňuje teoretickou přípravu výzkumu, jeho metodu, průběh i adekvátní zhodnocení. Může-li „nedestruktivní“ výzkum mohylníku prováděný českým univerzitním pracovištěm v prvním desetiletí třetího tisíciletí vyústit ve výkopovou „šachtu“ ničící jinak nenarušenou pravěkou mohylu (Křišťuf 2010), bylo by patrně zapotřebí chránit mohyly i před samotnými archeology.

Literatura

- BERANOVÁ – LUTOVSKÝ 2009:** Magdalena Beranová – Michal Lutovský, *Slované v Čechách. Archeologie 6.–12. století*. Praha 2009.
- BENEŠ – LUTOVSKÝ – PARKMAN 2007:** Jaromír Beneš – Michal Lutovský – Marek Parkman, *Výzkum raně středověké mohyly u Vitějovic na Prachaticku. Archeologické výzkumy v jižních Čechách*, roč. 20 (České Budějovice 2007), s. 367–383.
- HEJHAL 2005:** Petr Hejhal, Stav poznání raně středověkých mohyl v severovýchodních Čechách. In: Milan Metlička (ed.), *Archeologie doby hradištní v Čechách*. Plzeň 2005, s. 88–92.

- KRIŠTUF 2010:** Petr Křišťuf, Výzkum mohylového pohřebiště „Hemery“ (k. ú. Hvožd'any, okr. Tábor) pomocí geofyzikálních metod. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*, roč. 23 (České Budějovice 2010), s. 91–110.
- LUTOVSKÝ 1998:** Michal Lutovský, Mohylové pohřebiště v Kožlí u Orlíka, okr. Písek. K poznání raně středověkých mohyl ve středním Povltaví. *Archeologie ve středních Čechách*, roč. 2 (Praha 1998), s. 277–327.
- LUTOVSKÝ 2001:** Michal Lutovský, *Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2001.
- LUTOVSKÝ 2006:** Michal Lutovský, Úprava prostoru pod raně středověkými mohylami (na příkladu Čech a Moravy). *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied*, roč. 39 (Nitra 2006), s. 69–76.
- LUTOVSKÝ 2010:** Michal Lutovský, O počátcích raně středověkých mohyl v Čechách. In: Ivana Fridrichová-Sýkorová (ed.), *Ecce Homo. In memoriam Jan Fridrich*. Praha 2010, s. 263–271.
- LUTOVSKÝ 2011:** Michal Lutovský, *Jižní Čechy v raném středověku. Slovanské osídlení mezi Práchní a Chýnovem*. České Budějovice 2011.
- LUTOVSKÝ – TOMKOVÁ 2004:** Michal Lutovský – Kateřina Tomková, K problematice nejmladších raně středověkých mohyl v Čechách – pohřebiště u Hlohoviček. In: *Památky archeologické – Supplementum 2, Mediaevalia archaeologica Bohemica 1993*. Praha 2004, s. 86–106.
- POLÁČEK 1981:** Josef Poláček, *Slovanské mohyly v prostoru Ledenice-Borovany*. České Budějovice 1981.
- PREIDEL 1964:** Helmut Preidel, *Slawische Altertumskunde des östlichen Mitteleuropas im 9. und 10. Jahrhundert. Teil II. Gräfelting bei München* 1964.
- TUREK 1946a:** Rudolf Turek, Slovanské mohyly u Pňovic. *Památky archeologické*, roč. 42 (Praha 1946), s. 105–122.
- TUREK 1946b:** Rudolf Turek, *Prachovské skály na úsvitě dějin*. Praha 1946.
- TUREK 1948:** Rudolf Turek, *Posvátný háj na Chocholíku u Pňovic*. Praha 1948.
- TUREK 1952:** Rudolf Turek, Slovanské mohyly u Veselí nad Lužnicí. *Archeologické rozhledy*, roč. 4 (Praha 1952), s. 399–400, 409–413.
- TUREK 1956:** Rudolf Turek, Mohyly českých Charvatů. *Slavia Antiqua*, roč. 5 (Poznaň 1956), s. 103–157.
- TUREK 1958:** Rudolf Turek, *Slawische Hügelgräber in Südböhmen*. Fontes Archaeologici Pragenses 1. Pragae 1958.
- TUREK 1962:** Rudolf Turek, K západočeské větvi jihočeských slovanských mohyl. *Časopis Národního muzea – oddíl věd společenských*, roč. 131 (Praha 1962), s. 127–134.
- TUREK 1963:** Rudolf Turek, Velkomoravský horizont v českých mohylách. *Památky archeologické*, roč. 54 (Praha 1963), s. 224–233.
- TUREK 1965:** Rudolf Turek, Problémy slovanských mohyl v Čechách. *Slavia Antiqua*, roč. 12 (Warszawa – Poznaň 1965), s. 57–81.
- TUREK 1991:** Rudolf Turek, K otázce pramenné hodnoty slovanských žárových mohyl. In: *Sborník Společnosti přátel starožitností* 2. Praha 1991, s. 43–50.
- ZOLL-ADAMIKOWA 1968:** Helena Zoll-Adamikowa, Czworokątne konstrukcje drewniane w kurhanach ciałopalnych z Kornatki, pow. Myślenice. *Acta Archaeologica Carpathica*, roč. 10 (Kraków 1968), s. 141–155.
- ZOLL-ADAMIKOWA 1976:** Helena Zoll-Adamikowa, Uwagi o sposobach badania wczesnośredniowiecznych kurhanów ciałopalnych. *Archeologia Polski*, roč. 21 (Warszawa 1976), s. 281–318.
- ZOLL-ADAMIKOWA 1979a:** Helena Zoll-Adamikowa, Typy konstrukcji drewnianych w słowiańskich kurhanach ciałopalnych. *Acta Archaeologica Carpathica*, roč. 17 (Kraków 1977), s. 73–119.
- ZOLL-ADAMIKOWA 1979b:** Helena Zoll-Adamikowa, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski. Cz. II. Analiza. Wnioski*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1970.

Summary

Michal Lutovský

Rudolf Turek and the Slavic barrows in Bohemia

This study briefly summarizes the significance of important Czech archaeologist and historian Rudolf Turek in the field of Early Mediaeval barrows. The barrows spread out all over southern, eastern and western Bohemia represent an important archaeological evidence for our understanding of earlier phases of the Early Middle Ages. And it is worth noting that the barrows had been scientifically researched for the first time by R. Turek who also subsequently published his theoretical observations. Unlike his predecessors and contemporaries as well Rudolf Turek clearly understood that the meaning of archaeological excavations lies not only in artefacts obtaining but also in their precise location and mutual relations. His excavations, mainly in the Prachovské skály region (1935, 1936, 1941), at the sites of Nadslav (1936), and Pňovice (1939), and also elsewhere in Bohemia, changed the approach of archaeologists toward this type of archaeological evidence. Until the 1950's when Rudolf Turek switched his attention in the field work to other issue he had altogether excavated 37 barrows. He documented not only detailed localization of artefacts but also, for the first time in Bohemia, inner wooden rectangular constructions, the so-called *houses of the dead*. Turek utilized his long-term field work also as a basis for his two key inventory studies on the Early Mediaeval barrows in Bohemia (*Turek 1956; 1958*) that have been ever since plentifully used and quoted.

Translated by Petra Vlčková Maříková

RUDOLF TUREK A PROBLEMATIKA POČÁTKŮ ČESKÉHO MINCOVNICTVÍ

ZDENĚK PETRÁŇ, České muzeum stříbra, Kutná Hora

Abstract:

Rudolf Turek and the dawn of the Czech minting

Rudolf Turek, an archaeologist and historian, has been significantly focused on numismatics since the very beginning of his research, and he started soon to be active in the Czech Numismatic Society. Because of his main specialization in the early medieval history, he was interested in the beginning of the Bohemian coinage above all in his numerous numismatic works. It is a pity, that many of his valuable opinions in this field were not sufficiently acknowledged. On the other hand, some of his conclusions dealing with the history of the Slavnikids – their coinage inclusive – have been revised up to date.

Každá mince má svůj vypovídací význam z oblastí ikonografie, epigrafiky, metrologie a dalších oborů. Vzhledem ke svému specifickému charakteru, kterým je především datovací potenciál, budou mít jednotlivé mince a vzácně i peněžní poklady vždy důležitou úlohu pro vědecké hodnocení archeologických výzkumů. Pro období českého raného středověku to byl právě PhDr. Rudolf Turek, DrSc., který opakovaně připomínal české denárové ražby jako významný datovací prostředek zkoumaných archeologických lokalit i artefaktů tam odkrytých (*Turek 1948; týž 1979*).

Archeologa a historika Rudolfa Turka jsem měl tu čest znát osobně, když ještě pracoval jako historik-archeolog v Národním muzeu v Praze. Původem Jičíňák, navštívil jsem jej několikrát s dotazy ohledně jeho archeologického výzkumu Prachovských skal v roce 1941. Jako numismatika mě především zajímaly okolnosti nálezu malého mincovního souboru knížecích denárů Vratislava II. v těsné blízkosti tzv. Jeskyňky strážce III. valu (*Radoměřský 1956, 25*). Tento nález Rudolf Turek stručně zmiňuje ve své publikaci o Prachovských skalách (*Turek 1946a, 59*). Nálezové okolnosti, jak mi je Rudolf Turek osobně sdělil, byly poněkud kuriózní. K náhodnému odkrytí nádoby s mincemi totiž došlo tak, že ještě před jeho archeologickým průzkumem této lokality v roce 1941 u jeskyňky zahrabával majitel nedalekého hotelu „Košíček“ (dnes hotel „Skalní město“) ilegálně drženou pistolí ve strachu před německými okupačními úřady. Část nalezených mincí si nálezce ponechal a pouze 16 denárů se dostalo do muzejních sbírek.

Později jsem se s Rudolfem Turkem setkával, když Výbor České numismatické společnosti uspořádal několik společných výletů pro své členy do okolí Prahy, na kterých tento historik seznamoval účastníky s dějinami rané středověkých středních Čech. Pamatuji si ho jako nedostizného vypravěče, který více než podrobně probíral jednotlivé historické lokality.

Turkův úzký vztah k numismatice dokládá i fakt, že se již v roce 1941 stal členem tehdejší Numismatické společnosti československé a v letech 1950–1967 dokonce působil v jejím Ústředním výboru. V roce 1976 byl jmenován do redakční rady Numismatických listů vydávaných Národním muzeem a Českou numismatickou společností a aktivně v ní působil až do své smrti v roce 1991. V tomto časopisu také publikoval nejen své numismatické články a studie, ale také četné recenze soudobé domácí i zahraniční numismatické i historické literatury, které velmi často překračovaly standardní charakter a dostávaly podobu rozsáhlejších polemik (*Turek 1982*). O širokém okruhu zájmů R. Turka názorně svědčí i to, že stačil mimo jiné též podrobně sledovat díla předních soudobých domácích medailérů a v Numismatických listech zasvěceně informoval o jejich výstavách či nejnovějších dílech.

Pokud bych měl posuzovat Rudolfa Turka z pohledu numismatika zabývajícího se počátky českého mincovnictví, jeho hodnocení není zcela jednoznačné. Hned na počátku je však nutno připomenout, že R. Turek, na rozdíl od řady jiných archeologů i obecných historiků, věnoval právě oblasti numismatiky neobvykle významnou pozornost. On sám mince nechápal jako prostý datovací prostředek, který bylo vhodné tradičně konzultovat s některým ze specializovaných odborníků – numismatiků. Turek stačil rovněž sledovat nejnovější zahraniční odbornou numismatickou literaturu, především polskou, německou, rakouskou i severskou, protože významnější domácí práce v této době téměř nevznikaly nebo názorově významně stagnovaly (*Petráň 1998, 31–91*).

Nosným tématem celoživotního díla Rudolfa Turka byly dějinné počátky českého státu a v nich zejména příběh slavnickovského rodu. Protože s oběma tématy numismatika významně souvisí, nemohl se jí Rudolf Turek z tohoto pohledu vyhnout.

Obr. 1. Ústřední výbor Numismatické společnosti československé v roce 1959. Rudolf Turek za prof. E. Nohejlovou-Prátovou, stojící uprostřed.

Česká numismatika zabývající se raným středověkem vycházela od 30. let minulého století především z názorů Gustava Skalského na počátky a nejstarší fáze přemyslovského mincovnictví (*Skalský 1926, týž 1929*), které však byly již záhy z velké části podrobeny oprávněné kritice numismatiky Karlem Chaurou (*Chaura 1926*) a Viktorem Katzem (*Katz 1935*), jejichž prezentace této problematiky je v základním schématu platná dodnes.

Také Rudolf Turek sám publikoval v oblasti numismatiky raně středověkého období několik vlastních studií.¹ I když v nich nezazněly převratné myšlenky a v podstatě jen přebíral teze Gustava Skalského, Viktora Katze a později Jarmily Háskové, dokázal právě v problematice počátků přemyslovského mincovnictví logicky obhájit dosavadní domácí stanoviska upozorněním na řadu slabin nových zahraničních hypotéz, zprvu z pera polského badatele Stanislava Suchodořského (*Suchodořsky 1974*) a následně obsažených především ve studiích rakouského numismatika Wolfganga Hahna (*Hahn 1982*). Tito badatelé se snažili v průběhu šedesátých až osmdesátých let 20. století posunout počátek ražby prvních českých vládních mincí až do doby o dvě desetiletí mladší, do období vlády Boleslava II. Wolfgang Hahn dokonce až do roku 973. Rudolf Turek tehdy upozornil na velké množství rozporů i velmi slabých míst v nově nabízených zahraničních výkladech. Zaměřil se

především na mnoho nezodpovězených otázek, nejasností, pouhých hypotéz i vyložených spekulací v chronologii soudobého bavorského mincovnictví (logicky obchodně navazujícího na mince řezenské), na kterém byly navrhované změny v chronologii nejstarších přemyslovských denárů postaveny (*Turek 1985a*). Upozornil tak na důležitý fakt, že současní zahraniční badatelé zatím nepřinesli žádné závažnější informace, které by vyvracely přetrvávající domácí názor o započetí ražby prvních českých denárů někdy během posledního desetiletí panování Boleslava I. Tento názor rovněž uvedl ve svých *Čechách na úsvitě dějin* (*Turek 1963, 207–214*) a v pozdějších recenzích. I ve své poslední publikované numismatické stati o cizích denárech v českých nálezech hájil Rudolf Turek současná domácí stanoviska o absolutní chronologii nejstarších českých přemyslovských mincí (*Turek 1991*).

Turkům podíl na této problematice lze proto z pohledu české numismatiky raného středověku jednoznačně hodnotit jako významně pozitivní, a je tedy velká škoda, že tento historik, důrazně zastávající tyto dodnes platné názory, byl později v souvislosti s touto problematikou tak málo citován.

Rudolf Turek se z pohledu historika, ale především archeologa zabýval během několikaletého výzkumu slavníkovského sídla v Libici nad Cidlinou svou celoživotní lás-

Obr. 2. Rudolf Turek v roce 1990 u příležitosti 80. narozenin přijímá z rukou předsedy České numismatické společnosti ing. J. Lukase záslužnou medaili za přínos pro českou numismatiku.

kou – českým rodem knížete Slavníka a jeho syna a nástupce Soběslava.

Jak rodák z Mladé Boleslavi se Turek již od mládí zajímal o okolní archeologické lokality, které tehdy byly, pod vlivem Kosmovy kroniky, považované za součást bývalého slavníkovského teritoria. Dokonce i Prachovské skály, kde také vedl archeologické výzkumy, považoval Turek pro jejich mohutnou fortifikaci za významné chorvatské hradiště, a dokonce za jedno z možných rodišť biskupa Vojtěcha, pocházejícího ze Slavníkova rodu.

Již samotná historie zájmu o rod Slavníkovců nebyla od počátku nijak jednoduchá a procházela složitým vývojem. Proti názoru Františka Palackého, který prosazoval od počátku jednotný český kmen pod vládou Přemyslovců, se postavili němečtí historikové – Ernst Dümmler a Julius Lippert, kteří poukazovali na skutečnost, že v pramenech vystupuje množství knížat, kteří nemohli být pouze panovníkovými úředníky. Považovali je proto za nezávislé vládce mnohých kmenů obývajících českou kotlinu. Tuto problematiku rozpracoval s důrazem na Slavníkovce zejména Josef Loserth, který z nich učinil potomky knížat východočeského kmene Charvátů a urputné soupeře Přemyslovců. Český stát tak vznikl až odstraněním Slavníkovců roku 995.

Názory těchto německých historiků kupodivu bez větších změn a kritiky převzal i Václav Novotný, a tím se slavníkovská mytologie dostala do pozice, ve které pak přetrvávala,

neboť v podstatě nikdy nebyla nikým kriticky prověřena. Postavení Slavníkovců v české historii bylo pestré a to málo z archeologie, soudobých písemných pramenů i numismatiky do ní snadno zapadlo podle momentální potřeby, neboť zjištění šlo „naroubovat“ v podstatě kamkoliv a na jakoukoliv hypotézu. Takže nejisté velmi snadno splýnulo s nejistým. Tato zdánlivá snadnost tak nepřinášela žádné nápadné rozpory, kterými by bylo nutno se zabývat, a proto ani nevznikala potřeba podrobovat cokoliv případnému přezkoumání či zpětnému ověřování (Lutovský – Petráň 2005, 28–59). Ze stejného důvodu také numismatické závěry Gustava Skalského vyslovené v letech 1932 (Skalský 1932, 57–78), později dopracované v roce 1955 (Skalský 1955), výtečně zapadaly do tradiční slavníkovské historie, a proto takřkajíc na dlouhá léta „zamrzly“ (Petráň 2006). Na tomto místě nelze neuvést, že se na tomto stavu významně podílel právě Rudolf Turek, který „svým“ Slavníkovcům věnoval pozornost i z pohledu jejich mincí (Turek 1974; týž 1975; týž 1977). Svou vizi květnatého dramatického slavníkovského příběhu uvedl již v poválečné době (Turek 1946b).

Později v 80. letech minulého století byla Rudolfu Turkovi ve slavníkovské numismatice významnou názorovou podporou numismatička Jarmila Hásková, která tuto problematiku již pouze rozváděla, avšak nepřinesla nic nového (Hásková 1976; táž 1995; táž 1998).

Přes řadu rozporů mezi dochovanými prameny a stáva-

jíci interpretací slavníkovského příběhu se obecné názory na tuto problematiku dlouho neměnily. Dobře zažitý dramatický příběh slavníkovského rodu byl krásný i tragický a snad dokonce panovaly obavy z jeho nabourání. Existovaly v něm sice nápadné rozpory a numismatici na ně také občas upozorňovali, případně hloubali nad jejich genezí mnohdy za cenu evidentně násilných i nesmyslných vysvětlení. Nikdy si ale nepřipustili možnost, že by mohly vzniknout omylem již při samotném chybném zrodu celé slavníkovské problematiky. Vždyť tento příběh podporovali i jejich velcí učitelé, a už jen proto nebylo možno jej zpochybňovat.

Někteří historici i numismatici si však začali tuto skutečnost vážně uvědomovat a na tento stále méně udržitelný stav hlasitěji upozorňovat. Bohužel to byl právě Rudolf Turek, v této době již stárnoucí a stále nedůtklivější, který jakékoliv jiné novější názory ostře odmítal, a tím se dostával s dalšími historiky do zbytečných konfliktů (Šůla 1984; Turek 1984b; Šůla 1985; Turek 1985b). Neodvratné zhroucení slavníkovského mýtu však již jen na chvilku oddálil. Turkovy poslední numismatické studie sice měly tradičně přebohatý poznámkový aparát, prezentované názory však trpěly chronologickými chybami, které tyto práce zbytečně znehodnocovaly (Turek 1977, 24; týž 1989). U Turkových numismatických prací se tak postupně zostřoval rozpor mezi jeho racionálním přístupem k problematice počátků mincování Přemyslovců (především z pohledu ikonografie) a naopak zcela subjektivistickým hodnocením soudobého mincovnictví libického knížete Soběslava (Turek 1979, 154–156; týž 1984a).

Umnou stavbu historických a archeologických argumentů a pseudoargumentů tohoto příběhu paradoxně definitivně rozmetal nejvýznamnější Turkův žák Jiří Sláma v roce 1995, v době slavníkovského milénia (Sláma 1995). Důsledky, které z jeho kritiky vyplynuly, byly pro slavníkovskou numismatiku rozhodující. Záhy došlo k zásadnímu přepracování chronologie, typologie a konečně i ke střizlivému ikonografickému výkladu malínských i libických denárů knížete Soběslava. Sláma došel k řadě významných závěrů, které se v podstatě daly očekávat. Například že

Slavníkovci, podobně jako pražští Přemyslovci, razili své mince především z důvodů obchodních, a vůbec se nejednalo o nějaké ekonomické soupeření obou konkurenčních rodů, ve kterém by jakkoliv figurovaly nějaké výhrůžky prostřednictvím mincovních obrazů. Dále, z mincovnictví Soběslava Slavníkovce vůbec nevyplývá žádná, tolikrát v minulosti uváděná, uzurpace mincovního regálu pána země, ani vojenská přemyslovská anexe části slavníkovského území kvůli zdrojům stříbra či malínské mincovně na počátku devadesátých let 10. století. Touto studií se nepotvrzené vysoké ambice slavníkovského knížete Soběslava, stejně jako nikde v soudobých pramenech nedoložený podíl pražského knížete Boleslava II. na krvavém zlikvidování Libice, které bylo po dlouhou dobu vydáváno za konečné sjednocení Čech, nakonec ukázaly jako pouhé zbožné přání (Lutovský – Petráň 2005, 128–143, Petráň 2007). I když v celé slavníkovské problematice i nadále zůstává řada nezodpovězených otázek, názory většiny současných historiků i numismatiků jsou již zásadně odlišné. Vrátili se totiž většinou ad fontes a prezentují jen to, co lze opravdu říci, a ne to, co by si přáli. I když si Rudolf Turek za svým pohledem na Slavníkovce včetně jejich mincovnictví až do své smrti pevně stál, neodvratnému hroucení slavníkovského mýtu již nemohl zabránit.

Přestože řada významných tvůrců historie svou životní vědu miluje a věnuje jí doslova celý život, ona sama bývá ke svým tvůrcům často nespravedlivá. To byl i případ historika, archeologa i numismatika Rudolfa Turka. Nejen, že jeho pohled na Čechy v raném středověku byl moderními soudobými historiky odmítnut, ale navíc, v oblasti domácí numismatiky, byl na jedné straně jeho racionální přístup k počátkům českého přemyslovského mincovnictví nespravedlivě podceňen, a naopak na straně druhé Turkův příběh rodu Slavníkovců včetně jejich numismatiky, kterému věnoval významnou část svého vědeckého života, byl v podstatě zcela vyvrácen. Proto se domnívám, že z lidského hlediska bylo pro PhDr. Rudolfa Turka, DrSc., dobře, že se těchto změn již nedožil.

Obr. 3a, 3b. Denár knížete Soběslava s obecnými křesťanskými motivy Boží ruky a pelikána, mylně R. Turkem považovanými za „výhrůžné“ obrazy, údajně adresované vládnoucím Přemyslovcům.

Viz následující příspěvek v tomto Sborníku: Výběrová bibliografie numismatických prací Rudolfa Turka.

Literatura

- HAHN 1982:** Wolfgang Hahn, Die administrativen Grundlagen der Typenvariation in der älteren bayerischen Münzprägung und ihre Signifikanz für Datierung der ersten böhmischen Herzogsmünzen. Numismatische Notizen zur Geschichte der Pfalzgrafen und der Burggrafen in Regensburg. Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, sv. 31–32/1981–1982 (München 1982), s. 103–115.
- HÁSKOVÁ 1976:** Jarmila Hásková, Slavníkovské mincování. Libice nad Cidlinou 1976.
- HÁSKOVÁ 1995:** Jarmila Hásková, Slavníkovci v historické výpovědi svých mincí. Archeologické rozhledy, roč. 47 (Praha 1995), s. 225–230.
- HÁSKOVÁ 1998:** Jarmila Hásková, K úloze biskupa Vojtěcha ve slavníkovském mincování. In: Dušan Třeštík – Josef Žemlička (edd.), Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa. Mezinárodní sympozium 19.–20. listopadu 1997 v Praze. Praha 1998, s. 49–54.
- CHAURA 1926:** Karel Chaura, Pravda o denáru svatováclavském. Praha 1926.
- KATZ 1935:** Viktor Katz, O chronologii denárů Boleslava I. a II. Praha 1935.
- LUTOVSKÝ – PETRÁŇ 2005:** Michal Lutovský – Zdeněk Petráň, Slavníkovci, mýtus českého dějepisce. Praha 2005.
- PETRÁŇ 1998:** Zdeněk Petráň, První české mince. Praha 1998.
- PETRÁŇ 2006:** Zdeněk Petráň, Mincovníctví Slavníkovce Soběslava. Geneze jednoho numismatického omylu. Numismatický sborník, roč. 21 (Praha 2006), s. 57–82.
- PETRÁŇ 2007:** Zdeněk Petráň, Co vypovídají mince o Slavníkovcích. Antiqua Cuthna (Slavníkovci v českých dějinách), roč. 2 (Praha 2007), s. 107–121.
- RADOMĚRSKÝ 1956:** Pavel Radoměrský, Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 2. díl. Praha 1956.
- SKALSKÝ 1926:** Gustav Skalský, O denárech knížete Václava svatého. *Národní listy*, roč. ..., čís. .... (Praha 17. 1. 1926), s. ...
- SKALSKÝ 1929:** Gustav Skalský, Denár knížete Václava Svatého a počátky českého mincovnictví. Praha 1929.
- SKALSKÝ 1932:** Gustav Skalský, Nález českých denárů z konce X. století ve Staré Boleslavi. Brandýs nad Labem 1932.
- SKALSKÝ 1955:** Gustav Skalský, Význam slavníkovského mincovnictví. Numismatický sborník, roč. 2 (Praha 1955), s. 5–22.
- SLÁMA 1995:** Jiří Sláma, Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin? *Archeologické rozhledy*, roč. 47 (Praha 1995), s. 182–244.
- SUCHODOLSKÝ 1974:** Stanislav Suchodoľsky, Zur Frage der Anfänge der böhmischen Münzprägung. Numismatický sborník, roč. 13/1973–1974 (Praha 1974), s. 75–84.
- ŠŮLA 1984:** Jaroslav Šůla, Rudolf Turek, Čechy v raném středověku, Praha 1982 [recenze]. Sběratelské zprávy č. 42–43 (Hradec Králové [vyd. Česká numismatická společnost, pobočka v Hradci Králové] 1984), s. 82–88.
- ŠŮLA 1985:** Jaroslav Šůla, V zájmu objektivit – nikoliv ve vlastní věci. *Numismatické listy*, roč. 40 (Praha 1985), s. 117–118.
- TUREK 1946a:** Rudolf Turek, *Prachovské skály na úsvitě dějin*. Praha 1946.
- TUREK 1946b:** Rudolf Turek, *Slavníkovská Libice*. Praha 1946.
- TUREK 1948:** Rudolf Turek, České denáry jako datovací pomůcky archeologické. *Numismatické listy*, roč. 3 (Praha 1948), s. 20–26.
- TUREK 1963:** Rudolf Turek, Čechy na úsvitě dějin, Praha 1963.
- TUREK 1974:** Rudolf Turek, K některým problémům slavníkovského mincovnictví. In: Pavel Radoměrský (ed.), Karel Castelin. Sborník příspěvků k oslavě jeho životního numismatického díla sestavený u příležitosti jeho 70. narozenin. Hradec Králové 1974, s. 23–35.
- TUREK 1975:** Rudolf Turek, Tři ukázky spolupráce archeologie s numismatikou. In: Sborník ke 30. výročí vzniku pobočky České numismatické společnosti v Mladé Boleslavi. Mladá Boleslav (vyd. Česká numismatická společnost – pobočka v Mladé Boleslavi) 1975, s. 25–32.
- TUREK 1977:** Rudolf Turek, Nálezy slavníkovských mincí. In: *Královéhradecký sborník numismatických prací*. Hradec Králové (vyd. Česká numismatická společnost – pobočka v Hradci Králové) 1977, s. 21–38.
- TUREK 1979:** Rudolf Turek, K úloze české mince v době denárové. *Numismatické listy*, roč. 34 (Praha 1979), s. 150–162.
- TUREK 1982:** Rudolf Turek, Dušan Třeštík, Deset tezí o Kristiánově legendě, Dušan Třeštík, Počátky Přemyslovců [recenze]. *Numismatické listy*, roč. 37 (Praha 1982), s. 84–88.
- TUREK 1984a:** Rudolf Turek, Ikonografie „mečových“ denárů a archeologie. Příspěvek k problému výtvarných předloh v raném středověku. *Numismatické listy*, roč. 39 (Praha 1984), s. 129–131.
- TUREK 1984b:** Rudolf Turek, Ve vlastní věci. *Numismatické listy*, roč. 39 (Praha 1984), s. 174–175.
- TUREK 1985a:** Rudolf Turek, Wolfgang Hahn, Die administrativen Grundlagen der Typenvariation in der älteren bayerischen Münzprägung und ihre Signifikanz für Datierung der ersten böhmischen Herzogsmünzen. Jahrbuch für Numismatik, roč. 32 (1981/1982) [recenze]. *Numismatické listy*, roč. 40 (Praha 1985), s. 52–54.
- TUREK 1985b:** Rudolf Turek, Závěrečné slovo k polemice. *Numismatické listy*, roč. 40 (Praha 1985), s. 172–173.
- TUREK 1989:** Rudolf Turek, K otázkám libického Soběslava denáru. *Numismatické listy*, roč. 44 (Praha 1989), s. 33–36.
- TUREK 1991:** K českým nálezům cizích denárů pocházejících z doby před r. 995. *Numismatické listy*, roč. 46 (Praha 1991), s. 8–13.

Summary

Zdeněk Petráň

Rudolf Turek and the dawn of the Czech minting

Compared to other contemporary historians and archaeologists, Rudolf Turek has paid significant attention to numismatics since the very beginning of his scientific career. His relation to that field was proved by the fact that he became a member of the Czechoslovak Numismatic Society in 1941, and later on, he served in several functions there, his long-term membership in the editorial board of the *Numismatické listy* inclusive.

His role in research and publication activities dealing with the beginning of the Bohemian coinage is not fully clear. Rudolf Turek significantly interfered in two sorts of problems of the early medieval numismatics.

In the first of those – connected with the beginning of the Přemyslid coinage – his participation could be regarded clearly positively. He legitimately refused unsubstantiated theses declared by the foreign scholars and supported valid opinion of the local numismatic experts. It is a pity, that many of his valuable works in this field were not sufficiently acknowledged.

In the second field, Rudolf Turek paid his most significant historical and archaeological attention in the Bohemian history to the Slavnikids. It is understandable then, he could not miss the problems connected with the coinage of this dynasty. Because of the simple fact that he was one of the very last defenders of the history of the dynasty led by the Prince Soběslav, which has been fully revised, his numismatic views were based on wrong historical and archaeological conclusions, which he could not leave until the end of his life.

Translated by Vlastimil Nová

Příloha:

Výběrová bibliografie numismatických prací Rudolfa Turka (Selected bibliography of the numismatic works by Rudolf Turek)

- České hradištní nálezy datované mincemi. *Slavia antiqua*, roč. 1 (Warszawa-Poznaň 1948), s. 485–535.
- České denáry jako datovací pomůcka archeologická. *Numismatické listy*, roč. 3 (Praha 1948), s. 20–26.
- Nálezy českých denárů jako dějinné doklady. *Numismatické listy*, roč. 5 (Praha 1950), s. 9–13.
- Nálezy mincí z doby pádu Libice. *Numismatické listy*, roč. 9 (Praha 1954), s. 41–44.
- Po stopách libické mincovny. *Numismatické listy*, roč. 11 (Praha 1956), s. 164–166.
- Mince jako ozdůbka ve hrobě hradištního období. *Moravské numismatické zprávy*, roč. 8 (Brno 1961), s. 104.
- Rudolf Turek, Zlomkové stříbro z kelčského nálezu.

- Numismatický sborník*, roč. 7 (Praha 1962), s. 83–117.
- Zum polnisch-mährischen Handelsweg am Anfang des XI. Jahrhunderts. *Slavia antiqua*, roč. 9 (Warszawa-Poznaň), s. 213–218.
- *Čechy na úsvitě dějin*, Praha 1963.
- elkomoravské kořeny západoslovanského šperkařství X. a XI. století. In: *Sborník III Karlu Tihelkovi k 65. narozeninám*. Brno (vyd. AÚ ČSAV) 1963–1964, s. 178–183.
- Příspěvek k polsko-českým vztahům v nálezích zlomkového stříbra 10.–11. věku. In: *Československo-polská numismatická konference*. Opava 1964, s. 11–13 [reedice v: *Slezský numismatik*, roč. 6–7 (46–47; Opava 1965), s. 30–31.]
- Zur Herkunft der böhmisch-mährischen Hacksilberfunde. *Vznik a počátky Slovanů. Sborník pro studium slovanických starožitností*, sv. 6 (Praha 1966), s. 223–245, mapa.
- *Libice, knížecí hradisko X. věku*. Praha 1966–1968.
- Typy a varianty našich nejstarších denárů. *Numismatické listy*, roč. 29 (Praha 1974), s. 35–58.
- K některým problémům slavníkovského mincovnictví. In: Pavel Radoměský (ed.), *Karel Castelin. Sborník příspěvků k oslavě jeho životního numismatického díla sestavený u příležitosti jeho 70. narozenin*. Hradec Králové 1974, s. 23–35.
- Rudolf Turek, Typy a varianty našich denárů první třetiny 11. věku. *Numismatické listy*, roč. 30 (Praha 1975), s. 65–78.
- Rudolf Turek, K problematice plzeňské mincovny. *Numismatické listy*, roč. 31 (Praha 1976), s. 1–7.
- Rudolf Turek, Nálezy slavníkovských mincí. In: *Královéhradecký sborník numismatických prací*. Hradec Králové (vyd. Česká numismatická společnost v Hradci Králové) 1977, s. 21–38.
- K úloze české mince v době románské. *Numismatické listy*, roč. 34 (Praha 1979), s. 150–160.
- Jména na nejstarších českých mincích. *Zprávy Místopisné komise ČSAV*, roč. 21 (Praha 1980), s. 682–692.
- Poznámky k nálezům denárů 10. věku v Libici n. Cidliinou. *Numismatické listy*, roč. 36 (Praha 1981), s. 33–38.
- *Slavníkovci a jejich panství*. Hradec Králové 1982.
- *Čechy v raném středověku*, Praha 1982.
- Spolupráce slovanské archeologie a denárové numismatiky s topomastikou. *Acta Universitatis Carolinae 1976 (1983), Philologica 4–5* (Praha 1983), s. 171–176.
- Ikonografie „mečových“ denárů a archeologie. Příspěvek k problému výtvarných předloh v raném středověku. *Numismatické listy*, roč. 39 (Praha 1984), s. 129–131.
- Jaromír nebo Vladivoj? *Numismatické listy*, roč. 40 (Praha 1985), s. 36–38.
- Možnosti a metody spolupráce numismatiky a archeologie. *Numismatické listy*, roč. 42, s. 33–45.
- K otázkám libického Soběslava denáru. *Numismatické listy*, roč. 44 (Praha 1989), s. 33–36.
- K českým nálezům cizích denárů pocházejících z doby před r. 995. *Numismatické listy*, roč. 46 (Praha 1991), s. 8–13. k

RUDOLF TUREK A MUZEUM MLADOBOLSLAVSKA

LUDEK BENEŠ – FILIP KRÁSNÝ, Muzeum Mladoboleslavsko, Mladá Boleslav

Abstract:

Rudolf Turek and the Museum of Mladá Boleslav Region

Dr. Rudolf Turek belonged among well-known and esteemed natives born in the city of Mladá Boleslav. Due to his life-long dedication to history and archaeology, Dr. Turek also paid his attention to recognition of prehistoric and Early Medieval archaeological monuments in the region of Mladá Boleslav such as Řepov, Jezerní Vteln and Chlum – just to mention only a few of them. He was immensely active in this field and the Municipal museum of Mladá Boleslav and its collections largely benefited from it. He remained concerned with his native city also during his career in the National museum in Prague, and frequently published archaeological news in local newspapers.

Mladoboleslavský rodák Rudolf Turek měl již od raného dětství kultivované rodinné zázemí, které jej muselo bezpochyby vést a inspirovat k zájmu o historii a archeologii. Jeho stejnojmenný otec, rada Krajského soudu, se intenzivně zabýval evropskými dějinami a je autorem dvou nikterak objevných, přesto však fundovaných a kvalitních prací: *Stručný přehled dějin dědičných zemí rakouských se zvláštním zřením na země české, polské a uherské až do svaté aliance* (Turnov 1935) a *Přehled dějin anglických a francouzských až do velké revoluce francouzské* (Semily 1937). Maminka dbala o kulturní atmosféru rodinného prostředí, a přivedla tak svého syna k celoživotnímu zájmu o hudbu a literaturu.

V Mladé Boleslavi absolvoval Rudolf Turek jak obecnou školu, tak i v letech 1920–1928 klasické gymnázium. K intenzivnímu zájmu o historii jej zde přivedl oblíbený profesor Zdeněk Kamper, erudovaný, bohužel však málo publikující znalec především regionálních dějin. Pak už následovalo studium historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy u profesora Josefa Pekaře a vzápětí také studium archeologie u Josefa Schránila a Albína Stockého. K těmto náročným oborům připojil Rudolf Turek z vlastní vůle ještě zeměpis.

Působení Rudolfa Turka v jeho rodném kraji je úzce spjato s Muzeem v Mladé Boleslavi, s nímž od mládí hojně spolupracoval. Přestože nebyl stálým zaměstnancem (pouze členem muzejní rady), můžeme zde vysledovat jeho prakticky celoživotní působení. Na spolupráci s touto institucí si Rudolf Turek vyhradil čas jak během studií, tak i později během svého působení ve Státním archeologickém ústavu, v učitelském ústavu a také jako pracovník prehistorického oddělení Národního muzea v Praze.

V četných pracích o regionální archeologii, publikovaných nejčastěji v časopise *Boleslavan*, seznamoval Rudolf Turek odbornou i širokou laickou veřejnost se svými výzkumy na lokalitách Mladoboleslavsko.¹ Přestože středem jeho zájmu byla archeologie raného středověku, se

zápalem se věnoval též problematice období předchozích. Převážná část archeologického materiálu z těchto výzkumů je dodnes součástí sbírek Muzea Mladoboleslavsko. Představme si nyní stručně první výzkumy Rudolfa Turka.

V roce 1932 byl publikován v časopise *Boleslavan* článek *Řepov v pravěku*, ve kterém tehdejší student Turek shrnul dobové poznatky o pravěkém a raně středověkém osídlení tohoto mikroregionu (*Turek 1931–1932*). Popisuje zde mimo jiné jím prozkoumané únětické hroby ze Sajdlovy pískovny, které jsou čtenáři přiblíženy fotografií a kresbou.

V roce 1934 vyšel Turkův příspěvek o hromadném nález bronзовých hřiven v Jizerním Vtelně (*Turek 1934*). V *Památkách archeologických* z roku 1935 byl Turkem publikován nález kostrového hrobu z doby římské, učiněný v řepovské cihelně (*Turek 1935a*). Ve 41. ročníku *Památek archeologických* publikoval nálezy z raně středověkých hrobů v Horních Stakorách u Mladé Boleslavi (*Turek 1939*).

V obsáhlém článku z roku 1935 popisuje Turek své výzkumy únětického pohřebiště a lužického sídliště na katastru Jizerního Vtelna (*Turek 1935b*). Druhá polovina textu je shrnutím dosavadních poznatků o této významné lokalitě a nástinem vývoje osídlení Mladoboleslavsko v době bronzové.

V Boleslavanu, konkrétně v čísle z roku 1940, přibližuje Turek v článku s názvem *Staroslovanská hradiště na Chlumu* veřejnosti nemovitě památky zalesněného hřebene nedaleko Mladé Boleslavi (*Turek 1940a*). Popisuje zde dvě významná raně středověká hradiště a mimo jiné odsuzuje neznalost místních zemědělců, jež byla příčinou poškození valů obou hradišť. Na tento článek navazuje práce o raně středověkých mohylách s názvem *Posvátný háj na Chlumu*, vydaný v témže časopise (*Turek 1940b*). Zde jsou popsány tehdy známé mohylníky chlumského hřbetu. Těžištěm článku je pak výzkum vedený R. Turkem, při němž bylo prozkoumáno celkem sedm mohyl v několika polohách. Cílem výzkumu bylo zjistit časové rozpětí pohřbívání pod mohyly

na těchto lokalitách. Kvalitní metodika výzkumu umožnila také rekonstrukci vzniku jednotlivých mohylových nálezů.

Materiál z výše uvedených výzkumů je z velké části uložen v depozitářích dnešního Muzea Mladoboleslavsko. V původní inventární knize nalezneme zápisy Rudolfa Turka, dokonce s vyobrazeními a na dnešní poměry i obsáhlými popisy jednotlivých předmětů. Tyto kresby ilustrují nejen nálezy samotné, ale také Turkovu pečlivost a preciznost jeho muzejní práce. Drobnou zajímavostí je, že nejkvalitněji restaurované pravěké nádoby ve sbírkách Muzea Mladoboleslavsko jsou právě ty z výzkumů Rudolfa Turka.

K padesátému výročí založení muzea v roce 1935 byl vydán spis s názvem *Prehistorie v mladoboleslavském muzeu*, ve kterém Turek čtivou formou přiblížil archeologickou sbírku muzea a zhodnotil její kvality (*Turek 1935*). Zároveň však nešetřil oprávněnou kritikou předchozích správců archeologických sbírek.

Zájem Rudolfa Turka, tehdy již pracovníka prehistorického oddělení Národního muzea, o archeologii rodného kraje vyústil v syntézu *Pravěk Boleslavsko*, vydanou v rámci sborníku Boleslavsko v roce 1947 (*Turek 1947*). V této práci je podrobně popsán vývoj osídlení našeho kraje od paleolitu po raný středověk. Obsáhlý text je doplněn několika tabulkami s fotografiemi nejvýznamnějších nálezů. Dodnes platný a nadmíru aktuální je i závěr práce, v němž Turek apeluje na zaznamenávání nálezových okolností a na nutnost uložení nálezů do muzeí.

Následující roky částečně odvedly Rudolfa Turka jiným badatelským směrem – k práci na monografiích o raném středověku Čech (*Turek 1963; týž 1980; týž 1988*). Přesto se i nadále zabýval prehistorií a historií rodného kraje a popularizoval archeologii Mladoboleslavsko četnými besedami a přednáškami, a to zejména v rámci cyklu Vlastivědného kroužku, působícího v prostorách Domu kultury. Rudolf Turek se též z pohledu archeologa i historika po právu kriticky vyjadřoval k představám historického jádra Boleslavi na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. V textu s názvem *K problému památkové ochrany městských organismů z roku 1968* (*Turek 1968*) mimo jiné upozornil na nenahraditelnou ztrátu, způsobenou zničením parcel na Novém Městě – původním předhradí, kde nebyl uskutečněn archeologický výzkum – a volal k odpovědnosti orgány veřejné správy města, konkrétně školskou a kulturní komisi Okresního národního výboru. V tomto případě hrály nepochybně důležitou roli i Turkovy osobní pocity, neboť v rámci přestavby byl mimo jiných cenných objektů zbořen i jeho rodný dům. V materiálech, uložených v archivu muzea, nalezneme i Turkův odborný posudek k návrhu projektu rekonstrukce Mladoboleslavského hradu z roku 1976.

Zajímavostí v Turkově činnosti je objasnění sporné datace unikátního nálezů z katastru města Mladé Boleslavi – kování zámku v podobě býka. Po téměř století od nalezení předmětu, který byl původně připisován Keltům a později Germánům, zasadil Turek v Časopise Národního muzea z roku 1982 jeho původ na Kyjevskou Rus a datoval jej do 11.–12. století (*Turek 1983*). Až po smrti R. Turka, v roce 1994, vyšla ve třetím čísle sborníku Boleslavica studie,

v níž autor konfrontoval historické prameny s archeologickými výzkumy (*Turek 1994*). Místo vzniku listiny Oty I. z roku 950, v níž panovník daruje dvě osady klášteru v Řezně, lokalizoval Turek do podhradí mladoboleslavského hradiště.

Za celoživotní zásluhy bylo Rudolfu Turkovi na sklonku života, v roce 1990, uděleno čestné občanství města Mladé Boleslavi. Ve stejném roce ještě proběhla v tehdejší Okresním muzeu výstava k jeho osmdesátým narozeninám, která byla zaměřena především na téma tohoto článku, tedy na Turkovo působení na Mladoboleslavsku. Jeho život a dílo připomíná v Muzeu Mladoboleslavsko část jeho pozůstalosti, kterou sem po smrti svého manžela věnovala paní Květa Turková. Samozřejmě nepominou ani osobní vzpomínky na člověka mimořádných znalostí a inteligence, vždy laskavého a vstřícného.

Literatura

- TUREK 1931:** R[udolf] Turek, Předmerovejský hrob. *Památky archeologické*. Skupina pravěká, nové řady roč. 1. (díl 37.), (Praha 1931), s. 65.
- TUREK 1931–1932:** Rudolf Turek, Řepov v pravěku. *Boleslavan*, roč. 6 (Mladá Boleslav 1931–1932), s. 40–44.
- TUREK 1934:** Rudolf Turek, Nové archeologické nálezy v Jizerním Vtelně. *Boleslavan*, roč. 9 (Mladá Boleslav 1934), s. 4.
- TUREK 1935a:** R[udolf] Turek, Předmerovejský hrob v Řepově. *Památky archeologické*. Skupina pravěká, nové řady roč. 4.–5. (díl 40.), (Praha 1934–1935), s. 116–117.
- TUREK 1935b:** Rudolf Turek, Prehistorie v mladoboleslavském muzeu. In: Zdeněk Kamper (red.), *K výročí 50letého trvání mus. spolku v Mladé Boleslavi 1885–1935*. Mladá Boleslav 1935, s. 20–24.
- TUREK 1936:** Rudolf Turek, Archeologické problémy našeho kraje. *Boleslavan*, roč. 10 (Mladá Boleslav 1936), s. 213–222.
- TUREK 1938–1939:** Rudolf Turek, Staroslovanská hradiště na Chlumu. *Boleslavan*, roč. 13 (Mladá Boleslav 1938–1939), s. 126.
- TUREK 1939:** R[udolf] Turek, Hradištní hroby z Horních Stakor. *Památky archeologické*. Skupina pravěká. Nové řady roč. 6.–8. (díl 41., za rok 1936–38), (Praha 1939), s. 133–134.
- TUREK 1940a:** Rudolf Turek, Staroslovanská hradiště na Chlumu. *Boleslavan*, roč. 14 (Mladá Boleslav 1940), s. 142.
- TUREK 1940b:** Rudolf Turek, Posvátný háj na Chlumu. *Boleslavan*, roč. 14 (Mladá Boleslav 1940), s. 142.
- TUREK 1946:** Rudolf Turek, *Prachovské skály na úsvitě dějin*. Praha 1946.
- TUREK 1947:** Rudolf Turek, Pravěk Boleslavsko. In: Emanuel Strnad (red.), *Boleslavsko*. Mladá Boleslav 1947, s. 40–60.
- TUREK 1948:** Rudolf Turek, Sobotecko v pravěku. In:

Josef Ort (red.), *Sobotka 1498–1948. Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město*. Sobotka 1948, s. 10–17.

TUREK 1963: Rudolf Turek, *Čechy na úsvitě dějin*. Praha 1963.

TUREK 1968: Rudolf Turek, K problému památkové ochrany městských organismů (Na okraj mladoboleslavského případu). In: František Roubík – Jiří Špět (red.), *Acta regionalia. Sborník vlastivědných prací 1966–1967*. Praha 1968, s. 212–224.

TUREK 1974: Rudolf Turek, Počátky Mladoboleslavska. In: Vlastimil Trtílek (red.), *Mladá Boleslav od minulosti k dnešku*. Mladá Boleslav 1974, s. 7.–18.

TUREK 1980: Rudolf Turek, *Čechy v raném středověku*. Praha 1980.

TUREK 1983: Rudolf Turek, Mladoboleslavský ruský zámek (?). *Časopis Národního muzea v Praze – řada historická*, roč. 151/1982 (Praha 1983), s. 200–207.

TUREK 1988: Rudolf Turek, *Počátky české vzdělanosti*. Praha 1988.

TUREK 1994: Rudolf Turek, „Mladoboleslavská“ listina Oty I. In: *Boleslavica 3*. Praha 1994, s. 25–41 [vydáno in memoriam].

Summary

Luděk Beneš – Filip Krásný

Rudolf Turek and the Museum of Mladá Boleslav Region

Eventhough Dr. Rudolf Turek, the well-known native born in the city of Mladá Boleslav, was never employed in the Municipal museum of Mladá Boleslav on a regular basis – he only sit on the Museum's board; he had closely co-op-

erated with this institution since his university studies. The most productive period of his co-operation with the Municipal museum of Mladá Boleslav that covered the Mladá Boleslav region took place in 1930's. At that time, Dr. Turek paid his attention to the recognition of prehistoric and Early Medieval history of Řepov, including a very richly equipped skeleton grave from the Roman period (*Turek 1932, idem 1935a*). Subsequently, he evaluated unique finds dating from the Bronze Age that had been found at Jezerní Vtelno (*Turek 1934, idem 1936*) and published artifacts from the Early Medieval cemetery at Stakory u Mladé Boleslavi (*Turek 1939*). He also published results of his own field work conducted at several barrow fields located in Chlumský hřbet region (*Turek 1940a, idem 1940b*). In one of his publications from the year 1935, Turek summarized and evaluated archaeological collection kept in the Municipal museum of Mladá Boleslav at that time (*Turek 1935a*). Keen interest of Dr. Turek in the archaeology of his native land culminated in a synthesis *Pravěk Boleslavska* (Prehistory of Mladá Boleslav region, *Turek 1947*). During his career in the National Museum (1960's–1980's), he published several concluding studies focusing on archaeology and Early Medieval history of the Mladá Boleslav region.

Furthermore, Dr. Turek frequently popularized archaeology in his lectures and fora held by the Historical Club (Vlastivědný kroužek) at Mladá Boleslav. In 1990, towards the end of his life, Dr. Turek was rewarded for his life-long efforts with the honorary citizenship of the Mladá Boleslav. The life and work of Dr. Turek is remembered in the Municipal museum of Mladá Boleslav by part of his inheritance that was donated to the museum by his wife, Mdm. Květa Turková.

Translated by Petra Vlčková Maříková

ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY RUDOLFA TURKA NA AKROPOLI LIBICKÉHO HRADIŠTĚ – EVIDENCE FONDU, DIGITALIZACE TERÉNNÍ DOKUMENTACE A DATABÁZOVÉ ZPRACOVÁNÍ

JIŘÍ KOŠTA, Národní muzeum, Praha – JAN MAŘÍK, Archeologický ústav Akademie věd ČR, Praha

Abstract:

Archaeological excavations conducted by Rudolf Turek at the acropolis of the Libice nad Cidlinou stronghold – fund evidence, digitalization of field documentation, and database processing

This paper briefly characterizes the state of field documentation and find collections originating from extensive excavations at the acropolis of the Libice nad Cidlinou stronghold that were conducted by Rudolf Turek in the years 1949–1953 and 1967–1973. This study also presents results of the documentation systematic evaluation that was realized in the years 2008–2010. This evaluation concentrated on digitalization of the documentation, complementation of collection fund evidence and implementation of the observed data in a Geographical information system (GIS). This study also provides a so-far unpublished account of overall description regarding the course of excavations conducted by Rudolf Turek at the site of Libice nad Cidlinou.

1. Archeologické výzkumy v Libici nad Cidlinou

Počátky archeologického zájmu o raně středověkou Libici¹ sahají do konce 19. století. První výzkumy na hradišti a v jeho blízkém okolí prováděl poděbradský lékárník Jan Hellich (*Pič 1892; Hellich 1897, týž 1901*). Na jeho činnost navázal v roce 1949 Rudolf Turek na akropoli hradiště systematickým výzkumem, který probíhal v letech 1949–1953 a 1967–1973. Sondy archeologických výzkumů na akropoli pokrývají celkem 5600 m², což představuje 6% celé plochy. Výzkum se soustředil především na prozkoumání rozsáhlé plochy ve východní části akropole a na odkrytí několika dlouhých liniových sond. Mezi výjimečné objevy patří například pozůstatky raně středověké architektury v podobě kostela a palácových staveb a části rozsáhlého pohřebiště s řadou bohatě vybavených hrobů. Nálezový fond, uložený v depozitářích Národního muzea v Praze, vyniká jak svou kvantitou, tak značným počtem výjimečných předmětů nalezených v hrobech i v sídlištních situacích.

Na Turkovy aktivity na libickém hradišti následně navázaly především záchranné archeologické výzkumy soustředující se zejména na intravilán dnešní obce. Poměrně hustá síť sond pokryla nejen opevněný areál hradiště, ale i jeho zázemí. Výsledkem tohoto vývoje je skutečnost, že Libice patří k jednomu z nejlépe prozkoumaných raně středově-

kých center na našem území. V roce 1961 bylo hradiště prohlášeno za státní archeologickou rezervaci „Slavníkovská Libice.“ Akropoli (tzv. vnitřnímu hradišti) byl v roce 1989 udělen status národní kulturní památky pod názvem „Slovanské hradiště Slavníkovců.“

Výzkum raně středověké Libice můžeme považovat za největší a nejkomplexnější vědecký projekt archeologa a historika Rudolfa Turka. Předcházela mu léta intenzivní odborné přípravy, kterou R. Turek shrnul v monografii „Slavníkova Libice“ (*Turek 1946*). Začátek výzkumu v závěru 40. let 20. století učinil z archeologických aktivit v Libici jeden z nejstarších velkoplošných výzkumů sídelních areálů v rámci tehdejšího Československa. Je nepochybné, že metodika Turkova archeologického výzkumu Libice byla, hodnotíme-li ji na základě současných kritérií, v řadě ohledů problematická. Stejně tak můžeme předpokládat, že budoucí generace archeologů budou kriticky hodnotit výsledky naší práce. S některými problémy, jako je nedostatečná dokumentace vertikální stratigrafie nebo nedostatky v zaměření terénních situací, se musíme vyrovnat jako s historickým dědictvím našeho oboru. Důležité je připomenout, že Turkovy libické objevy, především pokud jde o jejich první etapu, nijak nevybočují ze standardu většiny soudobých velkoplošných výzkumů. Mezi pozitivy Turkova přístupu uvedme, že neprováděl skartaci

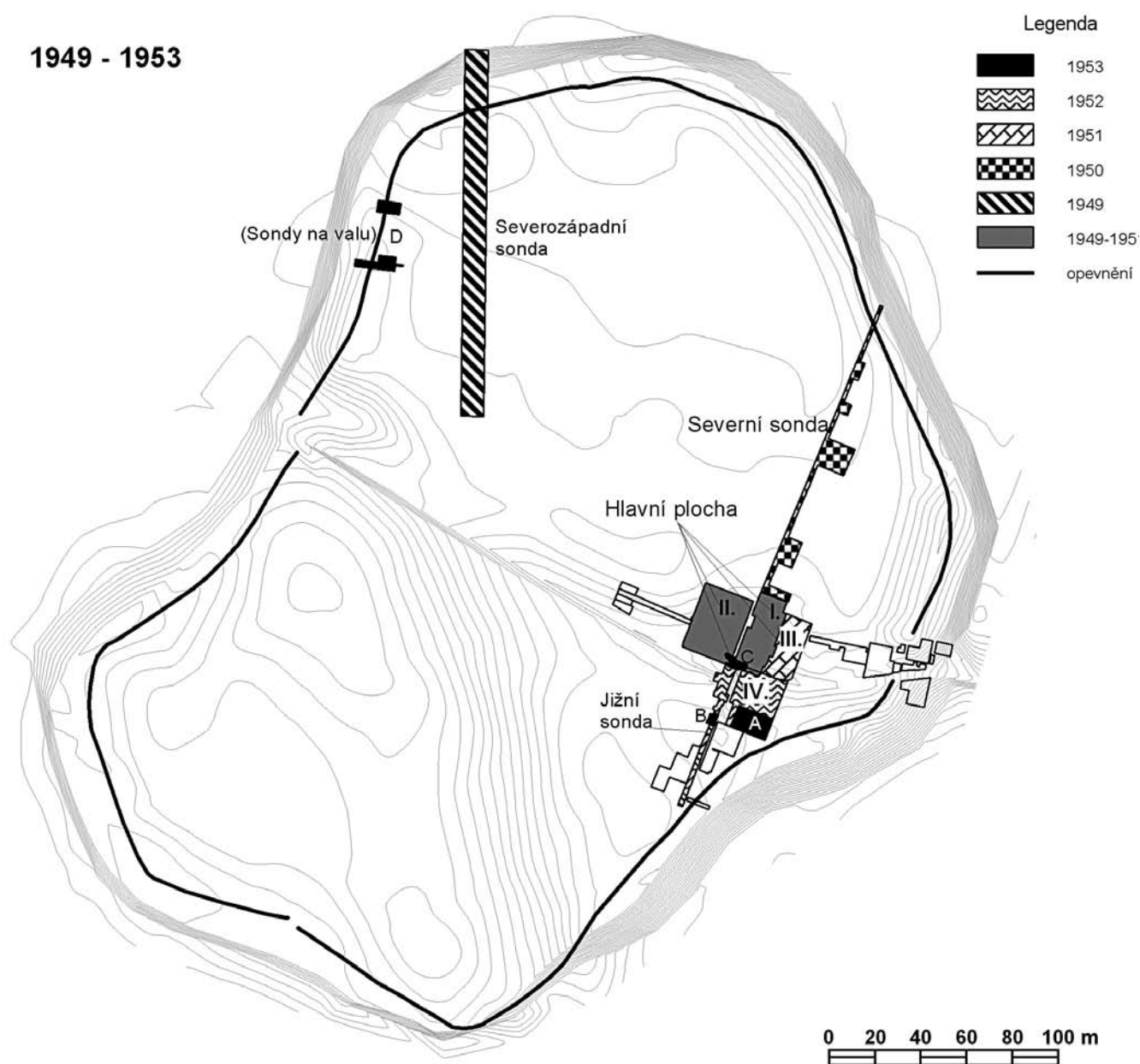
¹ Hradiště v Libici nad Cidlinou bylo založeno ve východní části středních Čech, v místě významné křižovatky obchodních cest na soutoku Labe a Cidliny. Od konce 9. do první poloviny 12. století bylo významným centrem. Jeho stavitelé využili příhodnou polohu na pozůstatcích dvou říčních teras, na nichž vybudovali akropoli a předhradí. Ve druhé polovině 10. století se Libice stala sídlem rodu Slavníkovců, kteří zde byli v roce 995 pobiti přemyslovskými vojáky. Raně středověká Libice se objevuje v písemných pramenech ještě roku 1108 v souvislosti s násilnou smrtí správce Božeje a jeho syna Bořuta z rodu Vršovců.

nálezů a že se snažil pro budoucí badatele zachovat části nálezových situací archeologických komponent a terénních situací (záměrně například nedokončil odkryv pohřebiště na akropoli, pro budoucí generace zanechal většinu terénních situací pod kostelem atd.) a že se snažil výsledky svých výzkumů průběžně publikovat.

Výsledky výzkumu R. Turka byly publikovány v řadě odborných i populárně naučných prací. Mezi těmi odbornými jmenujme monografii „Libice, knížecí hradisko X. věku“, která byla vydána v několika jazykových mutacích (Turek 1966, týž 1966–1968, týž 1966–1971). Mezi další významná díla patří dvojdielná publikace o pohřebišti na vnitřním hradišti (Turek 1978, týž 1980) a studie, věnující se pozůstatkům monumentální architektury na libické akropoli (Turek 1981a). Problematice Libice a Slavníkovců se R. Turek podrobně věnoval i v dalších monografických pub-

likacích (Turek 1963b; týž 1982a; týž 1982c) a v řadě článků (Turek 1958; týž 1963a; týž 1972; týž 1973; týž 1977; týž 1981a,b; týž 1982b). Důležitým příspěvkem k poznání Libice bylo uspořádání významných konferenčních sborníků (Turek – Justová – Hásková 1981; Sborník NM 1986). Rudolf Turek položil rovněž základy novodobému zpracování libické sídelní aglomerace jako celku (Turek 1971), které dále rozvíjejí jeho nástupci v archeologickém bádání raně středověké Libice (např. Justová 1980; táž 1985; táž 1990; Princová-Justová 1994; táž 1995a, b; táž 1999; táž 2003; Princová-Justová – Mařík 2006; Mařík 2009).

V průběhu roku 2005 byl do archivu oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea (dnes oddělení pravěku a antického starověku; dále OPAS-NM) zařazen objemný soubor textové, kresebné a fotografické dokumentace výzkumů R. Turka v Libici nad Cidlinou, který otevřel

Obr. 1. Libice nad Cidlinou – Akropole. Přehled sond zkoumaných v letech 1949–1953.

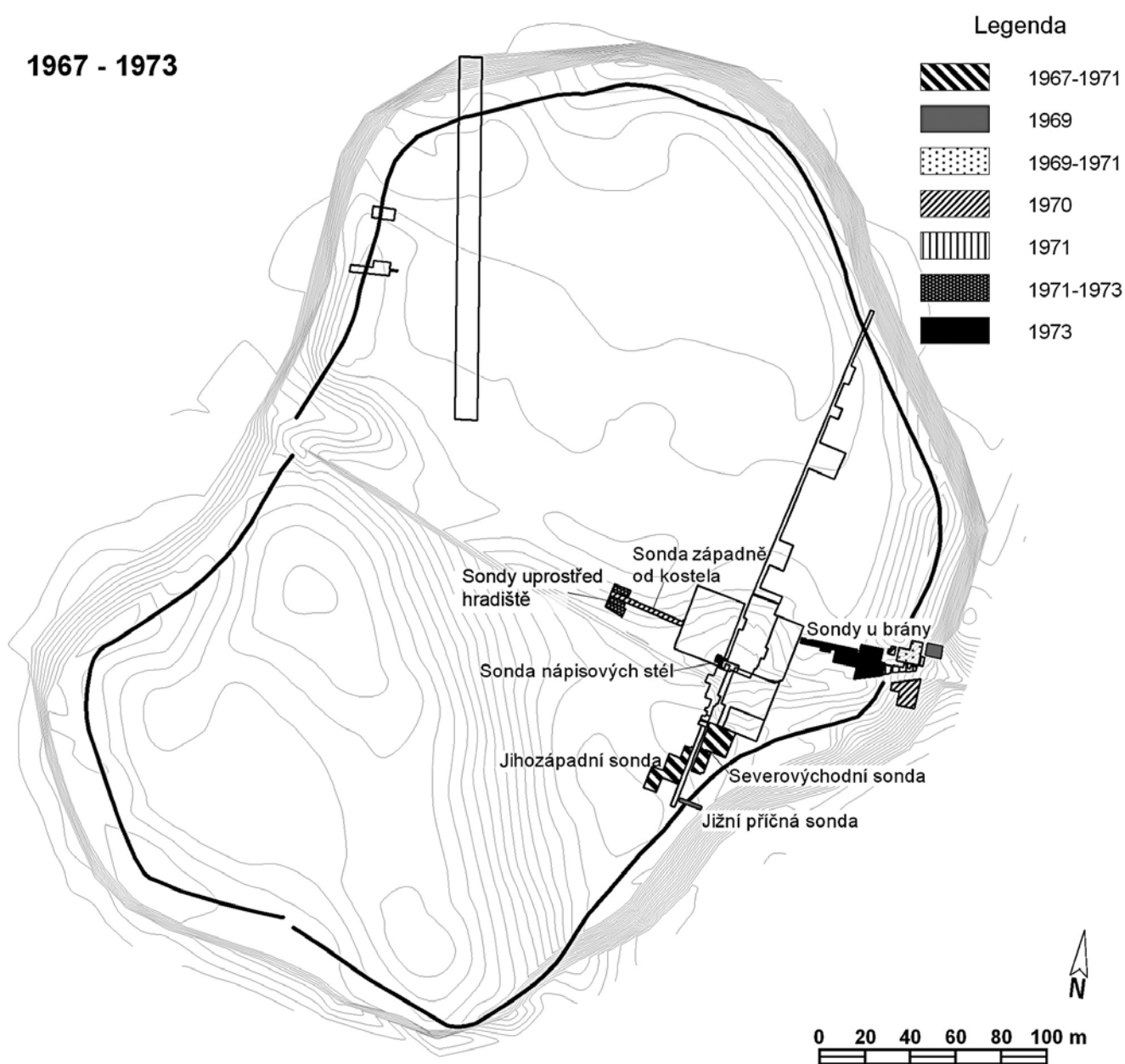
možnosti jejich dalšího systematického vyhodnocení (Košta 2006). Jako první krok realizovali autoři studie v letech 2008–2010 grantový projekt GA AV ČR (KJB800020803), jehož součástí bylo dokončení evidence nálezů, rozřídění, uspořádání a digitalizace terénní dokumentace, vytvoření digitální mapy v prostředí geografického informačního systému (GIS), provedení nových nedestruktivních výzkumů na ploše akropole libického hradiště a propojení jejich výsledků s daty získanými ze starších archeologických objevů (Mařík – Košta 2010).

2. Postup výzkumů Rudolfa Turka na akropoli hradiště

Jedním z dlouhů zpracování raně středověké Libice je absence přehledného popisu postupu archeologických objevů a mapy výzkumů, prováděných R. Turkem na akropoli.

Standardní nálezová zpráva, která podrobně popisuje postup výzkumu, byla vypracována pouze pro výzkumné sezóny v letech 1949–1951. Proto byla jedním z prvních kroků v rámci projektu rekonstrukce postupu a rozsahu výkopových prací a identifikace jednotlivých sond popisovaných v literatuře, nálezových zprávách i v terénní dokumentaci. Nebyla to práce jednoduchá, protože R. Turek nevytvořil jednotný klíč pro pojmenovávání sond, jejich názvy se mnohdy v průběhu výzkumu měnily a ani jejich přesný rozsah nebyl vždy jednoznačně definován. Skutečnost, že byly některé sondy opakovaně otevírány na stejném místě, i poznatky z nového revizního terénního výzkumu (Roháček – Mařík v tisku), dokazují, že mnohé sondy nebyly v celém rozsahu kompletně prozkoumány (až na podloží).

Systematický archeologický výzkum na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou (obr. 1, 2), vedený R. Turkem, byl

Obr. 2. Libice nad Cidlinou – Akropole. Přehled sond zkoumaných v letech 1967–1973.

zahájen v roce 1949 založením liniové „severozápadní sondy“, někdy označované jako „západní sonda“. Sonda byla vedena severojižním směrem v délce 160 m a prořala severozápadní část akropole a fortifikaci včetně vnějšího příkopu. Ve stejném roce započal několikaletý výzkum kostela a přilehlého pohřebiště ve východní části akropole (1949–1952). Rozsáhlá sonda byla označena jako „hlavní plocha“ a rozčleněna na tři pole; později přibýlo na jihu ještě pole čtvrté. V roce 1950 navázala v severním pokračování hlavní plochy liniová „severní sonda“, dlouhá 135 m, která prořala severovýchodní část akropole včetně opevnění. Severní sonda byla ve svém průběhu několikrát rozšířena východním směrem. V návaznosti na první a druhé pole hlavní plochy byla v roce 1952 založena liniová „jižní sonda“, kterou byl zachycen jižní okraj pohřebiště a dosahovala až k jihovýchodnímu okraji opevnění akropole. Severní, rozšířená část jižní sondy byla označována rovněž jako páté pole hlavní plochy. Vzhledem k tomu, že terénní dokumentace tzv. pátého pole hlavní plochy a jižní sondy jsou propojené a výzkum zde probíhal ve stejné sezóně, považujeme páté pole hlavní plochy za jiné označení pro část jižní sondy. V roce 1953 navázalo několik sond na okraje hlavní plochy. Nejrozsáhlejší byla „sonda A“ v jižním a východním pokračování čtvrtého pole hlavní plochy. V sondě A byla nalezena jihovýchodní část základů tzv. palácové stavby. „Sonda B“ se nacházela v oblasti jižní sondy v západním prodloužení jižní hrany čtvrtého pole hlavní plochy a sondy A. „Sonda C“ byla založena na spojnici prvního a druhého pole hlavní plochy a jižní sondy (resp. pátého pole hlavní plochy). V roce 1953 prořaly na severozápadním okraji hradiště dvě sondy fortifikaci akropole. Tyto sondy byly na některých plánech označeny jako „sonda D“, jindy se pro ně užívalo označení „sondy na valu“.

Druhá fáze výzkumu (obr. 2) započala v letech 1967–1971 rozsáhlým odkryvem v jihovýchodní části akropole, na jih od hlavní plochy z 50. let. Osou výzkumu se stala jižní sonda z roku 1952. Po jejích stranách bylo postupně vymezeno několik sond (nazývaných v průběhu odkryvu jako západní, jihozápadní, východní a severovýchodní sonda). Pro zjednodušení jsme se rozhodli skupinu sond na východ od jižní plochy označovat jednotně jako „severovýchodní sondu“ a plochy odkryté na západ od jižní sondy jako „jihozápadní sondu“. Na jižní okraj jižní sondy z roku 1952 navázala v roce 1969 „jižní příčná sonda“. Byla vedena východním směrem – k jihovýchodní části fortifikace akropole hradiště. V roce 1969 byly zahájeny rovněž výzkumy v prostoru východní brány akropole, v místech šíje, která propojovala akropoli libického hradiště s opevněným předhradím. Výzkumy u brány pokračovaly až do poslední sezóny v roce 1973. Během nich byla postupně propojena oblast kolem brány s východní hranou hlavní plochy, zkoumané v první fázi výzkumu. Skupinu odkryvů v oblasti na východ od třetího pole hlavní plochy lze jednotně nazývat jako „sondy u brány“. Roku 1970 byla otevřena liniová sonda směřující na západ od prvního pole hlavní plochy do středu akropole. Cílem této „sondy západně od kostela“ (objevuje se také název „u pohřebiště“) bylo především určení západního okraje nekropole. Výzkum této sondy trval do roku 1971. Na okraj sondy západně od kostela v letech 1971–1973 postupně navázala skupina menších ploch, nazvaných

„sondy uprostřed hradiště“ (objevuje se též název „sonda se studnou“ nebo „sonda s rybí sádkou“). V roce 1973 uzavřela systematický výzkum sonda při vnější straně jihozápadního nároží transeptu kostela, označená jako „sonda nápisových stél“.

3. Nálezový fond a dokumentace Turkových výzkumů Libici, zpracování v letech 2008–2010

Soubor textové, kresebné a fotografické dokumentace libických výzkumů R. Turka (podrobně viz *Košta 2006*, tab. 1), který je od roku 2005 součástí archivu OPAS-NM, obsahuje dvě kompletní kopie nálezových zpráv z první fáze výzkumu (1949–1953), jednotlivé nálezové zprávy z druhé fáze výzkumu (1967–1973) a větší část plánové dokumentace odkryvů. Vedle tzv. „sáčkových seznamů“ (dnes bychom je nazvali spíše soupisy stratigrafických jednotek či kontextů, provázaných s čísly sáčků) zahrnuje dále nivelační záznamy, uváděné v letech 1951 a 1952 do pracovních sešitů a od roku 1953 na speciální půdorysy, dislokační plány zaznamenávající horizontální distribuci nálezů podle čísel „sáčků“ (kontextů), osteologické, geologické a archeobotanické posudky a další pomocné soupisy, tabulky a texty (soupisy hrobových celků, pracovní verze některých publikačních výstupů R. Turka atd.). Zachovala se rovněž početná kolekce terénních fotografií.

Při práci s těmito materiály se potýkáme s problémy, které provázejí řadu velkoplošných výzkumů 3. čtvrtiny 20. století. Velmi komplikované je jednoznačné určení stratigrafických vztahů jednotlivých nálezových situací a s nimi souvisejících nálezů, a to i navzdory tomu, že máme k dispozici poměrně slušný počet dokumentovaných řezů. Ve většině případů postrádáme nejen provázání mezi dokumentovanými vrstvami a nalezenými artefakty, ale i popis jednotlivých vrstev. Na neúplných nivelačních záznamech často schází údaje o nadmořské výšce bodu, od něhož měření vycházelo. Proto jsou zpravidla použitelné pouze ke srovnání relativních výškových vztahů v rámci jednoho plánu. V některých případech zůstává přesná poloha půdorysných plánů v rámci jedné sondy nejasná; do těchto plánů bylo zakresleno a současně nedostatečně odlišeno několik stratigrafických situací. Při dokumentaci zahloubených objektů byly vypracovávány řezy pouze výběrově. Řada plánů (především ze starší etapy výzkumu), je vyhotovena v příliš malém měřítku. Například podrobnější kresebná dokumentace hrobů, k nimž R. Turek vypracoval velmi podrobné verbální popisy, byla pořízena jen v několika případech, většina jich je zachycena pouze na základním plánu v měřítku 1:50. Na druhou stranu lze ocenit, že fond nebyl výrazně zasažen skartací. Informační potenciál shromážděného nálezového souboru, stejně jako dokumentace terénních situací, nebyl zdaleka vyčerpán a nabízí možnost revidovat některé dosavadní publikované závěry.

Klíčové informace pro systematické zpracování výzkumů R. Turka na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou přinášejí soupisy jednotlivých stratigrafických jednotek či nálezových kontextů, které byly R. Turkem označeny jako „sáčkové seznamy“. V soupisech čísel, jimiž byly popisovány v průběhu výzkumu sáčky, je uveden základní popis nálezové situace. Během obou etap výzkumu bylo popsáno

6273 kontextových čísel, zapsaných v rozsahu 1 až 6671 (některá čísla nebyla použita).² Přestože kvalita popisu jednotlivých kontextů značně kolísá a struktura zápisu i počet sledovaných jevů se mění, představují tyto kontexty hlavní klíč k polohopisnému určení nálezů a jsou zásadním zdrojem informací k interpretaci archeologických situací. V letech 2008–2010 byla data ze „sáčkovacích seznamů“ systematicky uspořádána, přepsána do tabulkového soupisu, digitalizována na podkladě dislokačních plánů v prostředí GIS a publikována v rámci „Archeologické mapy Libice“ (Mařík – Košta 2010).³ V případě, že to umožňuje popis kontextu, slouží nově vytvořená databáze rovněž k převodu mezi čísly kontextů a čísly hrobových celků.

Dislokační plány jsou jediným relativně spolehlivým pramenem informací pro zjištění horizontální polohy jednotlivých nálezových kontextů. Zachycují většinou celé sondy a dochovaly se především na pauzovacím papíře. Vznikaly po skončení dané etapy výzkumu jako součást jeho analýzy. Na akropoli hradíště se podařilo lokalizovat 5007 kontextových čísel z celkového počtu 6273. Některá kontextová čísla byla přiřazena jiným výzkumům R. Turka, které probíhaly v aglomeraci libického hradíště souběžně s výzkumem na akropoli a část čísel nebyla zakreslena na dislokačních plánech tak, aby bylo možné spolehlivě určit jejich polohu. Vyskytlo se také 107 kontextů, které byly zakresleny do plánů na dvou různých místech vzdálených od sebe desítky metrů. Pravděpodobným důvodem vzniku duplicitních záznamů byl nejčastěji omyl při zápisu kontextového čísla do dislokačního plánu.

Hmotná náplň vertikálně stratigrafických jednotek nebyla v rámci výzkumu systematicky sledována. Její částečnou rekonstrukci lze provést na základě popisů R. Turka k jednotlivým kontextům, případně jeho hodnocení terénních situací v nálezových zprávách a publikacích. Zpravidla však neexistuje možnost zpětného ověření Turkových interpretací v terénní dokumentaci.

Fotografická terénní dokumentace z výzkumů na akropoli hradíště v Libici nad Cidlinou je uložena ve dvou samostatných fondech – v archivu Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., kde je evidováno 255 popsanych negativů, a v archivu OPAS-NM, kde se nachází 1186 negativů⁴ a 1167 pozitivních fotografií. Část z nich byla pořízena v různém počtu kopií z negativů uložených v některém z uvede-

ných fondů, avšak vzhledem k časté absenci popisů je velmi obtížné tyto kopie identifikovat. Vzhledem k tomu, že větší část fotografické dokumentace uložené v archivu OPAS-NM nemá původní popisy, museli jsme se při jejich určení omezit na zařazení do jednotlivé sondy nebo výzkumné sezóny, v některých případech se nám nepodařilo zobrazené terénní situace v rámci Turkových libických výzkumů prostorově ani časově ukotvit. Celkově je evidováno 283 popsanych negativů a 352 popsanych vyvolaných fotografií z Národního muzea a 255 popsanych negativů uložených v Archeologickém ústavu AV ČR, Praha, v. v. i. Součástí projektu, řešeného v letech 2008–2010, byla digitalizace terénní fotodokumentace. Bylo zajištěno čištění a skenování negativů ve vysokém rozlišení (2600 DPI) i digitalizace těch vyvolaných fotografií, které se nedochovaly na negativech. Do Archeologické mapy raně středověké Libice byla zařazena pouze ta část fotodokumentace, která má popisy a kterou bylo možno polohopisně identifikovat v rámci výzkumů R. Turka na libické akropoli (tj. 890 fotografií).

V archivních materiálech z výzkumů R. Turka v Libici nad Cidlinou se zachovalo 353 plánů z původní terénní dokumentace, které jsou uloženy v archivu OPAS-NM; všechny byly digitalizovány.⁵ Půdorysné plány, profily a nivelační plány, které vznikaly v průběhu terénního výzkumu, byly většinou zakreslovány na milimetrový papír v měřítku 1:20 nebo 1:50. Některé z nich mají podobu skic bez měřítka. Ze srovnání se soupisy plánů, které byly provedeny po skončení druhé etapy výzkumu, je zřejmé, že se zachovala větší část původní terénní dokumentace. Již mezi těmito soupisy schází některé plány z odkrytů na „hlavní ploše“ kolem kostela, které zřejmě byly po první fázi výzkumu nahrazeny zjednodušenými překresbami pro tisk. Nedochovala se rovněž část nivelačních záznamů. Nevíme, zda byla nivelace během výzkumů prováděna pravidelně a zda byly zaznamenávány výškopisné informace u všech terénních situací.

Nálezový fond z velkoplošného výzkumu na akropoli hradíště v Libici nad Cidlinou je uložen ve sbírce OPAS-NM ve více než 1200 bednách. V rámci zpracování v letech 2008–2010 se podařilo plně dokončit evidenci 2. stupně všech artefaktů z výzkumu a digitalizaci primárního popisu evidenčních záznamů. V 54 890 záznamech je uvedeno 109 756 inventárních čísel sbírkových předmětů.⁶ Podrobný popis evidenčních záznamů, který odpovídá popisu na

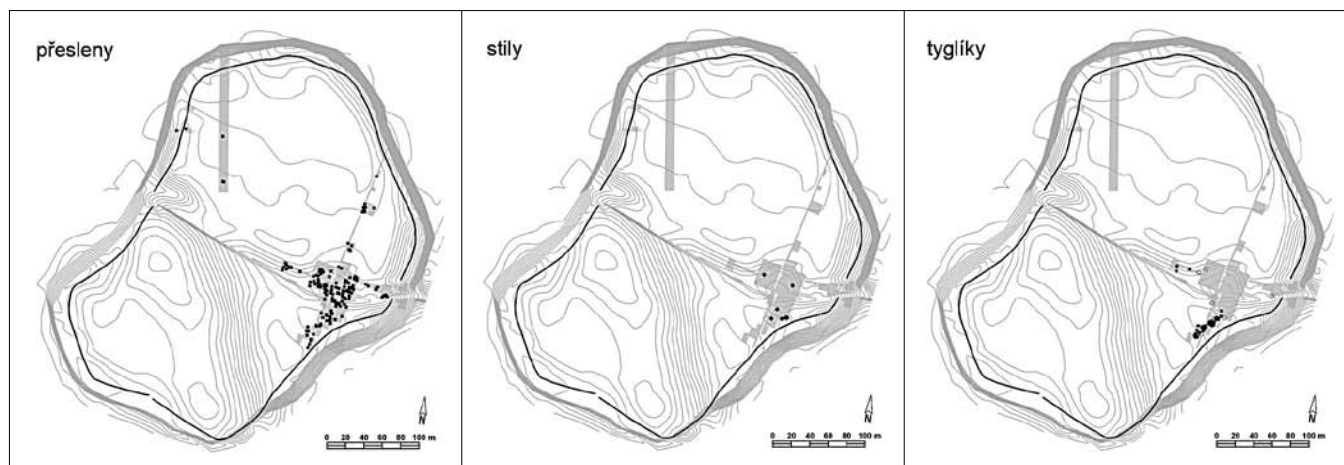
² Kromě čísel označujících nálezový kontext byly jednotlivé sáčky popisovány ještě malými písmeny latinské abecedy, které odlišovaly obvyklé skupiny archeologických nálezů (zlomky keramických nádob, mazanice, kosti atd.), případně vyčleňovaly některé artefakty (např. určité kategorie nástrojů). Pro další analýzu je tato nižší úroveň třídění nepoužitelná, písmena byla totiž přidělována jednotlivým skupinám artefaktů v abecedním pořádku, takže jsou shodným písmenem označovány v rámci různých kontextů odlišné kategorie předmětů. Účel tohoto třídění dnes z větší části nahrazuje databáze nálezového fondu vypracovaná na základě inventárních záznamů artefaktů z výzkumu ve sbírkách OPAS-NM.

³ Na začátku druhé fáze výzkumu, v roce 1967, začal R. Turek vytvářet novou řadu evidenčních čísel nálezů a nálezových kontextů. Její struktura se podobala struktuře původních „sáčkovacích seznamů“, lišila se především tím, že byla odlišná čísla přidělována nálezům z různých materiálů, jeden nálezový kontext mohl proto zahrnovat více čísel. Výzkum v roce 1968 ale navázal na systém kontextových čísel z první etapy výzkumu. Po skončení výkopových prací byla na začátku 70. let evidenční čísla výzkumu z roku 1967 zrušena a údaje o nálezových kontextech předmětů byly přepsány do původní řady kontextových čísel. Vzhledem k tomu, že na sáčcích z výzkumu z roku 1967 zůstala původní evidenční čísla, vytvořili jsme převodovou tabulku mezi evidenčními a staronovými kontextovými čísly, kterou jsme vkomponovali do digitalizovaného soupisu kontextů.

⁴ Jde o 701 negativů na skleněných deskách a 485 negativů na filmovém pásu; některé negativy ovšem nezobrazují terénní dokumentaci.

⁵ V rámci „Archeologické mapy Libice“ (Mařík – Košta 2010) je zpřístupněno 311 plánů. Dalších 42 nezařazených plánů částečně pochází z Turkových výzkumů v jiných částech libické aglomerace a částečně se jedná o plány a skici, jejichž stav aglomerace a částečně neumožňuje publikaci (špatný stav dochování, nemožnost jednoznačného přiřazení k některé ze zkoumaných ploch atd.).

⁶ Jednotlivé záznamy vznikly přepisem inventárních karet a obsahují údaje o jednom sbírkovém předmětu nebo o skupině sbírkových předmětů, zapsaných pod samostatnými inventárnými čísly, uvedenými v nepřerušené řadě na jedné kartě. Takovým způsobem byly zapisovány skupiny předmětů, které mají shodný popis i nálezové okolnosti.

Obr. 3. Libice nad Cidlinou – Akropole. Distribuce vybraných nálezů (přesleny, stily, tyglíky).

inventárních kartách, byl doposud digitalizován přibližně u jedné pětiny záznamů. Digitalizované evidenční záznamy inventárních čísel byly provázány s údaji o kontextech jednotlivých nálezových celků a zpřístupněny v rámci „Archeologické mapy Libice“ (Mařík – Košta 2010).

Přestože Rudolf Turek zvolil z pohledu současné archeologie poměrně nestandardní dokumentační postupy, bylo možné část dochované terénní dokumentace využít pro potřeby geografického informačního systému, jehož hlavním cílem je prostorová identifikace nemovitých památek a lokalizace nálezových okolností movitých archeologických nálezů. Tyto objekty byly převedeny do vektorového formátu s atributy, které umožňují propojení s dalšími databázemi obsahujícími negrafická (popisná) data. Hlavní zdroje prostorových informací se od sebe odlišovaly podle jednotlivých výkopových sezón. V případě archeologického výzkumu na akropoli hradiště byly použity tzv. dislokační plány, kde číslo kontextu na plánu identifikovalo místo nálezů předmětů, které byly následně zapsány pod jedním číslem sáčku. Jako mapový podklad pro zobrazování informací byly použity dislokační plány a plány odvozené z původní terénní dokumentace. Celkem bylo na akropoli digitalizováno 5 007 bodů (kontextových čísel; viz výše) a jejich propojení se seznamem nálezů umožnilo lokalizovat 38 134 nálezových záznamů, což dohromady představuje 72 252 předmětů. Do vektorového formátu byly převedeny také plochy sond, hroby a vrstevnice získané při nejnovějším geodetickém zaměření celého hradiště. V prostředí GIS byly vyhodnocovány také výsledky nedestruktivního výzkumu z let 2008–2010 (Mařík – Křivánek 2012). Mezi výsledky propojení kontextových dat, evidence artefaktů a polohopisných dat patří možnost sledování distribuce jednotlivých kategorií artefaktů v ploše výzkumu. Jako příklad představujeme distribuci stilů, přeslenů, tyglíků a přepálených keramických střepů (obr. 3).⁷ Tato data lze v další analýze provázat s poznatky z dokumentace odkryvů R. Turka či s výsledky nedestruktivních výzkumů.

Literatura

- BENEŠ 1986: Jaromír Beneš, Zvířecí kosti v Libici nad Cidlinou. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie*, sv. 39 (1985), čís. 1–2 (Praha 1986), s. 23–126.
- BLAJEROVÁ 1986: Miroslava Blajerová, Slovanské pohřebiště v Kanině v antropologickém hodnocení. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie*, sv. 39 (1985), čís. 1–2 (Praha 1986), s. 117–121.
- HANÁKOVÁ – STLOUKAL – SOUDSKÝ 1986: Hana Hanáková – Milan Stloukal – Ondřej Soudský, Antropologická charakteristika koster z pohřebiště v Libici n. C. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie*, sv. 39 (1985), čís. 1–2 (Praha 1986), s. 109–112.
- HÁSKOVÁ 1986: Jarmila Hásková, K problematice počátku slavníkovského mincování. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie*, sv. 39 (1985), čís. 1–2 (Praha 1986), s. 51–54.
- HELLICH 1897: Jan Hellich, *Archaeologický výzkum ve středních Čechách, který r. 1895–96 společnou prací podnikli Ant. Formánek, správce v Bylanech, Jan Hellich, lékárník v Poděbradech, Dr. J. L. Píč, profesor v Praze, a Jan Waněk, řed. velkostatku v Radimí. Památky archeologické a místopisné*, díl 17., seš. 8. (Praha 1897), s. 671–693.
- HELLICH 1901: Jan Hellich, *Libice, knížecí sídlo Slavníkovo*. Zvláštní otisk z *Historických rozhledů*. Poděbrady 1901.
- JUSTOVÁ 1980: Jarmila Justová, Archeologický výzkum na libickém předhradí v letech 1974–1979 (Předběžná zpráva). *Archeologické rozhledy*, roč. 32 (Praha 1980), s. 241–264, 351–357.
- JUSTOVÁ 1985: Jarmila Justová, Archeologický výzkum na předhradí slovanského hradiště v Libici nad Cidlinou a v jeho zázemí v letech 1980–1984 (Předběžná zpráva). *Archeologické rozhledy*, roč. 37 (Praha 1985), s. 308–318, 357–360.
- JUSTOVÁ 1986: Jarmila Justová, Kontakty zlické Libice

⁷ Je zřejmé, že zatímco přesleny byly rozptýleny po celé ploše, kromě oblasti kostela, soustředí se nálezy stilů do prostoru tzv. knížecího paláce a tyglíky na tabvu barevných kovů a přepálené střepy se koncentrují v objektech v jejížnější části skryté plochy.

- s avarsko-slovanským, karolinským a velkomoravským kulturním okruhem. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 39 (1985), čís. 1–2 (Praha 1986), s. 23–31.
- JUSTOVÁ 1990: Jarmila Justová, Archeologický výzkum na předhradí slovanského hradiště v Libici nad Cidlinou a v jeho zázemí v letech 1985–1989. *Archeologické rozhledy*, roč. 42 (Praha 1990), s. 661–673, 723–731.
- KAVÁN 1986: Jaroslav Kaván, Některé zvláštnosti zpracování parohu v Libici n. C. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 39 (1985), čís. 1–2 (Praha 1986), s. 127–130.
- KOŠTA 2006: Jiří Košta, Systematický výzkum na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou – současný stav terénní dokumentace výzkumu a evidence fondu. *Archeologické rozhledy*, roč. 58 (Praha 2006), s. 665–667.
- MAŘÍK 2009: Jan Mařík, *Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku*. Praha 2009.
- MAŘÍK – KOŠTA 2010: Jan Mařík – Jiří Košta, *Archeologická mapa Libice. Výzkumy Rudolfa Turka na akropoli hradiště*. Praha 2010.
- MAŘÍK – KŘIVÁNEK 2012: Jan Mařík – Roman Křivánek, Nedestruktivní výzkum akropole libického hradiště. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 66, čís. 1–2 (Praha 2012), s. ... – ...
- PÍČ 1892: J[osef] L[adislav] Píč, Archaeologický výzkum ve středních Čechách, který roku 1889–1891 společnou práci podnikli Jan Hellich, lékárník v Poděbradech; Dr. J. L. Píč, profesor v Praze; Václav Požarecký, ředitel cukrovaru v Litoli, a Jan Waněk, vrchní správce v Radimí. *Památky archeologické a místopisné*, díl 15., seš. 12. (Praha 1892), s. 689–728.
- PRINCOVÁ-JUSTOVÁ 1994: Jarmila Princová-Justová, Libice in the Early Middle Ages. In: *25 years of archaeological research in Bohemia. On the occasion of the 75th anniversary of the Institute of archaeology, Prague (Památky archeologické – Supplementum 1)*. Praha 1994, s. 189–199.
- PRINCOVÁ-JUSTOVÁ 1995a: Jarmila Princová-Justová, Die burgwallzeitliche Keramik aus Libice nad Cidlinou. In: Lumír Poláček (Hrsg.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung*. Brno 1995, s. 193–206.
- PRINCOVÁ-JUSTOVÁ 1995b: Jarmila Princová-Justová, Knižecí prostředí na slavníkovské Libici ve světle archeologických objevů. *Archeologické rozhledy*, roč. 47 (Praha 1995), s. 252–266.
- PRINCOVÁ-JUSTOVÁ 1999: Jarmila Princová-Justová, Libice nad Cidlinou zur ältesten burgwallzeitlichen Besiedlung und zur Gründung des Burgwalls. *Památky archeologické*, roč. 90 (Praha 1999), s. 107–152.
- PRINCOVÁ-JUSTOVÁ 2003: Jarmila Princová-Justová, Časně slovanské osídlení v Libici nad Cidlinou. *Památky archeologické*, roč. 94 (Praha 2003), s. 107–174.
- PRINCOVÁ-JUSTOVÁ – MAŘÍK 2006: Jarmila Princová-Justová – Jan Mařík, Libice nad Cidlinou – stav a perspektivy výzkumu. *Archeologické rozhledy*, roč. 58 (Praha 2006), s. 643–664.
- ROHÁČEK – MAŘÍK V TISKU: Jiří Roháček – Jan Mařík, Nápisové stély z libického hradiště. In: *Epigraphica et Sepulcralia 4 (Contra vim mortis non est medicamen in hortis)*. Praha.
- SBORNÍK NM 1986: Vznik a počátky českého státu II. Referáty z konference pořádané Archeologickým ústavem Československé akademie věd, Národním muzeem v Praze a Místním národním výborem v Libici ve dnech 15.–18. září 1981 v Libici nad Cidlinou. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 39 (1985), čís. 1–2 (Praha 1986).
- ŠOLLE 1986: Miloš Šolle, Kulturně historický význam styků Libice a Kouřimě. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 39 (1985), čís. 1–2 (Praha 1986), s. 33–38.
- TUREK 1946: Rudolf Turek, *Slavníkova Libice*. Praha 1946.
- TUREK 1958: Rudolf Turek, Zwei ottonische Kirchendiengstgegenstände aus Libice (Mittelböhmen). In: *Epitymbion Roman Haken*. Praha 1958, s. 81–85.
- TUREK 1963a: Rudolf Turek, Der Burgwall Libice und seine Bedeutung im Rhamen der polnisch-böhmischen Beziehungen des 10.–11. Jahrhunderts. *Slavia antiqua*, roč. 10 (Warszawa–Poznań 1963), s. 207–247.
- TUREK 1963b: Rudolf Turek, *Čechy na úsvitě dějin*. Praha 1963.
- TUREK 1966: Rudolf Turek, *Libice – knjažeskoje gorodišče X-go veka*. Praha 1966.
- TUREK 1966/68: Rudolf Turek, *Libice, knížecí hradisko X. věku* (edice Průvodce pravěkem, sv. 1). Praha 1966/68.
- TUREK 1966/71: Rudolf Turek, *Libice, le bourgwall princier du Xe siècle*. Praha 1966/71.
- TUREK 1971: Rudolf Turek, Libická sídelní aglomerace 9. a 10. století. *Časopis Národního muzea – Historické muzeum*, roč. 140 (Praha 1971), s. 162–189.
- TUREK 1972: Rudolf Turek, K výzkumu centra a některých obvodových oblastí tzv. slavníkovské domény. *Archeologické rozhledy*, roč. 24 (Praha 1972), s. 387–393.
- TUREK 1973: Rudolf Turek, *Tisíciletá kostěná figurka psa ze středních Čech*. Libice nad Cidlinou 1973.
- TUREK 1977: Rudolf Turek, Vztah Kouřimě a Libice. *Archeologické rozhledy*, roč. 29 (Praha 1977), s. 505–509.
- TUREK 1978: Rudolf Turek, Libice. Pohřebiště na vnitřním hradisku. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 30 (1976), čís. 5 (Praha 1978), s. 249–316.
- TUREK 1980: Rudolf Turek, Libice. Hroby na libickém vnitřním hradisku. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 35 (1978), čís. 1–4 (Praha 1980), s. 1–72.
- TUREK 1981a: Rudolf Turek, Libice nad Cidlinou. Monumentální stavby vnitřního hradiska. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 35 (1981), čís. 1 (Praha 1981), s. 1–72.
- TUREK 1981b: Rudolf Turek, Poznámky k nálezům denárů 10. věku v Libici nad Cidlinou. *Numismatické listy*, roč. 36 (Praha 1981), s. 33–38.
- TUREK 1982a: Rudolf Turek, *Čechy v raném středověku*. Praha 1982.

- TUREK 1982b: Rudolf Turek, K interpretaci východní partie libické sakrální stavby. *Archeologické rozhledy*, roč. 34 (Praha 1985), s. 406–413.
- TUREK 1982c: Rudolf Turek, *Slavnickovci a jejich panství*. Hradec Králové 1982.
- TUREK 1986: Rudolf Turek, Problematika libického hradiště. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 39 (1985), čís. 1–2 (Praha 1986), s. 2–13.
- TUREK – JUSTOVÁ – HÁSKOVÁ 1981: Rudolf Turek – Jarmila Justová – Jarmila Hásková, *LIVBVZ METROPOLIS. Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno*. Libice nad Cidlinou 1981.
- VYHNÁNEK 1986: Luboš Vyhnánek, Spondylolýzy v kosterním materiálu z libického pohřebiště. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 39 (1985), čís. 1–2 (Praha 1986) s. 113–116.

Summary

Jiří Košta – Jan Mařík

Archaeological excavations of Rudolf Turek on the acropolis of Libice nad Cidlinou stronghold. Fund recording, digitalization of field documentation and database processing

Archaeological excavations on the acropolis of the Early Medieval stronghold at Libice nad Cidlinou that took place in years 1949–1953 (Fig. 1) and 1967–1973 (Fig. 2) may be considered the most extensive and complex scientific project conducted by Rudolf Turek. The trenches covered approximately 4000 m² which represent 4 per cents of the acropolis' total area. The research concentrated mainly on a rather vast area in the eastern part of the acropolis where several long line trenches were set up. Among exceptional finds belong for example remains of Early Medieval architecture in the form of a church and palace buildings, and part of a rather extensive burial ground with many richly equipped graves. Find fund kept in storerooms of the National Museum in Prague excels not only with its quantity but also rather high number of exceptional artifacts found in graves and settlement contexts as well. It seemed obvious that information capacity of the obtained collection of finds and documentation of field contexts had remained far from exhausted and, thus, a possibility to revise previously published conclusions appeared. In the years 2008–2010, the authors of this study realized a project supported by the Grant Agency of the Academy of Sciences of the Czech Republic (KJB800020803) that was aimed at finishing finds recording, categorizing, organizing and digitalization of field documentation, creating of a digital map in the geographical information system (GIS) environment, conducting of new non-destructive surveys on the acropolis of the Libice stronghold, and subsequently at

linking their results with the data obtained in earlier archaeological research (Mařík – Košta 2010).

The collection of textual, drawn and photographic documentation of excavations conducted in Libice by Rudolf Turek (for details, cf. Košta 2006, tab. 1) contains two complete copies of find records from the first phase of the excavations (1949–1953), individual find records from the second phase of the excavations (1967–1973) and a larger part of plan documentation (altogether 353 plans). Since the year 2005, this collection forms part of the archive system of the National Museum in Prague (OPAS-NM). The collection furthermore includes inventories of stratigraphic units/contexts, accompanied with numbers of find lots and the so-called dislocation plans that registered horizontal distribution of finds according to their lots' numbers. Altogether, 6273 context numbers had been determined and of them, only 5007 were subsequently localized and digitalized in the GIS environment. Among other components of the archived documentation also belong a part of levelling records, oestologic, geologic and archaeobotanic assessments, and other auxiliary inventories, charts and texts (grave unit inventories, working versions of some of R. Turek's publications etc.). Furthermore, rather numerous collection of field photodocumentation was also preserved (1441 negatives and 1167 other positives). However, only 890 photographs were topographically identifiable. Following the completion of finds recording, the total number of collection artifacts from Turek's excavations at Libice reached 109 756 inventory numbers. Even their descriptions were digitalized.

Eventhough documentation procedures chosen by Rudolf Turek may be perceived from the viewpoint of current archaeology as rather non-standard, part of the preserved field documentation met the demands of the applied geographical information system. The GIS's main aim was spatial identification of immovable monuments and localization of archaeological contexts of movable finds. The so-called dislocation plans and plans derived from the original field documentation were used as map background for the data visualization. Altogether, 5007 points were digitalized on the acropolis and their connection with find inventory lists enabled precise localization of 72 252 artifacts. Furthermore, trenches areas, graves and level lines course obtained during the latest geodetic surveying of the entire stronghold were also incorporated in the vector format. Also the results of the non-destructive survey conducted in the years 2008–2010 were visualized in the GIS environment (Mařík – Krivánek 2012). Among the most significant results of the above mentioned interconnection of archaeological contexts, artifacts recording and topographical data belongs the possibility to observe the distribution of individual types of artifacts on the excavations' area (cf. Fig. 3). Such data can be in any further research linked with observations deriving from the field documentation of R. Turek's excavations or with the non-destructive survey results.

Translated by Petra Vlčková Maříková

SONDA S. VYHODNOCENÍ ČÁSTI FONDU SYSTEMATICKÉHO VÝZKUMU Z ROKU 1950

PAVLA TOMANOVÁ, Praha

Abstract:

Test pit S. Evaluation of a part of the archaeological evidence from the systematic excavations in the year 1950

This paper focuses on analysis of a find collection obtained in the course of traditional field work conducted in the year 1950. This collection consists of so far unevaluated finds coming from excavations conducted by Rudolf Turek on the acropolis of the Libice nad Cidlinou stronghold (district Nymburk). This study clearly illustrates interpretation possibilities of a find collection obtained during archaeological excavations conducted in the half of the last century. The analysis contributes to our understanding of patterns and development of the Early Medieval settlement on the acropolis, and it is largely relying on the criticism of a hypothesis defined by R. Turek regarding the three-phased development of the Libice stronghold. The study also presents comparative data to the information obtained in the course of non-destructive survey of the acropolis conducted in the years 2008–2010 under the leadership of Jan Mařík. The survey was realized in the course of the project “Inner bailey of Libice stronghold. Possibilities of non-destructive archaeology and modern technology in the proces of study of archaeological sources” supported by the Grant Agency of the Academy of Sciences of the Czech Republic.

Výzkum tzv. severní sondy, resp. sondy S, proběhl roku 1950 v rámci první etapy systematických výzkumů akropole pod vedením Rudolfa Turka. Sonda S byla odkryta z důvodů objasnění archeologické situace ve vnějších částech akropole, v prostoru severně od odkrytých základů kostela (Turek 1951). Sonda byla původně široká 2 metry a v místech zjištěných koncentrací zahloubených objektů byla následně rozšiřována směrem k východu. Její délka nakonec dosáhla 140 m a prořala celou polovinu východní části akropole. V prvních čtyřech metrech byl zachycen severní okraj pohřebiště v okolí kostela. Severním koncem sonda zasahovala až k fortifikaci a odkryla část vnitřního příkopu (obr. 1; Turek 1966–1968, 42–46).

Základní terénní zjištění a některé vybrané nálezy získané výzkumem sondy S byly předběžně publikovány v Archeologických rozhledech za rok 1951 (Turek 1951) a podrobněji v monografii *Libice, knížecí hradisko X. věku* (Turek 1966–1968). Autor výzkumu ve zmiňovaných textech uvádí především tvar a umístění odkrytých objektů a interpretuje je jako hospodářská zařízení. Základní interpretace pak uvádí i ve svých shrnujících pracích (Turek 1963; *týž* 1971; *týž* 1993; Turek – Justová – Hásková 1981). Podrobnější rozbor terénní situace a nálezů pocházejících ze sondy S od té doby nebyl proveden.

V rámci projektu zaměřeného na výzkum akropole hradiště v Libici nad Cidlinou, který probíhal v letech 2008–2010 (juniorský badatelský projekt GA AV ČR¹), bylo rozhodnuto vyhodnotit část nálezového fondu pocházejícího z výzkumů Rudolfa Turka. K tomuto účelu byl vybrán právě nálezový fond pocházející ze sondy S. V porovnání s ostatními etapami původního výzkumu byla dokumentace ze sondy S za aktuální fáze revize a inventarizace nejlépe zpracovatelná. Sonda svým umístěním zároveň skýtala potenciál k vyjasnění podoby a vývoje osídlení akropole. Zhodnocení nálezů tedy mohlo přinést komparativní a doplňující informace k právě probíhajícímu průzkumu akropole nedestruktivními a moderními metodami.² Nové výsledky měly rovněž poskytnout odpověď na otázky týkající se možné revize názorů Rudolfa Turka na problém osídlení akropole.

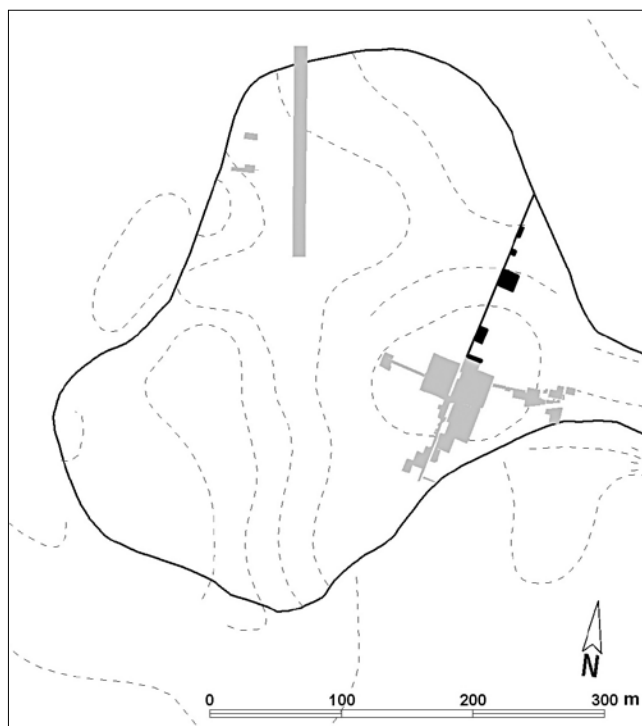
Stav dokumentace a nálezů

Terénní dokumentaci k výzkumu sondy S představuje dochovaná nálezová zpráva, dislokační plán, plány a několik půdorysů zakreslených na milimetrových papírech, fotografická terénní dokumentace a sáčkovací seznam.³ V dislokačním plánu jsou zaneseny horizontální polohy kontextových čísel.

¹ Projekt *Akropole libického hradiště – možnosti nedestruktivní archeologie a moderních technologií v procesu studia archeologických pramenů* (KJB800020803).

² Viz příspěvky R. Křivánka – J. Maříka *Nedestruktivní výzkum akropole libického hradiště* a J. Košty – J. Maříka *Archeologické výzkumy Rudolfa Turka na akropoli libického hradiště – evidence fondu, digitalizace terénní dokumentace a databázové zpracování* v tomto Sborníku.

³ K jednotlivým terminům viz Mařík – Košta 2010.

Obr. 1. Poloha sondy S (vyznačená červeně) na plánu akropole hradiště (Košta 2006, upraveno).

Tato čísla jsou rovněž uvedena v tzv. sáčkovacím seznamu, kde k nim jsou přiřazena inventární čísla nálezů a stručný popis nálezové situace. Je tedy možné určit, které nálezové celky se našly v určitém zahlobeném objektu a které nálezy pocházejí z prostorů mimo ně. Pracovat s podrobnějším prostorovým rozmístěním či stratigrafickou situací nálezů v rámci konkrétního zahlobeného objektu je ve většině případů nemožné. Je tedy nutné přijmout skutečnost, že do značné míry pracujeme s uměle vyrobenými nálezovými celky. Bez problémů není ani stav fotodokumentace, neboť fotografiím z výzkumu sondy S chybí jakékoli popisky. Přesto bylo možné v mnoha případech ztotožnit objekty na fotografiích s objekty zakreslenými v plánech.

Během výzkumu sondy S bylo celkem získáno přibližně 10 000 zlomků keramických nádob, deset rekonstruovaných celých nádob a řádově desítky drobných artefaktů.⁴ Veškerá dokumentace a nálezový fond jsou uloženy v Národním muzeu v Praze, v oddělení pravěku a antického starověku.

Metodika analýzy keramických fragmentů

Základními otázkami, na které mělo vyhodnocení souboru ze sondy S odpovědět, byl vývoj a podoba osídlení na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou. Především byly hodnoceny výplně zahlobených objektů, neboť představovaly kompaktnější nálezové celky než nálezy z nadložních vrstev. Důraz byl kladen v první řadě na datování a určení funkce

jednotlivých objektů. Jak již bylo uvedeno výše, na základě původní dokumentace není možné určit prostorové vztahy nálezů v rámci jednotlivých objektů a ani nelze popsat charakter výplně.⁵ Na základě původní dokumentace tedy není možné rekonstruovat, jak byly dané objekty zaplňovány, či zda daný objekt zanikl jednorázově nebo se zaplňoval postupně, během delšího časového horizontu. Výpovědní hodnota souboru je po této stránce poměrně nízká.

Již pouhým vyhodnocením souboru ze sondy S je zřejmé, že teorii Rudolfa Turka o výrazné přestavbě akropole kolem poloviny 10. století bude třeba přehodnotit. Podle Turkova názoru se akropole měla v této době přeměnit z opevněného sídliště převážně agrárního charakteru na opevněné sídlo knížete Slavníka a jeho rodiny. Dosud hustě zastavěný areál měl být vysídlen a jeho obyvatelé přesunuti do zázemí hradiště. Sídlíšní objekty měly být strženy a zavezeny, ve středovýchodní části akropole měla být položena tzv. navážková vrstva⁶ a na ní byl vystavěn kostel a tzv. Slavníkovský palác.

Z dalších objektů byly do tohoto období existence hradiště datovány pouze kamenná fáze brány a objekt nalezený jižně od kostela, který nesl stopy ukazující na zpracovávání barevných kovů (například *Turek 1963*, 223–225; *týž 1967*, 708). Pokud přijmeme hypotézu o zániku většiny objektů kolem poloviny 10. století a snížení hustoty osídlení v druhé polovině téhož století, lze předpokládat i obdobný charakter výplní objektů v podobě destruktivních horizontů, případně i menší podíl keramiky charakteristické pro druhou polovinu 10. století. Rudolf Turek dále předpokládal, že po událostech z 28. září 995 došlo k opětovnému objevení se objektů nerezidenčního charakteru v celé ploše akropole. Mělo jít především o stavby s nadzemní konstrukcí v blízkosti nové stavby paláce, které se v archeologických terénech neprojeví. Nutno podotknout, že Rudolf Turek své teorie o vývoji a podobě hradiště stavěl především na pozorování terénních situací během výzkumu, prvním pohledu na nálezy a na podrobnějším vyhodnocení výlučnějších objektů (především kostela, paláce, opevnění, pohřebiště). Svůj záměr následně vyhodnotit též sídlíšní situace již R. Turek nestihl uskutečnit.

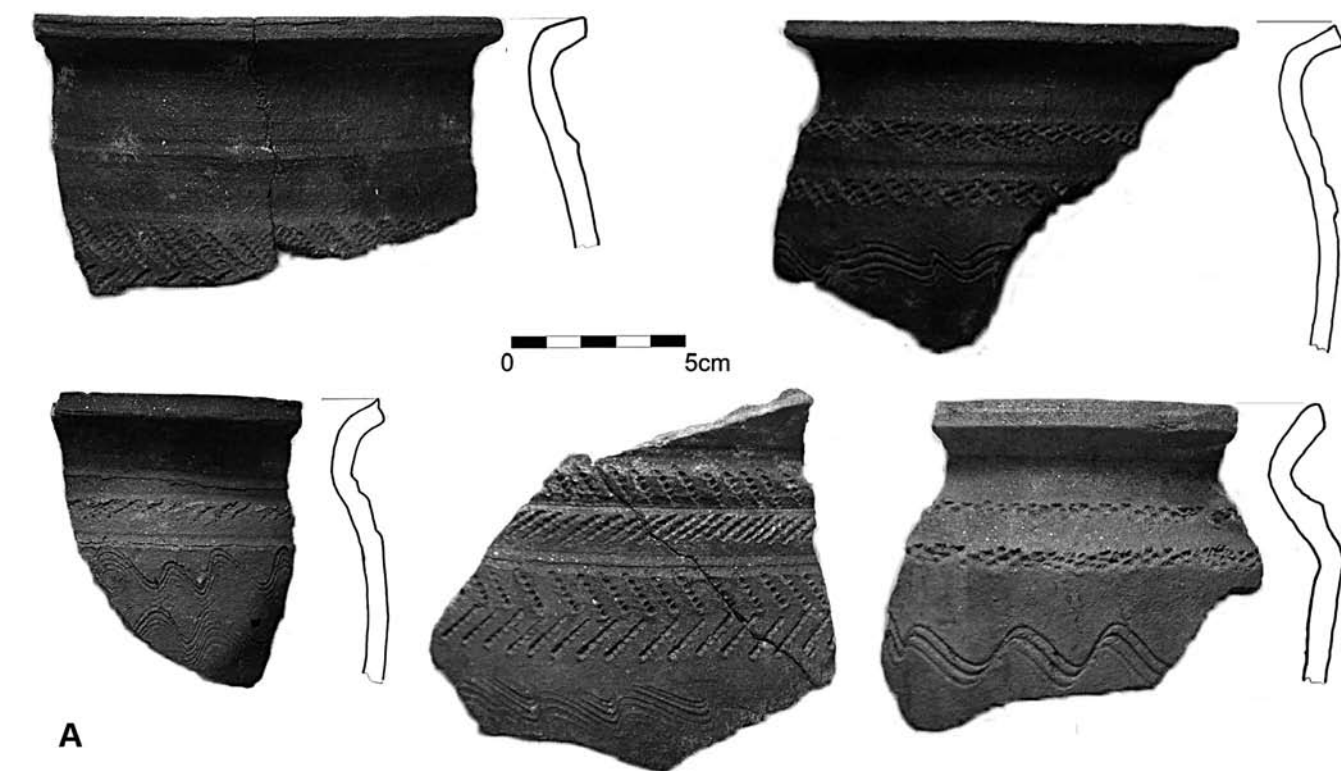
Mezi hlavní úkoly při snaze ověřit teorie Rudolfa Turka patřilo především (chronologické) posouzení výplní objektů a nálezů z nich. Oporu pro datování výplní objektů poskytovaly v první řadě zlomky keramických nádob, zatímco ostatní typy nálezů nebyly chronologicky citlivé. Při posuzování keramického materiálu autorka pracovala se současnou chronologií keramiky (*Princová – Mařík 2006*, *Mařík 2009*, obr. 8 na s. 26, 28–37). Vzhledem k velkému objemu nálezů⁷ a k míře fragmentarizace (většina nálezů měla velikost do 8 × 8 cm) se autorka rozhodla zaznamenávat a vyhodnocovat na keramických fragmentech jen nejvýraznější chronologické znaky, především typ výzdoby a profílaci okrajů, případně podhrdlí. Analyzované fragmenty byly

⁴ Šlo o kovové, kamenné, kostěné a parohové předměty a přelisy z různých materiálů.

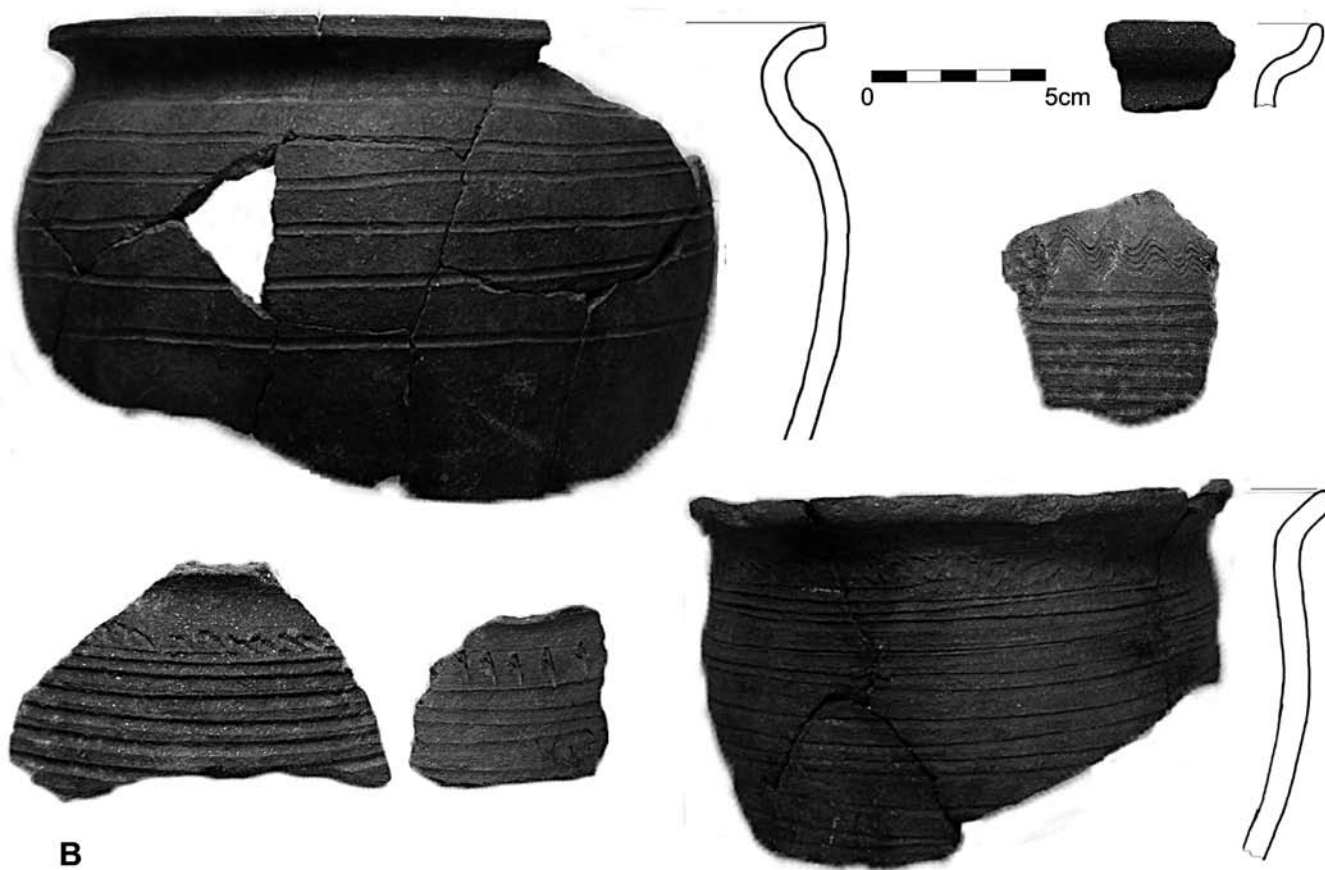
⁵ Především nelze identifikovat, zda se jednalo o jedinou vrstvu, nebo zda bylo při výzkumu zachyceno více vrstev.

⁶ Termín je vysvětlen níže v textu.

⁷ Ze zahlobených objektů pocházelo přes 6700 kusů zlomků, dalších více než 4000 kusů fragmentů pochází z nadložní nebo jsou jejich nálezové okolnosti složitější.

A

B

Obr. 2. Libice nad Cidlinou, akropole – sonda S. A: keramika skupiny RS3, B: keramika skupiny RS 4.

rozděleny do tří skupin, které byly pracovně označeny jako skupiny RS3, RS4⁸ a atypické fragmenty. Do skupiny RS3 byly zařazeny fragmenty, jejichž výzdoba byla provedena výhradně hřebenovým rydlem a dále zlomky s vývalkovitě profilovaným podhrdlím (obr. 2.A). Skupina RS4 zahrnovala keramiku s výzdobou provedenou jednohrotým rydlem, tzv. keramiku slavníkovské fáze,⁹ zlomky okrajů s kalichovitou profilací domácí, libické provenience a dále fragmenty vzhůru vytažených okrajů¹⁰ (obr. 2.B). U skupin RS3 a RS4 byly dále rozlišeny tři velikostní kategorie zlomků: 1) do velikosti 4 × 4 cm; 2) velikost od 4 × 4 cm do 8 × 8 cm; 3) nad 8 × 8 cm. Ostatní keramické úlomky byly zařazeny do kategorie atypické.¹¹ Charakter jednotlivých objektů jsem vyjádřila jako procentuální zastoupení popsaných skupin v příslušném souboru.

Zahloubené objekty

Sondou S bylo zachyceno 50 zahloubených jam a soujámí,¹² z nichž 28 obsahovalo nálezy. Ty byly po podrobnější analýze rozděleny do 28 samostatně posuzovaných celků, označovaných v následujícím přehledu jako objekty, a tři složitější jámy, respektive soujámí. V původní dokumentaci neměly zahloubené objekty žádné pevné označení. Čísly byly popsány pouze kontexty náleзовých celků, které jsou na základě charakterizovaných souvislostí a dislokačního plánu sond přiřaditelné k objektům. Pro potřeby analýzy keramiky byly objekty očíslovány a toto značení je používáno i v následujícím textu (římské číslice objektů).

První koncentrace zahloubených objektů byla odkryta mezi 14. a 26. metrem. Rudolf Turek označil objekty zachycené v této části sondy jako provozní zařízení, jejichž funkci nelze pro nedostatek doprovodných nálezů blíže specifikovat (*Turek 1951; též 1966–1968*, 67). V tomto prostoru se nacházely především vanovité jámy, jejichž hlavní osy byly navzájem kolmé. Jeden z objektů¹³ má přibližně čtvercový půdorys o straně dlouhé 2 m, s koncentrací spálené maza-nice v jižní části.

Další koncentrace objektů se nacházela v rozmezí mezi délkami 60 a 72,5 metrů sondy. V tomto prostoru byly odkryty dva objekty, u nichž bylo možné rekonstruovat vzájemné prostorové vztahy několika náleзовých celků. Jde o soujámí u 60. metru sondy a objekt u 65. metru. Dalším takovým objektem je vnitřní příkop na konci sondy (objekt bez označení, 116. metr až severní okraj sondy).

Kromě rozměrnějších jam a soujámí byly v sondě S zachyceny i četné kúlové jamky a žlábký naznačující nad-

zemní konstrukce staveb. Nacházejí se jak v prostoru koncentrací mezi rozměrnějšími objekty, tak v ostatních úsecích sondy mezi jednotlivými výraznějšími koncentracemi. Na základě stávající dokumentace však nelze tyto kúlové jamky a žlábký jednoznačně přiřadit k jednotlivým větším zahloubeným objektům nebo k jejich uskupením.

Podrobnější rozbor si zaslouží především zahloubené objekty s částečně rekonstruovatelnou stratografií. V případě objektu u 60. metru šlo o rozměrnější soujámí, kde bylo možno vyčlenit čtyři skupiny koncentrací v zahloubené části jámy (objekty XXXVII, LXII, LXIII, LXIV). Po analýze zlomků nádob se ukázalo, že minimálně jedna skupina (objekt LXIV v severní části soujámí) má ve výplni materiál staršího charakteru, než zbývající části soujámí. Naopak výplň ve vyšší části soujámí (objekt XXXVII) obsahuje již pouze malé množství keramiky skupiny RS3. Soujámí u 60. metru tedy pravděpodobně lze interpretovat buď jako superpozici minimálně dvou objektů, nebo jako případ postupného, dlouhodobého zanášení většího zahloubeného objektu.

Hluboká jáma u 65. metru představuje nejzajímavější objekt z celé sondy S (objekt XXXVIII).¹⁴ K této jámě existuje kresebná dokumentace profilu a poměrně kvalitní fotodokumentace. Provázání náleзовých celků s vrstvami zakreslenými na profilu však zůstává problematické, protože vrstvy nejsou až na jednu výjimku očíslovány, a nezbyvá než se orientovat podle hloubek uvedených u popisu náleзовých kontextů souborů. Ve spodní části jámy v šedé popelovité vrstvě byly identifikovány jílovité a písčité vložky, které s největší pravděpodobností představují části zřícených stěn, tedy destruktivní horizont objektu. Nad touto vrstvou je patrné další zvrstvení. Zásyp v horních přibližně 120 cm se pak jeví jako poměrně homogenní.

V severní stěně obilnice byly nalezeny dvě skupiny lidských kostí. Jednu skupinu představuje bércová část dolní končetiny v horní části stěny jámy. Asi o půl metru níže pak byly identifikovány další části skeletu dolní končetiny, totiž bércová kost a část chodidla. Rudolf Turek v náleзовé zprávě přiznává možnost, že zbytek kostry oddělený od kolena mohl zůstat neodkrytý pod západní stěnou výkopu. Pod kostmi nalezenými hlouběji v jámě ležely střepty nádoby rekonstruované do celého tvaru (inv. č. H1-199 413, *Turek 1966–1968*, tab. 27). Autor výzkumu se k situaci vyjadřuje jak v nepublikované náleзовé zprávě, tak i v monografii *Libice, hradisko X. věku (L14-1*, 241, podobně *Turek 1966–1968*, 45, 65). K nálezu se rovněž vyslovila K. Tomková ve své publikaci o lidských pozůstatcích na raně středověkých

⁸ RS = raný středověk; RS3 = středohradištní období; RS4 = mladohradištní období.

⁹ Tzv. keramika slavníkovské fáze je charakteristická pásem výzdoby na podhrdlí (vlnice, vpichy nebo vrypy provedené hřebenovým nebo jednoduchým rydlem, příp. i kombinace několika motivů), pod níž pokračuje rytá šroubovice. Výzdoba u tohoto typu nádob pokrývá horní dvě třetiny těla nádoby (*Princová – Mařík 2006; Justová 1992; táž 1994; Mařík 2009*, 28 ad.).

¹⁰ Skupina RS4 tedy obsahuje keramiku mladohradištní i keramiku mlado- a pozdněhradištního horizontu. Hranice mezi těmito horizonty není za současného stavu výzkumu příliš zřetelná, především není přesněji podchycená doba nástupu pozdně hradištní keramiky (*Princová – Mařík 2006, Mařík 2009*, 35–37.).

¹¹ Tuto skupinu tvoří zlomky nádob zdobených plastickými lištami a netypickými motivy výzdoby, fragmenty importovaných nádob (keramika středoevropského výrobního okruhu a fragmenty tuhovných nádob), zlomky nádob lahovitých tvarů, den, a většina nezdobených okrajů kromě okraje vzhůru vytažených, dále pravěká a vrcholně středověká keramika a fragmenty se špatně čitelnou výzdobou a zcela nezdobené zlomky.

¹² Zde uvedený počet je spíše ilustrativní, neboť podle kreseb na plánech není možno rozlišit například kameny od malých zahloubených objektů a naopak v několika málo případech je pravděpodobné, že nešlo o objekty, ale o útvary, které nevznikly antropogenní činností (např. chodby hlodavců).

¹³ Mělká jáma u 21. metru, která byla při analýze označena jako objekt LXX.

¹⁴ Jde o obilnici o hloubce přes 260 cm a maximální šířce až 100 cm.

Obr. 3. Libice nad Cidlinou, akropole – sonda S. Objekt 38 (obilnice) s částí lidského skeletu a čelistí koně (Archiv negativů, diapositivů a fotografií, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., FT000006435).

sídlíštích (Tomková 2003, 594). Podle Tomkové je zřejmé, že se nejedná o typický případ nálezů lidských kostí v sídlíštních jamách. Sama uznává, že není k dispozici dostatek informací, aby bylo možné rozhodnout, zda jde o primární či sekundární uložení lidských ostatků, či zda se do jámy dostaly celé končetiny, nebo již pouze jednotlivé lidské kosti. Na základě fotodokumentace se zdá, že kosterní pozůstatky byly uloženy v anatomické poloze (obr. 3). Je tedy zřejmé, že zde byly uloženy či pohozeny ještě celé lidské končetiny. Nelze tedy zcela jednoznačně rozhodnout, která ze dvou skupin kostí je na fotografii zachycena. I po revizi dokumentace nejsme ze situace schopni vyčíst více, než že byly odkryty dvě skupiny lidských kostí dolních končetin uložené v zásobní jámě. Ovšem není vyloučeno, že šlo o kosterní pozůstatky jednoho jedince. Z dochovaného plánu nelze vyčíst stratigrafické vztahy kostí s vrstvami výplně jámy. Kosterní pozůstatky také nebyly obsaženy v souboru, který autorka tohoto textu analyzovala.

V jižní stěně obilnice se dále našla spodní čelisti koň, ale ani tu neměla autorka textu k dispozici. Na základě fotografické dokumentace lze její polohu v objektu rekonstruovat pouze přibližně. Čelist byla nalezena ve vrstvách nad uloženinou s jílovitými a písčítými částmi zřícených stěn.

Při rozboru nálezů z obilnice byly vyčleněny nálezy celky, které pocházely z jam přiléhajících od jihu a východu k vlastní obilnici a mohly být její součástí nebo vyústěním (výběžek v jižní části objektu XXXVIII a objekt LXVI). Kontexty související se zahloubenou částí obilnice byly rozděleny, pokud to bylo možné, podle hloubky, ze které pocházely.¹⁵ Z nejspodnější vrstvy, kterou bylo možno identifikovat, pochází pouze šest zlomků keramiky. Všechny typické fragmenty (čtyři kusy) nesou hřebenovou výzdobu. Není zřejmé, jak mocná tato vrstva původně byla a zda skutečně ležela zcela při dně zahloubeného objektu (obilnice). Počet nálezů je zároveň příliš malý na to, než aby bylo možné konstatovat, že tato zásobní jáma byla vyhloubena ve středohradištním období. Musíme proto zůstat pouze u konstatování, že tomu vše nasvědčuje.

Z hlediska úvah o chronologii zásypů obilnice je velmi zajímavé srovnání vrstvy s písčítými a jílovitými vložkami ze spadlých stěn obilnice (představující zřejmě destruktivní horizont obilnice) s výplní ležící nad ní. Vrstva destruktivního horizontu poskytla celkem 321 kusů zlomků keramiky, z toho 17,76 % nálezů skupiny RS3; 20,86 % skupiny RS4 a 61,37 % atypických fragmentů. Ve výše položených vrstvách výplně obilnice ztelně ubývá keramiky skupiny RS3 a ve větší míře jsou zastoupeny nálezy skupiny RS4. Analýza zlomků keramických nádob tedy ukazuje, že obilnice byla zaplněna ve větší míře keramikou skupiny RS4, kterou provází keramika skupiny RS3, zastoupená hojněji ve spodních vrstvách výplně obilnice.

Dalším objektem, u něhož máme k dispozici kresebnou dokumentaci profilu, je vnitřní příkop na severním konci sondy S (objekt bez označení, 116. metr až severní okraj sondy). Z dokumentace lze zjistit, že příkop byl prozkoumán až do hloubky přibližně 1,7 m, ale nebylo dosaženo

jeho dna. Svažování se projevilo od 116. metru sondy, nejhlouběji bylo kopáno mezi 120.–123. metrem, všechny navážkové a suťové vrstvy vyplňující příkop končily u 128. metru. Dále následoval téměř rovný úsek, na němž ležel destruktivní kužel hradby, který končí u 132. metru.

V zásypu příkopu bylo možné rozlišit tři stratigrafické vrstvy: 1) „popelovitá vložka“ táhnoucí se od 118. metru až k místu vzdálenému 122,5 m; 2) nálezy soubory z výplně příkopu nad vrstvou uvedenou „popelovité vložky“; 3) a kontext s popisem „mezi 122 m, vnitř. stěnou vzadu, červenavá suť s kamením“.

V zásypu příkopu výrazně převažují nálezy skupiny RS4. Zajímavější srovnání přináší „popelovitá vložka“ se soubory zásypu ležícími nad ní. V nálezech z „popelovité vložky“ (172 kusů) je poměr skupin RS3 : RS4 : „atypické nálezy“ roven hodnotám 13,37 : 26,16 : 60,47 %. Soubory nad „popelovitou vložkou“ (1039 kusů) mají poměr skupin 6,54 : 32,21 : 60,25 %. Výsledek analýzy opět ukazuje, že ve výše položených vrstvách zásypu se nachází více zlomků mladší skupiny RS4, což svědčí pro postupné zanášení příkopu. Uvedené srovnání je ale problematické v tom smyslu, že srovnávané soubory se výrazně liší svou velikostí (172 *versus* 1039 kusů). V souboru zlomků keramiky ze zásypu vnitřního příkopu byla častěji než v souborech z jiných objektů zaznamenána přítomnost přepálených střepů. Zatímco v ostatních objektech byly nalezeny spíše ojediněle, v zásypu příkopu je přepálených zlomků asi 3 %.

Nálezy z destruktivního kuželu hradby byly analyzovány odděleně. Destrukce nebyla na nálezy příliš bohatá, pochází z ní pouze 22 kusů keramických zlomků. Autorka tohoto textu se domnívá, že provedená analýza keramiky nemůže říci k datování destruktivního kuželu nic určitého.

Z výsledků materiálové analýzy zahloubených objektů sondy S vyplývají následující zjištění: objekty v rozšíření mezi 14. a 26. metrem sondy mají mírně odlišný charakter než objekty v rozšíření mezi 60. metrem a místem vzdáleným 72,5 m. V jižní skupině objektů se jedná spíše o vanovité jámy, vzájemně na sebe kolmé. V jejich zásypu jsou zastoupeny zlomky keramiky skupiny RS3 výrazněji, než je tomu u objektů v severní koncentraci. Objekty v severní koncentraci mají charakter rozměrnějších jam (soujámí a zásobní objekt), v doprovodu dalších vanovitých objektů. Na otázku poznání vývoje osídlení akropole může sonda S a její výzkum odpovědět pouze omezeně, neboť její šířka (dva metry) postihuje pouze malou část plochy hradiště. Zcela chybí informace o nezahloubených, nadzemních objektech. Přesto se autorka tohoto textu domnívá, že v sondě S je možné zaznamenat náznak kontinuálního vývoje osídlení akropole a že se zároveň zdá, že výplň objektů nevznikla v jednom okamžiku.

Tzv. navážková vrstva

Nabízí se ještě možnost dalšího datování objektů porovnáním jejich výplní s nálezy z tzv. navážkové vrstvy

¹⁵ V grafických výstupech analýzy (obr. 6, 7, 8b) je obilnice posuzována jako součet všech kontextů z ní pocházejících. Takto došlo k setření rozdílů mezi zjištěnými stratigrafickými vztahy. V uvedených grafických výstupech je s obilnicí pracováno jako s ostatními objekty sondy, u nichž rovněž neznáme jejich stratigrafické vztahy.

(Turek 1978). Podle teorií Rudolfa Turka měla být většina sídlištních objektů první etapy osídlení na akropoli zasypaná současně s položením této navážky. Podle informací v nálezné zprávě byla navážková vrstva zachycena pod humusem a humosní hlinou v jižních částech (v prvních osmi a půl metrech) sondy, respektive místy dosahuje téměř až k 10. metru sondy.¹⁶ Avšak v žádném popisu nálezné situace kontextů lokalizovaných do nejnižnějších osmi metrů sondy nebyly o navážkové vrstvě žádné zmínky. Autorka této statě tedy vyšla z informace, že by do této vrstvy měly být zahloubeny mladší hroby. Veškeré nálezy z kontextů, které se nacházely v blízkosti hrobů, byly proto pokládány za nálezy z navážky. Celkem bylo těchto nálezů 136, což lze pokládat za reprezentativní množství.

Navážková vrstva měla podle provedené analýzy obsahovat přibližně 14 % zlomků skupiny RS3, asi 36 % zlomků RS4 a asi 50 % atypických zlomků nádob. Velmi obdobný charakter mají nálezy ze situací charakterizovaných popisem „do výše koster“, nebo „nad hrobem“, nebo z blíže nespecifikovaných vrstev do 8. metru sondy.¹⁷ U těchto souborů zpravidla dominuje zastoupení atypických fragmentů na úkor zlomků skupiny RS4.¹⁸ Hraniční mez pro tzv. navážkovou vrstvu tedy byla nakonec určena následovně: zastoupení skupiny RS3 by se mělo pohybovat v rozmezí 11–16 %, skupiny RS4 mezi 23–37 % a podíl atypických fragmentů by měl činit asi 50–66 %.¹⁹

Porovnáním charakteru výplní objektů a navážkové vrstvy můžeme zjistit, že pouze některé ze zahloubených objektů měly charakter výplně podobný navážkové vrstvě. Nejvíce zahloubených objektů, které mají v zásypu výraznější zastoupení skupiny RS3 než v navážkové vrstvě, se nachází mezi 14. a 26. metrem. Kromě těchto objektů jsou zde doloženy i dvě jámy s výplní charakteru navážkové vrstvy a další tři objekty s větším zastoupením skupiny RS4. V pokračování sondy směrem k severu ubývají a postupně i mizí zahloubené objekty obsahující keramiku staršího charakteru než jaký má navážková vrstva.

Zajímavou situaci nabízí soujámí u 60. metru a obilnice u 65. metru. Hlubší části soujámí jsou v jednom případě vyplněny zásypem staršího charakteru (objekt LXIV), ostatní dvě hlubší jámy tohoto celku mají charakter navážkové vrstvy (objekty LXII a LXIII). Méně zahloubené části pak mají mladší charakter výplně.

Obilnice (objekt XXXVIII) rovněž nabízí ukázkovou stratigrafickou situaci. Jak již bylo uvedeno výše v této stati, nejhlubší identifikovaná vrstva se jeví jako nejstarší, vrstva s jílovitými a písčítými vložkami ze spadlých stěn vyka-

zuje charakter navážkové vrstvy. Výplně nad ní se jeví jako mladší. Tato obilnice by tedy odpovídala názoru Rudolfa Turka v tom smyslu, že v časovém horizontu shodném s dobou vzniku navážky u kostela končí původní funkce obilnice, která posléze zřejmě sloužila jako odpadní jáma. Při stálém vědomí nedostatků této analýzy, které lze spojit s vyhodnocením podobného souboru²⁰ se autorka domnívá, že sídlištní objekty, po nichž se v archeologickém obrazu dochovaly zahloubené objekty, nezaknily ve stejném okamžiku, kdy byla položena navážková vrstva v prostoru určeném pro následnou výstavbu kostela. Spíše lze soudit na kontinuální vývoj osídlení na akropoli, s postupným opouštěním jednotlivých objektů, výstavbou nových nebo úpravou stávajících. Určitou výraznější přestavbu spojenou s dobou výstavby kostela však nelze vyloučit, a snad ji lze pokládat i za velice pravděpodobnou.

Nekeramické nálezy

Nekeramické nálezy sice nepřinesly příliš informací k chronologickému vývoji osídlení na akropoli, ale vypovídají o řemeslných činnostech provozovaných v tomto areálu. Přítomnost přeslenů, kostěných šidel, bodců a proplétáčku ukazuje na textilní výrobu na hradišti. Uvedené kostěné artefakty však mohly také sloužit při zpracovávání kůží. K zajímavým nálezům patří šídla z kostí psa a koně. V inventáři sondy S byly dále nalezeny polotovary parohových artefaktů. Ty doplňuje nález polotovaru trojčipé parohové schránky publikované J. L. Pičem (*Pič 1909*, tab. XXV:11). Nálezy polotovarů svědčí o zpracovávání parohů přímo na hradišti. K datování vyjmenovaných výrobních aktivit se nelze vyjádřit, neboť artefakty byly nalezeny v různých typech zahloubených objektů i v prostoru mimo ně, a doprovázely keramiku různého charakteru.

Kovové artefakty nalezené na akropoli jsou zastoupené předměty běžně nacházenými v sídlištních vrstvách (nože, očílka, šídlo, skoby apod.). K zajímavějším nálezům patří přezka, hroty šípů a především gombík. Samy o sobě však velkou výpovědní hodnotu k vývoji osídlení nemají.

Při zjišťování aktivit řemeslné výroby je nutné zmínit ojedinělé nálezy zlomků keramiky, které byly druhotně zdeformovány vlivem vysokých teplot. Tyto nálezy mohou ukazovat na činnost spojenou s potřebou vysokého žáru, možná se zpracováním kovů (*Zavřel – Mařík 2012*). Jiné doklady pro takovou činnost však sonda S neposkytlá.

Speciální poznámku si zaslouží nálezy zlomků nádob zdobených plastickou lištou, považovaných za napodobě-

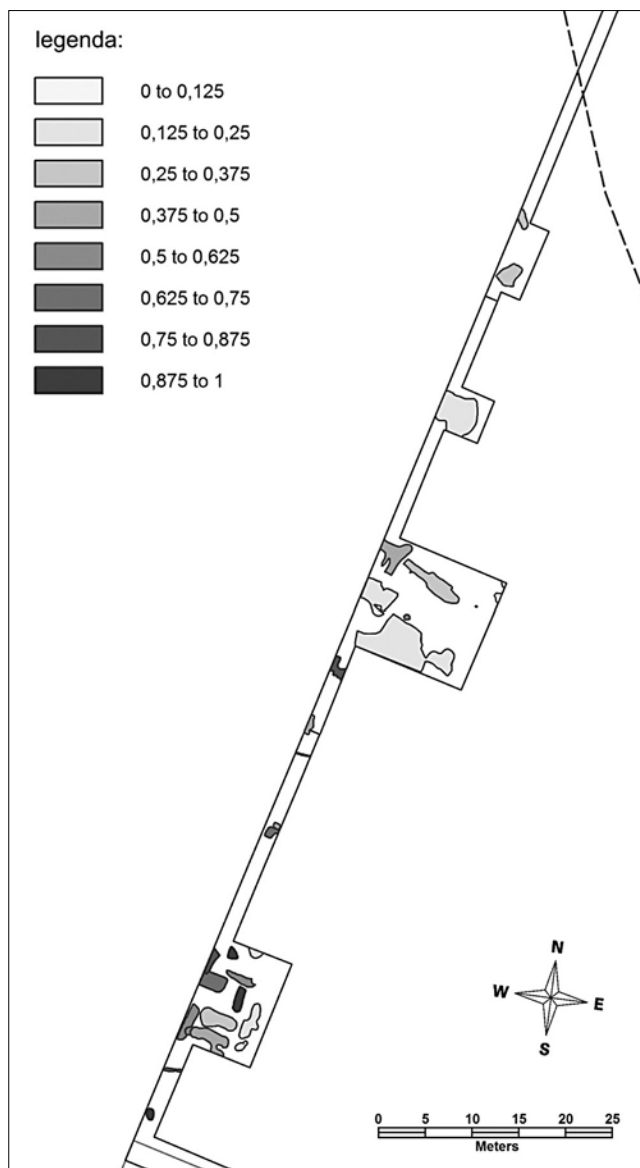
¹⁶ Jako „humus s drobnými úlomky opukového kamení“ a zespoda na něj navazující „humosní hlína s nepatrným kvantem zcela drobných opukových úlomků“ jsou v nálezné zprávě charakterizovány vrstvy zjištěné po celé délce sondy nad úrovní podloží. Navážková vrstva obsahovala sídelní pozůstatky a hojně drobné uhlíky a byly do ní zahloubeny hroby.

¹⁷ Často šlo o nálezy z celé šířky nadložních vrstev, respektive „od povrchu po jíl“.

¹⁸ Toto zjištění je poněkud překvapující, neboť bychom mohli spíše předpokládat, že by kontexty z poloh nad hroby, respektive ze všech nadložních vrstev, měly obsahovat rovněž nálezy z vrstev nad navážkou. Měly by tedy podle logických předpokladů obsahovat především větší podíl mladší keramiky, tedy zastoupení skupiny RS4 by mělo být výraznější, než v navážkové vrstvě. Zjištění ale vyznívá spíše opačně.

¹⁹ Z nejnižnějšího úseku sondy S pochází celkem 11 zlomků, které se nacházely pod úrovní hrobů. Z nich ani jeden fragment nepatřil skupině RS4, naopak téměř třetinu lze přiřadit do skupiny RS3, zbytek představují atypické zlomky. To potvrzuje hypotézu, že i pod úrovní hrobů se nacházely středohradištní situace.

²⁰ Při analyzování výplní pracujeme především s uměle vytvořenými náleznými celky, které mohou obsahovat několik smíšených souborů z různých fází existence daného objektu, nebo naopak mohou obsahovat jen část nálezů z jedné fáze. Některé jámy například mohly být zaplněny ještě druhotně po tom, co jejich výplně poklesly – pak by se ve výplni výrazněji projevila keramická skupina RS4. V jiném případě mohly být objekty zaplněny již dříve a v 50. letech 10. století mohly být pouze navážkovou vrstvou dorovnané – v jejich zásypech by se pak významněji projevila skupina RS3.

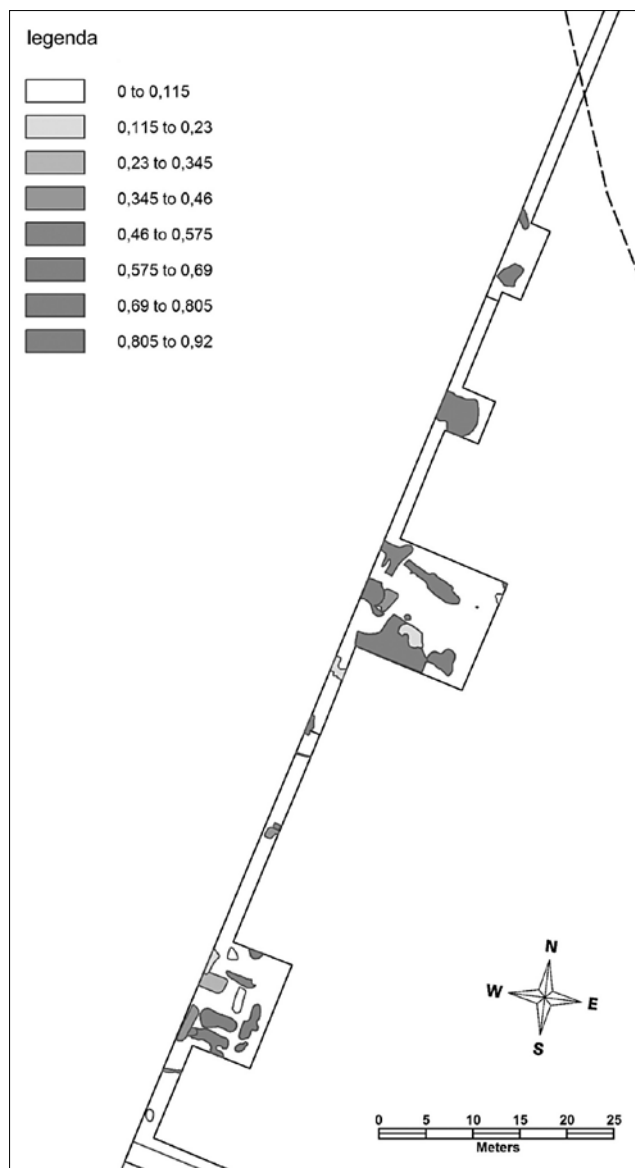

Obr. 4. Libice nad Cidlinou, akropole – sonda S. Nádoby s plastickou aplikací pokládáné za napodobeniny tzv. Reliefbandamfor.

niny tzv. Reliefbandamfor (*Profantová 2000*). V nálezech ze sondy S bylo rozpoznáno celkem 28 fragmentů, které mohly patřit nejméně ke třem, spíše však k většímu počtu celých tvarů. Zejména jeden celek svědčí o lahovitém tvaru původní nádoby (obr. 4). Hlavní výskyt keramiky tohoto typu lze na základě nálezů ze sondy S klást spíše do pokročilého 10. století.

Porovnání s nedestruktivním průzkumem akropole

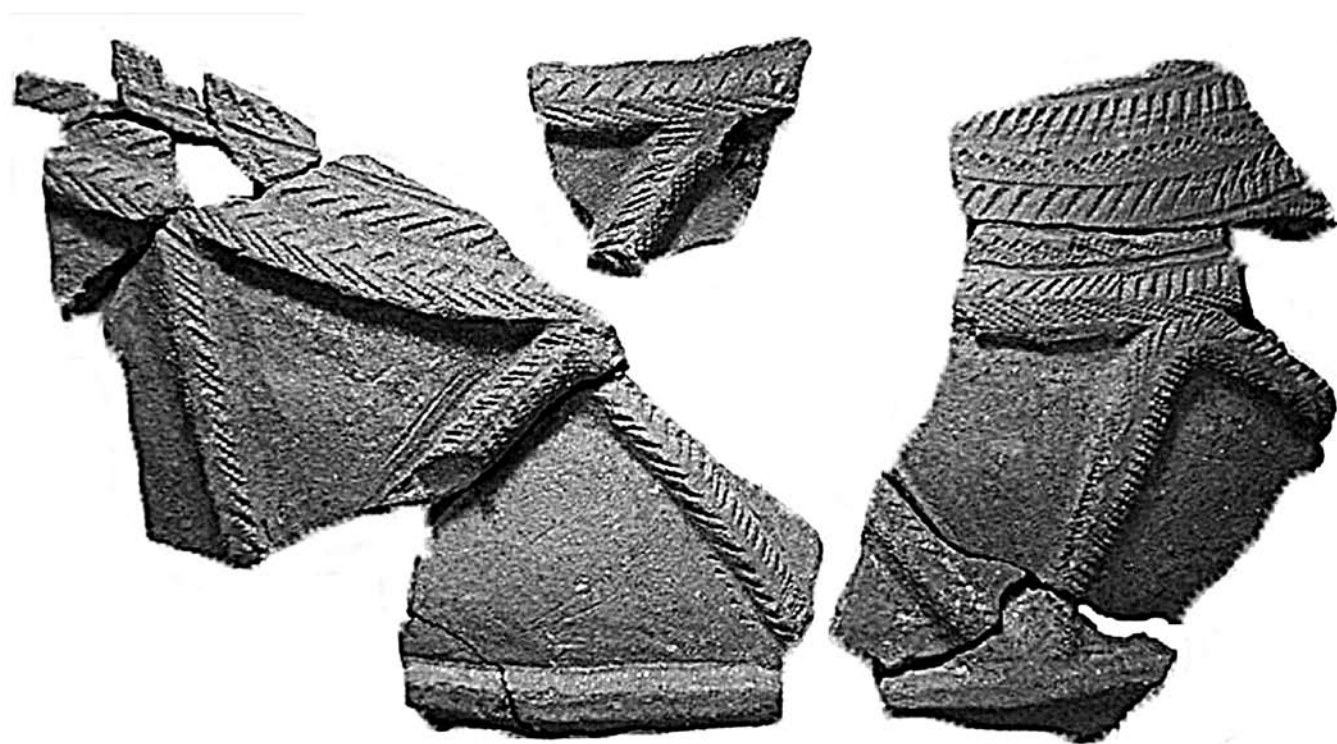
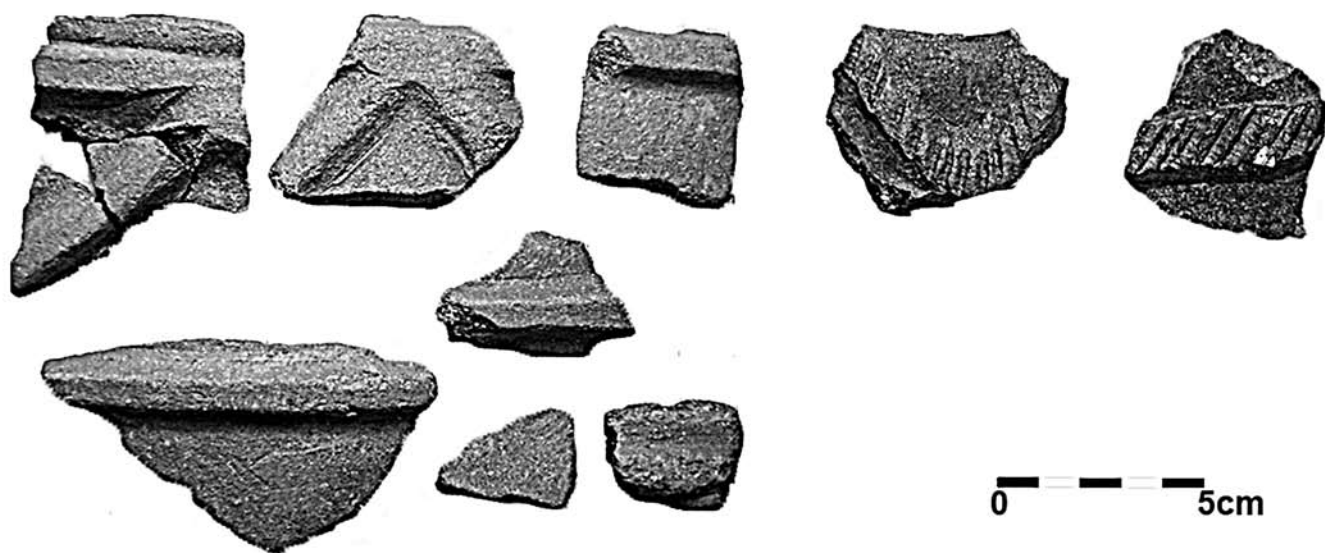
Porovnání výsledků analýzy nálezů pocházejících ze sondy S s výstupy moderních nedestruktivních průzkumů akropole ukazují zajímavé výsledky. Distribuce středohradištní (obr. 5) a mladohradištní keramiky (obr. 6) pocházející z povrchových sběrů naznačuje určitý posun osídlení na sever – směrem k opevnění, stejně jak to ukazují i výsledky

Obr. 5. Libice nad Cidlinou, akropole – sonda S. Procentuální zastoupení keramiky RS3 (středohradištní) ve výplních zahloubených objektů (zde uvedené hodnoty byly počítány pouze v rámci typických fragmentů).

vyhodnocení výzkumu sondy S. Rozšíření osídlení, přesněji řečeno rozšíření zahloubených objektů, je doloženo pro mladší období života hradiště. Z výstupů nedestruktivního průzkumu je rovněž patrné, že sonda S zasáhla severovýchodní okraj koncentrace nálezů keramiky zjištěných povrchovým sběrem, z nichž můžeme také usuzovat na zvýšený výskyt sídlištních objektů. Sonda S naopak zcela minula koncentrace strusky. Geofyzikální měření zachytilo hlinité výplně zahloubených objektů a zobrazilo vlivy kovů nebo vypálených materiálů v prostoru sondy S. Nejvýrazněji se projeví hlinité výplně vnitřního příkopu, soujámí u 60. metru a obilnice u 65. metru sondy. Lze tedy konstatovat, že prostor sondy S odpovídá poznatkům zjištěným jak pomocí nedestruktivních výzkumů, tak pomocí zpracování nálezů z plošného odkryvu sondy.²¹

²¹ Tento text vychází z nepublikované bakalářské práce, která zahrnuje podrobnější rozbor terénních situací a nálezů: *Tomanová 2009*.

Obr. 6. Libice nad Cidlinou, akropole – sonda S. Procentuální zastoupení keramiky RS4 (mladohradištní) ve výplních zahloubených objektů (zde uvedené hodnoty byly počítány pouze v rámci typických fragmentů).

Prameny a literatura

Prameny

L14-1: Nálezová zpráva, signatura L14-1, 1. svazek nálezové zprávy (výzkum 1949–1953), kopie č. 1, s. 231–242, uložena v Národním muzeu v Praze, oddělení pravěku a antického starověku.

TOMANOVÁ 2009: Pavla Tomanová, *Osídlení akropole hradiště v Libici nad Cidlinou, jeho charakter, struktura a časové zařazení* [bakalářská práce]. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009.

Literatura

JUSTOVÁ 1992: Jarmila Justová, Hradištní keramika z Libice nad Cidlinou (keramické typy a hledání jejich původu) / Burgstättenkeramik aus Libice an der Cidlina (Keramische Typen und die Frage nach ihrem Ursprung). *Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie*, roč. 8 (Plzeň 1992), s. 142–155.

JUSTOVÁ 1994: Jarmila Justová, Die burgwallzeitliche Keramik aus Libice nad Cidlinou. In: Čeněk Staňa (ed.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis*

11. Jahrhundert. Kolloquium Mikulčice, 25.–27. Mai 1993. Brno 1994, s. 193–206.

KOŠTA 2006: Jiří Košta, Výzkum na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou: současný stav terénní dokumentace výzkumu a evidence fondu. *Archeologické rozhledy*, roč. 58 (Praha 2006), s. 664–667.

MAŘÍK 2009: Jan Mařík, *Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku*. Praha 2009.

MAŘÍK – KOŠTA 2010: Jan Mařík – Jiří Košta, *Archeologická mapa raně středověké Libice. Výzkumy Rudolfa Turka na akropoli hradiště*. Praha 2010.

PÍČ 1909: Josef Ladislav Pič, *Starožitnosti země české. Díl III. Svazek I. Čechy za doby knížecí*. Praha 1909.

PRINCOVÁ – MAŘÍK 2006: Jarmila Princová – Jan Mařík, Libice nad Cidlinou: stav a perspektivy výzkumu. *Archeologické rozhledy*, roč. 58 (Praha 2006), s. 643–664.

PROFANTOVÁ 2000: Nad'a Profantová, Slovanské výšinné sídliště z Třebovle, okr. Kolín. K problému napodobování cizích předloh v keramice. *Archeologické rozhledy*, roč. 52 (Praha 2000), s. 647–664.

TOMKOVÁ 2003: Kateřina Tomková, Lidské ostatky v raně středověkých sídlištních situacích v Čechách. *Archeologie ve středních Čechách*, roč. 7 (Praha 2003), s. 573–602.

TUREK 1951: Rudolf Turek, Výzkum libického hradiště v roce 1950. *Archeologické rozhledy*, roč. 3 (Praha 1951), s. 191 ad., 201 ad., 218 ad., 280 ad., 289 ad.

TUREK 1963: Rudolf Turek, Der Burgwall Libice und seine Bedeutung im Rahmen der polnisch-böhmischen Beziehungen des 10.–11. Jahrhunderts. *Slavia Antiqua*, roč. 10 (Warszawa – Poznań 1963), s. 205–247.

TUREK 1967: Rudolf Turek, Výsledky dosavadního zpracování materiálu z výzkumu hradiska v Libici n. C. *Archeologické rozhledy*, roč. 19 (Praha 1967), s. 707–712.

TUREK 1966–1968: Rudolf Turek, *Libice, knížecí hradisko X. věku* (edice Průvodce pravěkem, sv. 1). Praha 1966–1968.

TUREK 1971: Rudolf Turek, Libická sídelní aglomerace 9.–10. století / Siedlungskonzentration Libice im 9.–10. Jahrhundert. *Časopis Národního muzea – Historické muzeum*, roč. 140 (Praha 1971), s. 162–189.

TUREK 1978: Rudolf Turek, Libice. Pohřebiště na vnitřním hradisku. *Sborník Národního muzea*, řada A – historie, roč. 30 (1976), čís. 5 (Praha 1978), s. 249–316.

TUREK 1993: Rudolf Turek, Libice – Residenz der Slavnikiden und wahrscheinlicher Geburtsort St. Adalberts. In: Johannes Hofmann (ed), *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr im Auftrag der Abteien Břevnov und Braunau in Rohr*. St. Ottilien 1993, s. 101–118.

TUREK – JUSTOVÁ – HÁSKOVÁ 1981: Rudolf Turek – Jarmila Justová – Jarmila Hásková, *LIVBVZ METROPOLIS. Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno*. Libice nad Cidlinou 1981.

ZAVŘEL – MAŘÍK 2012: Jan Mařík – Jan Zavřel, Nové doklady zpracování drahých kovů v raném středověku (předběžné sdělení). *Acta rerum naturalium*, roč. 12 (Jihlava 2012), s. 101–107.

Summary

Pavla Tomanová

Test trench S. Evaluation of a part of archaeological evidence from the systematic excavations in the year 1950

This study focuses on analysis of a part of archaeological evidence obtained during the systematic excavations conducted by Rudolf Turek on the acropolis of the Libice nad Cidlinou stronghold in the second half of the 20th century. This find collection has not been so far analysed in details. Thus, the presented analysis was aimed at defining the form and development of settlement on the acropolis and critical evaluating of the hypothesis conceived by R. Turek concerning the three-phased development of the stronghold. Moreover, the analysis should show interpretation possibilities of a find fund obtained by archaeological excavations in 1950's. The results can be used as a comparative data for information obtained during the non-destructive survey of the acropolis realized in the years 2008–2010 under the leadership of Jan Mařík (*Křivánek – Mařík 2012*).

As a kind of sample for evaluating the form and development of the acropolis' settlement, a find collection deriving from the so-called test trench S was selected. With its length of 140 m, this trench illustrated changing archaeological situations reaching from edge of the cemetery surrounding the church to the stronghold's fortification and inner moat (Fig. 1). Altogether, the S-trench detected approximately 50 sunken features but only 31 features (28 simple pits, 3 complex pits) provided some archaeological finds. As far as the collection's extent is concerned, it contains approximately 10 000 pottery jar fragments, 10 reconstructed whole jars, and several dozens of small artifacts (metal, stone, bone and antler artifacts, and spindle whorls from various materials). The attention was paid mainly to the analysis of pottery fragments originating from sunken features. The pottery was divided into three groups designated as RS3 (Middle-Hillfort period), RS4 (Late-Hillfort period) and the so-called atypical fragments (Fig. 2). Altogether 28 discovered fragments of imitations of the so-called *Reliefbandamphoren* (Profantová 2000) with relief applications were evaluated as an independent unit (Fig. 6). On the basis of finds from the S-trench, we may date this pottery type occurrence at Libice into well advanced 10th century.

Analysis of sunken features filling attested in the S-trench has shown following results: character of pits in-between meters 14 and 26 (southern concentration) differs from those feature located in-between meters 60 and 72.5 (northern concentration). In southern group, features with almost vertical sides and rounded base prevailed that are perpendicular to each other. Unlike the northern concentration of features, the fillings in southern part of the S-trench contained considerably higher amount of RS3 pottery fragments. Moreover, the northern concentration contained not only features with almost vertical sides and rounded base but also complex pits and a granary.

With the exception of a granary (feature XXXVIII) and inner moat, the function of the majority of attested features has remained unknown. However, the structure of finds obtained from the S-trench enables to draw some conclu-

sions regarding diversified activities and handcrafts carried on at the stronghold and in its immediate vicinity. Archaeological finds corroborate textile production and processing of leather and antler. Preserved metal artifacts represent common items regularly attested in settlement contexts (knives, sharpening steel, awls, nails etc.); and, thus, they cannot be used for any precise settlement structure studies. High heat-demanding activities and metal processing have been attested only indirectly with isolated finds of pottery fragments that were secondarily warped with high heat.

Comparison of analysis results of find collection from the S-trench with modern non-destructive survey of the

acropolis has shown the following observations. The aerial distribution of Middle- and Late-Hillfort pottery deriving from surface collection analysis indicates certain settlement shifts in the same direction. Pottery analysis from the S-trench also corroborates the same conclusion. Thus, it seems that the settlement (concentration of sunken features) was in the advanced phases of the stronghold's existence gradually shifting from the acropolis' centre towards its peripheries.

Translated by Petra Vlčková Maříková

NĚKOLIK NÁHODNÝCH NÁLEZŮ Z LIBICE NAD CIDLINOU A JEJICH VÝZNAM PRO POZNÁNÍ DÁLKOVÝCH KONTAKTŮ

NAĎA PROFANTOVÁ, Akademie věd ČR, Praha

Abstract:

Several Coincidental Finds from the Site of Libice nad Cidlinou and their Importance for Long-distance Trade Contacts

This article focuses on 14, more-or-less metal artefacts that have been obtained from the from acropolis of the stronghold at Libice nad Cidlinou. The most important part of the group represent six metal mount of the Late Avar Khaganat Period, one luxurious bronze Old Hungarian mount (probably woman jewellery), and two or three codex fittings dating to the 10th – 14th centuries. According to the view of the author, several circle plomb artefacts could be interpreted as weights.

1. Úvod

Prostor akropole libického hradiště byl v minulosti opakovaně nelegálně prozkoumán detektory kovů. V letech 2001 a 2003 se autorce této statě podařilo získat několik kovových nálezů. Některé z nich patří k unikátům (čís. 2, 10 v tab. 1), z tohoto důvodu považuje autorka jejich zprostředkování odborné veřejnosti za důležité. Zároveň byla většina předmětů podrobena rentgen-fluorescenční analýze, za účelem zjištění složení kovových slitin (viz tab. 1).

2. Popis předmětů

1: Kruhové prolamované bronzové kování s téměř trojúhelníkovitým středem zdobeným motivem centrálního kolečka se třemi maskovitými (rostlinnými?) útvary (obr. 1.1). Zobrazení masky s vyraženými očima a velkýma ušima je dobře zřetelné jen u jednoho z motivů, u jiného je pak dobře zachovaný i náznak úst (šklebících se?). Ve dvou případech jsou zřetelné ještě jakési růžky, avšak mohlo by se případně jednat i o přerušovaný plastický rám kování. Pokud jde o růžky, sdílely by je vždy obě sousední masky (na rozdíl od uší). V místě připevnění k obvodovému rámu se původně nacházel jakýsi uzlíček, po očištění předmětu je zřejmé, že jde o vytvarované protažení na konci rozšířené tlamy zvířete. To je doplněno dekorativním vroubkováním na kruhovém rámu. Předmět byl poškozen a část kruhového rámu zcela chybí, stejně jako stopa po upevnění na řemen či oděv – snad nášivka.

Datování: první polovina 10. století.

Rozměry: průměr 33,5 mm, hmotnost 6 g.

2: Masivní litý bronzový (?) přívěsek polokruhového tvaru, po obvodě prolamovaný a ukončený půlobloučkou (obr. 1.2). Centrální motiv představuje velmi schematicky ztvárněné zvíře bez ocasu, zobrazené z profilu.

Datování: nejspíše PDA II–III (8.–8./9. století).

Rozměry: š. 31 mm, tl. 2,3 mm, hmotnost 9 g.

3: Obdélný litý prolamovaný přívěsek z bronzu s odlomnou stěžejkou ve spojení s obdélným kováním s motivem gryfa (obr. 1.4). Přívěsek je zdobený zjednodušenou úponkou, ze středu vybílá trojúhelníkovitý útvar, ve spodní části ukončen malým hrozníčkem složeným ze tří kuliček.

Datování: PDA II.

Rozměry: d. 22,8 mm, v. 23 mm i s okem, hmotnost 4 g.

4: Bronzový prolamovaný chránič dírek hlavního opasku se dvěma otvory pro nýt, z nichž v jednom je nýtek, erbovitěho tvaru, který je zdobený hrubším perlovcem po obvodu i podél středové osy (obr. 1.10).

Datování: PDA III (?).

Rozměry: d. 21 mm, max. š. 21 mm, hmotnost 3 g.

5: Jazykovité prolamované kování se zbytkem přívěsku (obr. 1.12).¹

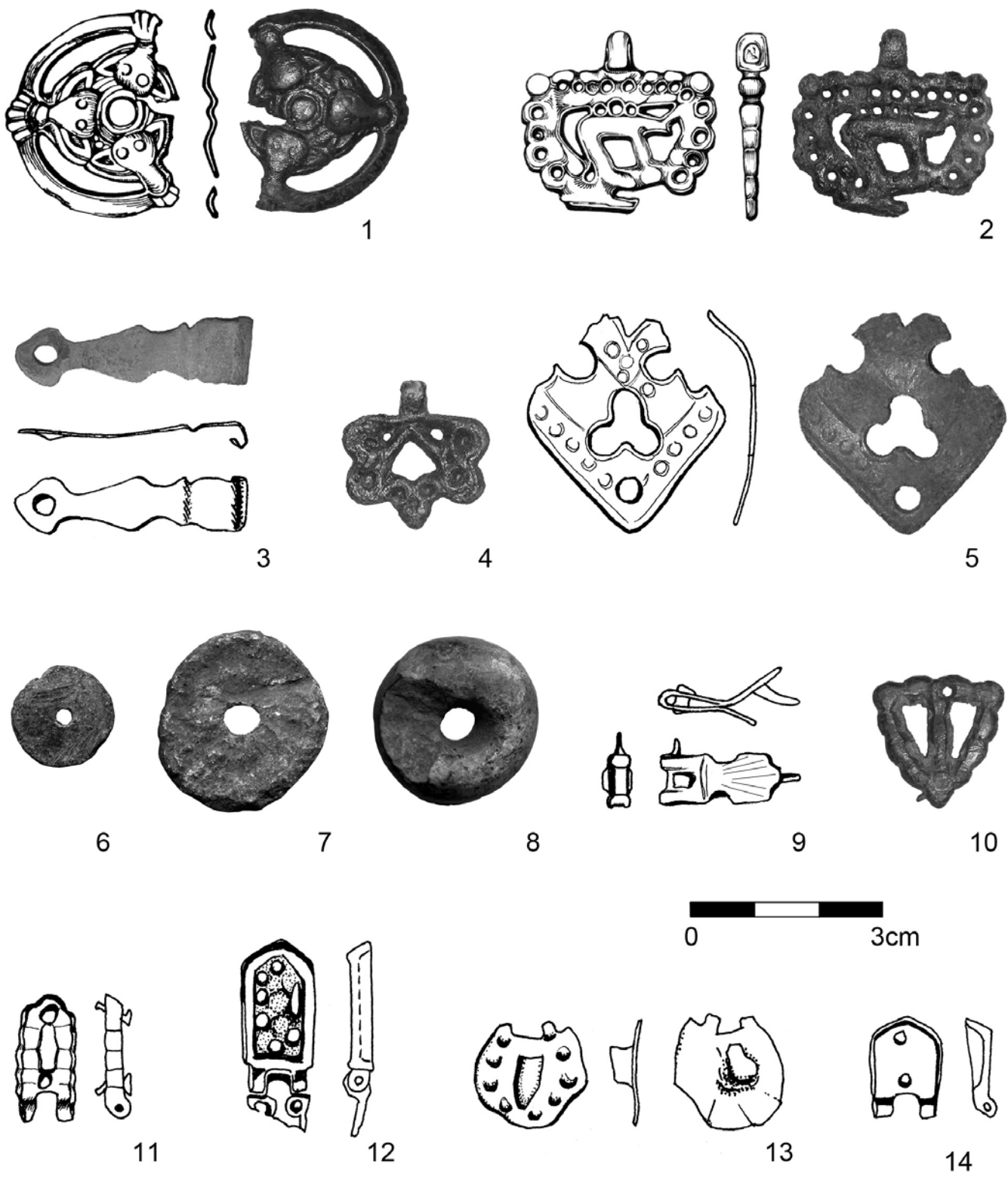
Datování: PDA III.

Rozměry: d. 29 mm, max. š. 12 mm, tl. 3,4 mm, hmotnost 4 g.

6: Malé kování opasku s výběžky pro stěžejku a dvěma otvory pro nýty, přívěsek se nedochoval (obr. 1.14).

Datování: PDA III–IV.

¹ Provedena rentgen-fluorescenční analýza, výsledky viz tab. 1.

Obr. 1: Libice nad Cidlinou, akropole. Kování, závaží a přeslen. Kresba L. Raslová (ARUP), foto L. Svobodová.

Rozměry: d. 15 mm, max. š. 10 mm, max. tl. 5 mm, hmotnost 2 g.

7. Malé jazykovité kování s chybějícím přívěskem zdobené šupinovitou výzdobou (obr. 1.11).

Datování: PDA III.

Rozměry: v. 20 mm, max. š. 8,5 mm, max. tl. 3 mm, hmotnost 2 g.

8. Pozlacené kování přehnuté, s jedním nýtem zesponu a zbytkem jakéhosi nýtku či stěžejky v ohybu (obr. 1.9). Na rozšířeném konci zbytky ryté (pět rýžek) a jemně puncované výzdoby. Dvě svislé rýžky tuto část v místě zúžení ukončují.

Datování: 9.–12. století.

Rozměry: d. 19 mm, max. š. 8 mm, hmotnost 2 g.

9. Kruhové až oválné kování se středovým nýtem (obr. 1.13). Při okrajích je kování zdobeno perlovcem a ve středu vystupuje jazykovitý útvar s hladkým povrchem. Na jednom konci je předmět poškozen.

Datování: 9.–13. století (?).

Rozměry: d. 18 mm, š. 18 mm, hmotnost 1,1 g.

10. Pravoúhle uspořádané prolamované plechové kování rohu knihy (obr. 1.5). Diagonálně oproti nároží jsou vykrojeny dva od sebe vyhnuté lístky, na koncích odlomeny. Uvnitř je vyříznut otvor v podobě trojlístku. V rohu se nachází kruhový otvor pro nýt o světlosti 3,8 mm. Vedle lístků byly do kování nejspíše vyříznuty i další otvory pro nýty. Předmět je zdoben vyráženými kroužky mezi rytými liniemi.

Datování: 10.–14. století.

Rozměry: d. 23 mm, tl. 0,7 mm, hmotnost 2 g.

11. Bronzová plechová nezdobená záponka (obr. 1.3). Kruhově rozšířený konec nese otvor pro nýt; na druhém konci byl plech ohnut (přehnut přes řemínek).

Datování: 10.–14. století.

Rozměry: d. 35 mm, š. 9 mm, světlost otvoru pro nýt 3,6 mm, hmotnost 0,45 g.

12. Olověné kolečko mírně prohnuté, se středovým otvorem (obr. 1.6).

Datování: 10.–12. století.

Rozměry: průměr 28 mm, tl. 4 mm, světlost otvoru 4 mm, hmotnost 22 g.

13. Olověné kolečko se středovým otvorem (obr. 1.7).

Datování: 10.–12. století.

Rozměry: průměr 15 mm, tl. 2 mm, světlost otvoru 1,8 mm, hmotnost 5 g.

14. Polovina kamenného přeslenu (obr. 1.8).

Datování: doba existence hradiště (9.–12. století).

Rozměry: průměr 26 mm, světlost otvoru 6,6 mm.

3. Analýza a datování

3.1. Nálezy doby avarské

Minimálně šest z výše uvedených nálezů patří do okruhu lité industrie pozdní doby avarské (PDA II, III, IV). Pouze výrobu jednoho z přívěsků (čís. 3) z kování s motivem gryfa můžeme zařadit jednoznačně do PDA II. Relativně časově blízkou analogii má toto kování nedaleko – mezi nálezy z Tismic (*Profantová – Stolz 2006a*, obr. 3:2).²

Chránič dírek (čís. 4) lze nejspíše datovat do PDA III. Jeho paralely lze najít rovněž v hrobu 97 z pozdní doby avarské II ze Szébeny I (*Corpus I*, tab. XIV:8) nebo v hrobu 1003 v Tiszafüredu.³ Náznak šupinového dekoru je indicií spíše až pro datování do fáze PDA III, jak napovídá analogie pocházející z jezdeckého hrobu čís. 26 z Komárna-Loděnic. V tomto případě byly místo tří nýtků použity jen dva a tamní chránič se odlišuje i lepším propracováním středové části složené ze tří šupinovitých plošek (*Trugly 1987*, tab. 8:4). Hrob je datován do druhé poloviny 8. století a patří k nejhonosnějším jezdeckým hrobům na dané lokalitě.

Přívěsek čís. 2 (obr. 1.2) je zdoben zjednodušenou figurou zvířete zobrazenou z bočního pohledu, může jít o zvíře se stylizovanými paroží (jelen?), pokud tak budeme chápat tři kruhové útvary umístěné za hlavou. Předmět patří mezi unikáty a lze proto jen obtížně rozhodnout, zda je možné jej bezpečně datovat do pozdně avarského období. Poměrně jednoduchá stylizace zvířete totiž připomíná staromaďarské nálezy (např. *Bálint 1991*, tab. XVII:3), které byly rovněž na libickém hradišti nalezeny (viz níže). Stejně nsnadné je určit i funkci tohoto přívěsku: mohl být součástí masivního dvoudílného kování,⁴ avšak rovněž mohl být nošen i samostatně jako ženská okrasa.

Jelen se na kováních doby avarské objevuje poměrně vzácně (Čuňovo na jižním Slovensku, *Hampel 1905⁵*), ovšem většinou v odlišné stylizaci, připomínající spíše tělo gryfa s paroží (*Dekan 1972*, obr. 82:11). Na přívěscích se zvířecí stylizace běžně neobjevuje, výjimkou je nález z Keszthely s ještě abstraktnějším pojetím zvířete (*Dekan 1972*, obr. 81:8). Celkové pojetí výzdoby vede autorku příspěvku k úvaze, že se spíše jedná o pozdější výrobek, než by naznačovala nejvýraznější etapa zobrazování zvířete se stylizovanými paroží (jelena?), tedy PDA II.

Kování opasku (obr. 1.11, 12) s přívěsky lze zcela jistě datovat do pozdní doby avarské III. A k šupinatému dekoru existují paralely z jezdeckého hrobu čís. 33 v Komárně-Loděnicích (*Trugly 1987*, Taf. VI: 1–3) a ve stylizovanější podobě například z Olomouce-Póvlů I (*Profantová*

² Z téže lokality pak pochází barbarštější verze téhož předmětu (*Profantová – Stolz 2006a*, obr. 3:1).

³ V Tiszafüredu ovšem chybí označení šupin, srv. *Garam 1995*, tab. 140:9–12.

⁴ Rozměry se blíží např. obdélnému přívěsku z Rubína, případně velikostí přívěsků ke kováním s motivem gryfa, srv. *Profantová 1992*, tab. 1:11, 6 :8, 15:7.

⁵ Hampel uvádí lokalitu jako Csúny.

1992, Taf. 33A: 2). Do stejné skupiny lze zařadit i drobné kováničko bez výzdoby (obr. 1.14), pokud nevzniklo ještě později, jak by naznačovala jeho drobná, spíše úpadková, forma, tedy na přelomu 8. a 9. století.

Nálezy litých bronzů nejsou na libickém hradišti zcela nové. Při výzkumu Rudolfa Turka bylo v sekundární poloze na pohřebišti v okolí otonského kostela objeveno kování pásu s prolamovanou rostlinnou výzdobou (*Profantová 1992*, Taf. 5:1) patřící také spíše již do horizontu PDA III, i když PDA II nelze úplně vyloučit. Z okolí pozdějšího hradiště, z hrobu na pohřebišti U cukrovaru pochází ještě náušnice vyrobená ve střední době avarské, případně na počátku PDA I (*Profantová 1992*, 663, tab. 5:4, *táž 2008a*, obr. 7:1).

Mezitím proběhl v r. 2010 systematický průzkum akropole s použitím detektoru kovů (pod vedením PhDr. J. Maříka, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.), a právě nálezy z pozdní doby avarské II–IV se v souboru získaném tímto průzkumem vyskytly celkem šestkrát. Dohromady tedy pochází z akropole 13 nálezů pozdní doby avarské, další jen o něco starší nález pak z předhradí, ze sídlištního objektu kultury s keramikou pražského typu, zařaditelný již do závěru 6. století až prvních dvou třetin 7. století.⁶

Dohromady tedy pochází z katastru Libice nad Cidlinou minimálně 14 až 15 předmětů z doby avarské, další byl objeven v nedalekých Opolánkách. Libický soubor se tak řadí mezi čtyři až pět nejpočetnějších koncentrací pozdně avarských předmětů v celých Čechách, po Tismicích, Rubínu, Praze-Šárce a Kalu (srv. *Profantová 2010*; *táž 1999*; *táž 2003*; *Profantová – Stolz 2006a,b*). Zatím nelze stanovit, jak vysvětlit skutečnost, že se nálezy kumulují na akropoli, zatímco na předhradí zcela chybějí. Odlišný způsob nálezu předmětů (cílený detektorový průzkum oproti archeologickému výzkumu) objektivně znemožňuje z nepoměru cokoliv vyvozovat. Rovněž chybí srovnání s ostatními hradišti, z nichž je možné použít pouze Mikulčice, kde však byly nálezy rozloženy poměrně rovnoměrně po území celé akropole i předhradí (*Profantová 2010*; *Poláček 2008*, obr. 5); jedna kumulace byla nalezena i v zázemí (šest kusů), kde překvapivě převažuje ženský šperk.

3.2. Staromaďarské nálezy

Z libického souboru můžeme mezi staromaďarské ozdoby s jistotou zařadit kruhové kování s trojúhelníkovým středem (čís. 1), které již bylo bez podrobného popisu publikováno (*Profantová 2008b*, obr. 6c: 3). Jeho jednodušší obdoby představují například nálezy z Dolného Petera (hrob 64, *Točík 1968*, tab. 20: 23, 24, 57: 3), Komárna (*Točík 1968*, tab. 20:41) či Košút, odkud však pochází jen náhodný nález (*Točík 1968*, tab. 21: 13, 57: 2). Stojí za povšimnutí, že hrob 64 je určen jako ženský, jeho výbavu tvořil kromě dvou kování i stříbrný prsten s modrou vložkou a náhrdelník z perel (*Točík 1968*, tab. 22).⁷

Jinými příklady jsou kování z hrobu 258 v Sárrétudvari-Hízófold, které má průměr 36–37 mm a bylo pokládáno za

rozdělovač řemene (*Fodor et al. 1996*, obr. 40), či dvojice litých kování z Nagyköru, u nichž se uvažuje, že sloužily k připevnění toulce se šípy k opasku (*Fodor et al. 1996*, 243, obr. 2). Obdobně tomu bude zřejmě s nálezem z Trajanova mostu (Muzeum Beograd, *Bálint 1991*, tab. 33: 24).

Nález z Libice funkci připevnění toulce se šípy plnit nemohl, na to je předmět příliš křehký. Vzdálenější obdobou jsou též tři prolamovaná kruhová pozinkovaná (?) kování z hrobu čís. 361 z Vörsu, kde se vyskytly spolu s nákončímí a přezkou zdobenou zvěrným motivem (*Költö – Lengyel – Papp – Szentpéteri 1992*, obr. 5).

Z hlediska motivů představuje analogii dvojice stříbrných neprolamovaných ozdob z hrobu 4 v Tiszabercel-Ráctemető, kde je střed terčíků vyplněn trojicí kapkovitých, mírně vypouklých ozdob zdobených párem rytých volutek (*Fodor et al. 1996*, 179, obr. 1). Špičaté ukončení směřuje k okraji terčíku. Tyto ozdoby sloužily jako nášivky nebo spíše jako ozdoby copů a dva copy mohly nosit u Maďarů jen vdané ženy. Jednoznačný motiv zvířecích masek se ve staromaďarském umění objevuje, ovšem ne ve spojení s těmito terčíky, pokud to lze posoudit ze známých publikací.

Motiv zvířecí masky se zvýrazněnými ušima a s protáhlym čenichem se objevuje na drobných kováních například z mužského hrobu ze Stredy nad Bodrogom, kde byl určen jako liška (?) (*Dienes 1972*, obr. na s. 66). Kování z řemení jezdecké tašky v podobě zvířecí masky byla rovněž objevena v hrobu 6 z Przemyslu, kde mají zvířata čumák zvýrazněný rytými čárkami (v podobě tzv. žebříčku) (*Fodor et al. 1996*, 444 ad., obr. 3). Obdobné motivy se objevují i ve Skandinávii – dvě kování z hrobu 904 z Birce, v podobě zvířecí masky se zdůrazněnými očima a ušima (*Arbman 1940*, tab. 91:2). Na tomto pohřebišti je větší počet hrobů s kováními orientálního či přímo staromaďarského rázu. Podobný je i nález o něco menšího kruhového kování se třemi lvími maskami z Oldenburgu (*Gabriel 1988*, 178, obr. 29: 2) z 10. století, s analogií na Girlandu. Obecně je původ kování hledán ve střední Asii (předlohy: Ázerbájdžán a střední Asie).

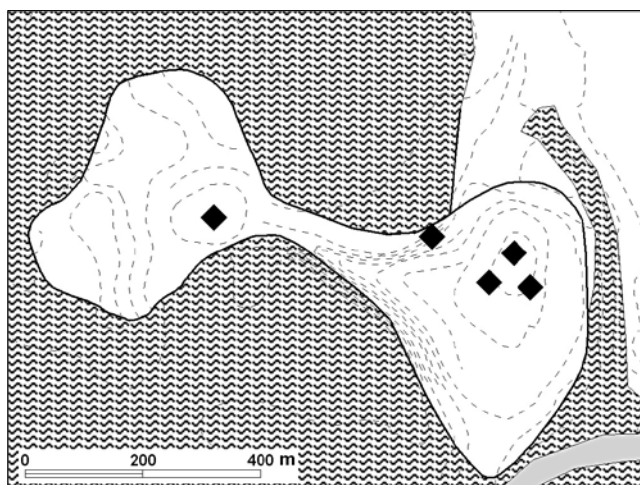
S tímto okruhem by rovněž mohlo souviset zoomorfní kování v podobě masky, zdobené rytím, které bylo nalezené na hradišti v Počaplech. Tato lokalita byla často ztotožňována s raně středověkou Bozní. Původně toto kování nebylo časově ani kulturně nezařazené (*Lutovský – Stolz 2001*, obr. 5: 1), ale nová interpretace nabízí jinou možnost (*Profantová 2008b*, exkurs).

V případě libického nálezu lze tedy předpokládat, že kruhové kování bylo ženskou ozdobou, která se nosila párově. Vyloučit se však nedá ani souvislost s mužským krojem (toulce?).

Ozdobu čís. 1 můžeme tedy datovat do první poloviny 10. století. Ještě v první polovině století, či krátce po ní se mohla dostat na akropoli hradiště (r. 955?). Rozptýl všech prostorově určitelných staromaďarských nálezů na Libici ukazuje obr. 2 použitý v této studii (též *Profantová 2008b*, obr. 6a).

⁶ *Profantová 2008a*, obr. 7: 9, diskuse o datování též *táž 2009*, 322.

⁷ Kruhová kování ležela na hrudníku, průměr bronzových kování je 30 mm.

Obr. 2: Libice nad Cidlinou, hradíště. Staromadžarská kování, poloha určitelných staromadžarských kování v areálu hradíště. Podle N. Profantové.

Z Libice přitom nejde o první nález spojovaný se starými Maďary. Do tohoto okruhu můžeme zařadit i několik dalších nálezů: především kostěný chránič dírek používaný na sedle, kostěné obložení reflexního luku, parohový obklad se dvěma otvory toulce, udidlo typu Csorna. Všechny nálezy jsou úzce spojované s jezdeckou bojovníckou vrstvou (Profantová – Lutovský 1992, obr. 5: 1, 2; Justová 1990, tab. VIII: 4, 7: udidlo; Profantová 2008b, obr. 6b, c). Další významné bronzové (?) staromadžarské ozdoby opasku byly nalezeny při systematickém průzkumu s pomocí detektoru kovů v roce 2010, v počtu minimálně tří kusů. Přestože byla většina nálezů zveřejněna nejpozději v devadesátých letech 20. století, tato lokalita chybí na mapce v poslední publikaci Mathildy Schulze-Dörrlammové (Schulze-Dörrlamm 2002,

obr. 1), která vyobrazuje archeologické nálezy související s Maďary mimo karpatskou kotlinu.

Je otázkou, zda i další bronzová kování, obvykle označovaná jako vikingská, nemohou také spíše souviset se starými Maďary, neboť tvarově se v obou prostředích objevují obdobné kusy.

Co se týče složení kovu, byla již příslušná analýza včleněna do bohatšího souboru analýz kování staromadžarského původu (Profantová 2008b, tab. 4). V tabulce zařazené v této studii (tab. 1) uvádíme pro úplnost veškeré výsledky měření.

3.3. Kování kodexu

Mosazné kování (čís. 10) lze pokládat za rohové kování kodexu – knihy. Ta byla nejspíše zdobena i středovým kováním. Je až zarážející, že podobné kování kodexu bylo již v minulosti na hradíšti objeveno, avšak bylo zveřejněno jen v populárně naučné publikaci (Charvát – Sláma 1992, obr. na s. 12). Další analogie známe z mladších situací na Pražském hradě (Frolík – Smetánka 1997, barevná příloha). Obdobně tvarovaná kování s náročnější rytou výzdobou na puncovaném pozadí ze III nádvoří jsou datována až do 16. století (Frolík – Smetánka 1997, barevná příloha). Obdobná rohová kování se dochovala i z gotických kodexů (Benda et al. 1999, obr. na s. 181). Na Slovensku jsou též známa náročněji zdobená rohová kování knih obdobného typu například z výzkumu v Hronském Beňádiku (Füryová 2004, obr. 2: 4), tedy ze zaniklého kláštera (14.–15. století). Velký soubor knižních kování a spon pochází též z výzkumu kartuziánského kláštera v Letanovicích (Slivka 2001, obr. 7, 8, 9), z 15. století.

Stojí za zmínku, že nejde o první knižní kování z Libice. Jiné postříbřené měděné kování odlišného tvaru, zřejmě zdobící horní hranu knihy, se našlo v porušených malto-

Lokalita	měření	Fe	Cu	Zn	Pb	Au	Hg	Ag	Sn	Sb
Libice č. 1, očištěné	Řež14290	0,3	77,3		10,5			1,70	9,2	0,17
Libice č. 1, korodovaný líc	Řež14291	1,4	69,0		13,7			2,30	13,0	0,30
Libice č. 2, očištěné očko	Řež14286	1,7	64,8	4,9	23,2			0,06	4,3	0,23
Libice č. 2, korod.povrch	Řež14287	2,1	38,2	2,5	51,1			0,04	5,0	0,31
Libice č. 3 očištěné	Řež14289	0,6	81,0	0,8	9,3			0,40	6,8	0,40
Libice č. 4 očištěné	Řež14288	0,6	67,5	0,6	15,8			0,50	14,0	0,27
Libice č. 5 obrus	Roztoky14847	1,3	89,4					0,82	8,3	
Libice č. 5 zlacení	Roztoky14846	5,22	72,58		0,6	8,47	1,07	1,12	10,95	
Libice č. 6 obrus	Roztoky14848	8,19	59,18	<0,3	12,27			0,66	18,62	0,53
Libice č. 7 obrus	Roztoky14849	2,79	43,16	4,2	26,85					
Libice č. 8 zlacení	Roztoky14850	1,46	76,55		2,51	14,8	3,46	0,66	<0,1	0,42
Libice č. 8 obrus	Roztoky14851		98,07		1,01				<0,1	
Libice č. 9 obrus	Roztoky14852	5,49	71,7		4,4				18,42	0,36
Libice č. 10 líc	Roztoky14853	5,83	73,11	12,36	8,45				<0,1	<0,05
Libice č. 10 rub obrus	Roztoky14854	4,91	74,19	13,16	7,63					0,1
Libice č. 11 rub obrus	Roztoky14855		79,43		8,84			1,32	9,96	0,45

Tab. 1. Výsledky rentgenofluorescenčních analýz kování z barevných kovů. Analýzy provedeny ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy (čís. 5–11; D. Perlík) a v Ústavu jaderné fyziky AV ČR v Řeži u Prahy (čís. 1–4; J. Frána).

vých blocích jižně od chrámové lodi⁸ a je spojováno již s 10. stoletím. Na akropoli stál v 10. století kostel (*Turek 1978*), na akropoli i v tzv. kněžském domě na předhradí⁹ se našly železné stily sloužící ke psaní (*Turek – Hásková – Justová 1981*, obr. 44 uprostřed; 59: 1). Tyto skutečnosti, spolu s poničením akropole asi roku 995, nasvědčují tomu, že i naše kování bez známých nálezových okolností může pocházet již z 10.–11. století, z doby rozkvětu slavníkovského či přemyslovského hradu.

Další luxusní kování s obdélným otvorem z libického předhradí, které bývá často označované jako průvlečka, je v nejnovějším katalogu *Europas Mitte* určeno jako kování knihy (*Princová 2000*, 296 ad.), což se zdá velmi pravděpodobné. Je totiž zdobeno vrubořezem a *niellem* – typickými karolinskými technikami – a je i silně zlaceno. Nejspíše se tedy jedná o import z první poloviny 9. století, nebo se mohlo do Čech dostat i v delším časovém odstupu, pokud by v době, kdy se dostalo na Libici, plnilo svou prvotní funkci jako kování knihy.

Tvarově odlišné bronzové (?) kování ze Žatce (z doby před závěrem 10. století), ve tvaru rovnoramenného křížku (nebo čtyřlístku), zdobené emailem a přichycené středovým trnem, mohlo také plnit funkci středového knižního kování (*Čech 2004*, 66 obr. uprostřed). Našlo se v usedlosti poblíž knížecího dvorce.

Nelze vyloučit, že záponka (čís. 11) mohla rovněž sloužit jako kování používané k zavírání kodexu. Knižní kování z 10., případně z počátku 11. století jsou známa též z Ostrova Lednického u Poznaně, z nichž jedno je též rohové (*Górecki 2001*, obr. 76: 2). Pozlacená kování knih se našla též v Prümü a Mohuči (*Das Reich 1992*, 375–377). S větší opatrností lze jako kování knihy rovněž interpretovat nález zlomku zlatého kování z Vratislavi, datovaného do 11. století (*Moździoch 1990*, 115, pozn. 123).

3. 4. Olověná kolečka – nejspíše závaží

Olověná kolečka nejsou prvním nálezem tohoto druhu z areálu v Libici. První byl publikován již v roce 1981 (*Turek – Hásková – Justová 1981*, obr. 37 vpravo). Z publikace nejsou jasné přesné rozměry, ale i zde je předmět správně interpretován jako závaží – konkrétně k rybářským sítím. Bohužel není zřejmé, zda bylo závaží nalezeno na akropoli, či na předhradí. Další kusy pocházejí ze systematického průzkumu z roku 2010 pod vedením Jana Maříka (ARUP). Analogické nálezy pocházejí z knížecího dvorce v Žatci, kde jsou datovány do 11. století (*Čech 2004*, 76, obr. na s. 77), další byly nalezeny na Dřevíči (bez bližší datace). Další tři nálezy známe z Moravy, a to z hradiště Vysoká zahrada v Dolních Věstonicích, kde jsou též datovány do 10. století, spíše do druhé poloviny (*Měřínský 1986*, 60 ad., obr. 28: 2–4), a zahrnují dvě průměrové (velikostní) skupiny. Patrně šlo o závažíčka či jakési polotovary pro další směnu. K dalším závěrům by bylo třeba porovnat průměry a váhy většího množství kusů. Obdobným nálezem z Moravy je kolečko

z Olomouce (z Pekařské ulice), z horizontu konce (?) 10. až počátku 11. století (*Bláha 2001*, obr. 4: 4).

Obdobné nálezy, datované do druhé poloviny 10. století, případně počátku 11. století, pocházejí z Ostrova Lednického. Tamními badateli jsou tyto nálezy interpretovány jako závaží ke skládacím vahám, a jsou tedy dávány do souvislosti s působením kupců.¹⁰ Obdobně jsou chápány i oba nálezy žatecké. V Polsku se nálezy závaží vyskytují ještě v pokročilém 12. a na počátku 13. století (Bytom: *Moździoch 2002*, tab. 50: 3).

V případě libických nálezů se nejspíše jedná o výrobky mladohradištního období, zařaditelné do druhé poloviny 10. až 12. století. Pro přesnější určení doby jejich vzniku jsou příliš jednoduché – přesto jsou důležitým, dosud spíše přehlíženým dokladem směny.

4. Závěr

Soubor kovových předmětů přinesl další doklady o bohatství libického hradiště, o kontaktech tamních obyvatel s Avari a s Maďary a o rozvinuté duchovní kultuře (kování knihy). Část ze studovaných předmětů představují unikáty, které mohou být i jedněmi z nejstarších dokladů svého druhu u nás (pozlacené kování knihy). Ovšem jejich přesné datování je často velmi obtížné. Kromě těchto nálezů přinesl amatérský průzkum též nálezy, jejichž chronologické zařazení určení funkce činí potíže (čís. 8, 9).

Sledování četností ukazuje stoupající počet nálezů pozdní doby avarské (nyní již 13 až 15 předmětů¹¹). Je tedy možné, že na akropoli existovalo v té době významné sídliště. Další možností je, že předměty byly záměrně tezaurovány z důvodů přetavování. Za důležitou skutečnost autorka považuje, že se mezi předměty objevily jak unikátní kusy (přívěsek s jelenem, obr. 1: 1) tak i drobné kusy, jež jsou pozdní, jednodušší, a jež mohly vzniknout i mimo území Avarie (v Čechách či na Moravě, obr. 1: 3).

Literatura

- ARBMAN 1940:** Holger Arberman, *Birka I. Die Gräber*. Stockholm 1940.
- BÁLINT 1991:** Csanát Bálint, *Südungarn im 10. Jahrhundert*. Budapest 1991.
- BENDA ET AL. 1999:** Klement Benda et al., *Dějiny uměleckého řemesla a užitého umění v českých zemích I. Od Velké Moravy po dobu gotickou*. Praha 1999.
- BLÁHA 2001:** Josef Bláha, Olomouc im 10.–11. Jahrhundert. In: Petr Sommer (ed.), *Boleslav II. Der tschechische Staat um das Jahr 1000. Coloquia mediaevalia Pragensia II*. Praha 2001, s. 326–361.
- CORPUS I:** Éva Garam – Ilona Kovrig – J. Gy. Szabó – Gy. Török, *Avar Finds in the Hungarian National Museum*. Budapest 1975.
- ČECH 2004:** Petr Čech, Založení Žatce a jeho podoba v 10.

⁸ Rudolf Turek uvažuje o kněžském domě na vnitřním hradišti (*Turek – Hásková – Justová 1981*, 37, obr. 44: 2, zespona).

⁹ Spíše šlo o dům kupců, o účel stavby se vedou diskuse – srv. *Sláma 1995*.

¹⁰ Z nejnovějších nálezů v Libici pocházejí i závaží skandinávského typu, jejichž funkce je nezpochybnitelná.

¹¹ Do tohoto počtu nejsou započítávány rolničky, neboť je nelze přesně datovat.

- století. In: Petr Holodňák (ed.), *Žatec. Dějiny českých měst*. Praha 2004, s. 59–66.
- DAS REICH 1992:** *Das Reich der Salier 1024–1125. Katalog zur Ausstellung des Landes Rheinland-Pfalz*. Sigmaringen 1992.
- DEKAN 1972:** Ján Dekan, Herkunft und Ethnizität der gegossenen Bronzeindustrie des 8. Jahrhunderts. *Slovenská archeológia*, roč. 20 (Nitra 1972), s. 317–452.
- DIENES 1972:** István Dienes, *Die Ungarn um die Zeit der Landnahme*. Budapest 1972.
- FODOR ET AL. 1996:** István Fodor et al. (eds.), *The Ancient Hungarians*. Budapest 1996.
- FROLÍK – SMETÁNKA 1997:** Jan Frolík – Zdeněk Smetánka, *Archeologie na Pražském hradě*. Praha 1997.
- FÜRYOVÁ 2004:** Klára Fűryová, Knižné kovania v zbierkach SNM – archeologického múzea. *Zborník Slovenského národného múzea* 98 – archeológia, roč. 14 (Bratislava 2004), s. 191–199.
- GABRIEL 1988:** Ingo Gabriel, Hof- und Sakralkultur sowie Gebrauchs- und Handelsgut im Spiegel der Kleinfunde von Starigard/Oldenburg. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, roč. 69 (Frankfurt am Main 1988), s. 103–291.
- GARAM 1995:** Éva Garam, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*. Budapest 1995.
- GÓRECKI 2001:** Janusz Górecki, *Gród na ostrówie Lednickim na tle wybranych ośrodków grodowych pierwszej monarchii piastowskiej* (edice Biblioteka studiów lednickich VII). Lednogóra – Poznań 2001.
- HAMPEL 1905:** [J[osze]f ?] Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I–III*. Braunschweig 1905.
- CHARVÁT – SLÁMA 1992:** Petr Charvát – Jiří Sláma, *Vývraždění Slavníkovců* (edice Slovo k historii, sv. 35). Praha 1992.
- JUSTOVÁ 1990:** Jarmila Justová, Archeologický výzkum na předhradí slovanského hradiště v Libici nad Cidlinou a v jeho zázemí v letech 1985–1989 / Archäologische Ausgrabungen im Bereich der Vorbürg des slawischen Burgwalls in Libice nad Cidlinou sowie im dessen Hinterland in den Jahren 1985–1989. *Archeologické rozhledy*, roč. 42 (Praha 1990), s. 661–673, 723–731.
- KÖLTÖ – LENGYEL – PAP – SZENTPÉTERI 1992:** László Költő – [István] Lengyel – László Papp – József Szentpéteri, Vorläufige Ergebnisse der Ausgrabungen am Gräberfeld Vörs aus dem 9.–11. Jahrhundert (Ungarn, Kom. Somogy). *Slovenská archeológia*, roč. 40 (Nitra 1992), s. 223–241.
- LUTOVSKÝ – STOLZ 2001:** Michal Lutovský – Daniel Stolz, Hradiště Šance u Březnice (okr. Příbram) ve světle nových nálezů. *Archeologie ve středních Čechách*, roč. 5 (Praha 2001), s. 565–578.
- MĚŘÍNSKÝ 1986:** Zdeněk Měřinský, Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů. *Památky archeologické*, roč. 77 (Praha 1986), s. 18–80.
- MOŹDZIOCH 1990:** Sławomir Moździoch, *Organizacja gospodarstwa państwa wczesnopiastowskiego na Śląsku. Studium archeologiczne*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1990.
- MOŹDZIOCH 2002:** Sławomir Moździoch, *Castrum munitissimum Bytom. Lokalny ośrodek władzy w państwie wczesnopiastowskim*. Warszawa 2002.
- POLÁČEK 2008:** Lumír Poláček, Zur Interpretation „awarischer“ Funde von Mikulčice. In: J. Bemmann – M. Schmauder (edd.), *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Akten der Internationalen Tagung in Bonn, 25.–28. 02. 2008* (edice Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 11). Bonn 2008, s. 579–589.
- PRINCOVÁ 2000:** Jarmila Princová, Kapitole 12.02.07. In: Alfried Wiczorek – Hans-Martin Hinz (edd.), *Europas Mitte um 1000. Katalog*. Stuttgart 2000, s. 296 ad.
- PROFANTOVÁ 1992:** Naďa Profantová, Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: Falko Daim (ed.), *Awarenforschungen II*. Wien 1992, s. 605–778.
- PROFANTOVÁ 1999:** Naďa Profantová, Zum gegenwertigen Erkenntnisstand der frühmittelalterlichen Besiedlung des Burgwalls Šárka, Prag 6. *Památky archeologické*, roč. 90 (Praha 1999), s. 65–106.
- PROFANTOVÁ 2003:** Naďa Profantová, Další kovové nálezy z hradiště Kal, okr. Jičín. *Archeologie ve středních Čechách*, roč. 7 (Praha 2003), s. 541–552.
- PROFANTOVÁ 2008a:** Naďa Profantová, The Middle Avar Period and the Problem of a ‘Cultural Change’ at the End of the Seventh Century North of the Avar Khaganate. *Anteus*, roč. 29–30 (Budapest 2008), s. 215–232.
- PROFANTOVÁ 2008b:** Naďa Profantová, Problém interpretace staromaďarských nálezů v Čechách / Problem of interpretation of old Magyar finds in Bohemia. In: T. Štefanovičová – J. Hulínek (edd.), *Boj pri Bratislave v r. 907 a jeho význam pre vývoj stredného Podunajska*. Bratislava 2008, s. 149–168.
- PROFANTOVÁ 2009:** Naďa Profantová, Kultura s keramikou pražského typu a problém šíření slavinity do střední Evropy. K článku Florina Curty / The prague-type pottery culture and the problem of diffusion of Slavinity into central Europe. On the article by Florin Curta. *Archeologické rozhledy*, roč. 61 (Praha 2009), s. 303–330.
- PROFANTOVÁ 2010:** Naďa Profantová, Awarische Funde in der Tschechischen Republik. Forschungsstand und neue Erkenntnisse / Ozdoby awarského kulturního okruhu v České republice ve světle nových nálezů. *Acta Archaeologica Carpathica*, roč. 45 (Kraków 2010), s. 203–270.
- PROFANTOVÁ – LUTOVSKÝ 1992:** Naďa Profantová – Michal Lutovský, Staromaďarské nálezy z Čech / Altmagyarische Funde aus Böhmen. *Sborník přátel starožitností*, roč. 3 (Praha 1992), s. 3–16.
- PROFANTOVÁ – STOLZ 2006a:** Naďa Profantová – Daniel Stolz, Kovové nálezy z hradiště v Tismicích a pokus o interpretaci významu hradiště / Metal finds from the hillfort of Tismice and attempt to the interpretation of importance of the hillfort in the Early Middle Age. *Archeologie ve Středních Čechách*, roč. 10 (Praha 2006), s. 793–838.
- PROFANTOVÁ – STOLZ 2006b:** Naďa Profantová – Daniel Stolz, Chronologie a význam hradiště Rubín u

- Podbořan ve světle nových raně středověkých nálezů / Chronologie und Bedeutung des Burgwall Rubín im Lichte der neuen frühmittelalterlichen Funde. *Archaeologica historica*, roč. 31 (Brno 2006), s. 149–164.
- SCHULZE-DÖRRLAMM 2002:** Mathilde Schulze-Dörrlamm, Die Ungarneinfälle des 10. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Funde. In: *Europa im 10. Jahrhundert. Archeologie einer Aufbruchzeit, Internationale Tagung in Vorbereitung der Ausstellung „Otto der Grosse, Magdeburg und Europa“*. Mainz 2002, s. 109–122.
- SLÁMA 1995:** Jiří Sláma, Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století? *Archeologické rozhledy*, roč. 47 (Praha 1995), s. 182–224.
- SLIVKA 2001:** Michal Slivka, Interakčný charakter kláštora v hospodárskom systéme stredoveku / Interaktionsscharakter des Klosters in wirtschaftlichen System des Mittelalters. *Archaeologica historica*, roč. 26 (Brno 2001), s. 299–321.
- TOČÍK 1968:** Anton Točík, *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*. Bratislava 1968.
- TRUGLY 1987:** Alexander Trugly, Ein Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches bei der Schiffswerft in Komárno. *Slovenská archeológia*, roč. 35 (Nitra 1987), s. 251–344.
- TUREK 1978:** Rudolf Turek, Libice. Pohřebiště na vnitřním hradišti. *Sborník Národního muzea – řada A – historie*, sv. 30 (1976), čís. 5 (Praha 1978), s. 249–316.
- TUREK – HÁSKOVÁ – JUSTOVÁ 1981:** Rudolf Turek – Jarmila Hásková – Jarmila Justová, *LIVBVZ METROPOLIS. Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno*. Libice nad Cidlinou 1981.

Summary

Nad'a Profantová

Several Coincidental Finds from the Site of Libice nad Cidlinou and their Importance for Long-distance Trade Contacts

In this study, the author focuses on majority of more or less metal finds discovered on the acropolis of Libice nad Cidlinou stronghold (altogether 14 pieces) that were accidentally unearthed during the years 2001–2004. The collection consists at least of five belt-fittings from Later Avar Period (Nos. 2–5), one luxurious Old Hungarian belt-fitting with masks dating to the first half of the 10th century (No. 1), codex-fittings (one certain, and two probable), and two lead circular items that could be interpreted as weights. Another group represent belt-fittings that are quite simple (Nos. 8, 9), are lacking (high-)quality analogies, and it is possible to date them well into the Early up to the High Medieval Ages. The only non-metal artefact represents a stone whorl (No. 14).

This small bronze collection (altogether 14–15 pieces) dating to the Late Avar Period corresponds well with the picture illustrated by excavations. Those pieces could be meant for re-melting. The collection from Libice nad Cidlinou represents the fourth or fifth largest collection in Bohemia, after the strongholds at Tismice and Rubín near Podbořany. It seems that the contacts with the Old Hungarian milieu were also intense, and the presence of codex-fittings corroborates well developed religious culture.

Translated by Petra Vlčková Maříková

NĚKOLIK NÁHODNÝCH NÁLEZŮ Z LIBICE NAD CIDLINOU A JEJICH VÝZNAM PRO POZNÁNÍ DÁLKOVÝCH KONTAKTŮ

PETR CHARVÁT, Akademie věd ČR, Praha, Západočeská univerzita v Plzni

Regest:

“Worldly Glamour Always Commands Respect.” Luxuries of Přemysl-Dynasty Courts

This is a paper on the material culture of the earliest Přemysl-dynasty ducal courts, from the tenth to the early twelfth centuries. Written sources, especially donation records from Saxon and Frankish monasteries close to Bohemian borders which benefitted from the munificence of Přemyslid dukes, reveal a surprisingly rich array of luxury articles conferred on the monks for the salvation of the donors' souls; materials like gold silver, precious stones and valuable textiles figure in them prominently. The author believes that this makes the earliest Přemyslid courts fully compatible with élite households of our part of early medieval Europe, at least in relation to the quality of their material culture.

Poznatky, které nedávno zpřístupnila publikace rozsáhlého výzkumu přemyslovského sídla na Staré Boleslavi (*Boháčová 2003*), opět vyvolaly úvahy o konkrétní podobě životní úrovně zakladatelů českého státu. Na bazální informační úroveň oproštěný stav archeologických dat, které toto prostředí vykreslují, nutně působí na „spotřebitele“ těchto údajů prizmatem optického klamu, v jehož důsledku vidíme pouze holou kostru základních časoprostorových souřadnic našeho pramenného souboru. Abychom ovšem plnohodnotně vnímali prostředí, v němž se odehrávaly nejstarší dějiny českého státu, musíme tyto údaje zasadit do prostředí, v němž z dochovaných půdorysů vyrostou budovy, jejich místnosti obrostou zdmi, holé zdi, podlahy a stropy se pokryjí interiérovým vybavením a svět nejstarších Přemyslovců tak před námi povstane v celé své barevnosti, přepychu a působivosti.

V tomto příspěvku věnuji pozornost jen některým údajům, jež jsou náhodně a nesoustavně zachyceny písemnými prameny. Nicméně i ony nám dávají nahlédnout do luxusu komnat našich nejstarších vládců a pomohou tak načrtnout alespoň matné obrysy přemyslovského pokladu, blyštícího se ve tmě století.

Nejprve si musíme položit otázku, zda se dodnes dochovaly přepychové interiérové doplňky, které mohli příslušníci naší nejstarší elity vidět na vlastní oči a které je mohly vybudnout k opatření podobných luxusních předmětů. Písemné prameny zachovaly jen omezené množství informací. Víme například, že v šedesátých či sedmdesátých letech 10. století císař Ota I. daroval magdeburské katedrále *antependium* sestávající ze čtyř slonovinových destiček opatřených vyře-

závanou prolamovanou výzdobou a vykládaných zlatem. Tento skvost se postupem času poškodil a byl z místa svého původního umístění sejmut snad po roce 995. Následně došlo k jeho rozdělení a za arcibiskupa Engilharda (1052–1063) byly z něj vyňaté destičky osazeny do vazby rukopisu známého jako *Codex Wittekindeus*, sepsaného ve fuldském klášteře někdy mezi lety 970 a 980. Vazbu rukopisu tehdy z arcibiskupovy iniciativy ozdobily i reliéfy zobrazující sv. Jana, Dionýsia, Pavla, Petra, Kiliána, Blažeje, Mořice a Pannu Marii. Kodex se nyní nachází v Berlíně (*Sporbeck – von Euv 1991*, čís. 16, 74).¹ Bylo by velmi zvláštní, kdyby mladý Slavnikovec Vojtěch, který se nepochybně během svých studií v Magdeburgu často zúčastňoval církevních obřadů v uvedené katedrále, nespátřil na vlastní oči výše popsané umělecké dílo.

Jiný podobný případ nás zavede do dnes nizozemského Utrechtu. Tamní katedrála sv. Martina byla přestavěna za biskupa Adalbolda II. (1012–1027) a vysvěcena roku 1023. Adalboldův nástupce, biskup Berno (1027–1054), ctitel sv. Martina, daroval velechrámu nádherný oltář zhotovený z 83,5 marek zlata. K témuž oltáři věnoval pak dvě kasule k velikonoční bohoslužbě, jednu barvy bílé a druhou barvy zelené, dále dva pláště, tři dalmatiky, sedm *subtilii* s manipuly, a dva ručníky.² V témže roce, kdy přijal biskupský úřad, obdaril svatostánek též dvěma soukennými *dorsalii*. U tohoto příkladu mecenášské velkomyslnosti můžeme předpokládat, že ho obdivoval český kníže Jaromír, který byl v letech 1012–1033 v Utrechtu konfinován (*Bláhová – Frolík – Profantová 2008*, 357). Lze přitom předpokládat, že kníže svatomartinskou katedrálu nejspíše navštěvoval

¹ Berlin, Deutsche Staatsbibliothek Stiftung Preussischer Kulturbesitz, Ms. Theol. Lat. fol. 1.

² *Facisterculus*, viz překlad in <http://ducange.enc.sorbonne.fr/FACITERGIUM>, citováno dne 29.10.2010.

a při účasti na bohoslužbách velmi pravděpodobně obdivoval nádheru zlaté oltářní archy i přepych kostelních rouch (*Bischoff 1967*, 151, řádky 1–8).³

Nejstarší doklad přítomnosti luxusních artefaktů v „úředním“ prostředí raného českého státu představuje dnes kalich připisovaný tradicí svatému Vojtěchu. Jde o nízkou válcovitou nádobku, řezanou z achátu a v mladších dobách zasazenou do zlaté objímky. Podle znaleckého úsudku jde o práci 10. století, provedenou v byzantském slohu. Než se předmět stal součástí liturgického mobiliáře, mohl sloužit i jako luxusní doplněk profánního charakteru. Skvost je dnes uložen v pokladu katedrály v polském Hnězdně. Nelze sice vyloučit, že jej s osobou zemského patrona Polska, Čech a Uher spojila až pozdější tradice, avšak předmět mohl stejně tak být součástí oficiálního daru přivezeného císařem Otou III. do Hnězda na schůzku s Boleslavem Chrabrým roku 1000 (*Kóčka-Krenz 2000*).

Výskyt takovýchto nádob, označovaných jako *calices onichini* či *vasa onichina*, zaznamenáváme v celé řadě raně středověkých chrámových pokladů latinské Evropy, a to již od 10. století.⁴ Pokud se lze domýšlet, zdá se, že se buď skutečně jedná o díla umělců byzantských, nebo možná též o starožitnosti z antického období. V raném středověku se achát a jemu příbuzné druhy nerostů dovážely z Indie (*Inizan 1995*, 23); avšak křesťané si jej nijak zvlášť necenili (*Merten 2009*, 137).

počátku 12. století v záznamech dvou řeholních ústavů v blízkém přihraničí Čech, totiž ve franském Zwiefalten a saském Pegau.

Benediktinský dům v Pegau byl vysvěcen v roce 1096 (*Annales Pegavienses*, viz *AP 1859*, 245, řádky 23–25) a této slavnostní příležitosti se zúčastnila choť zakladatele kláštera Viprechta z Grojče, Judita, dcera českého panovníka Vratislava II.⁵ Klášterní kronikář popisuje slavnostní úbor, do kterého se při této příležitosti oděla, jako zlatou korunu posázenou drahokamy, plášť se zlatým třepením a spodní roucho, oboje protkávané zlatem (*AP 1859*, 245, řádky

27–31).⁶ I v průběhu dalších slavností konajících se po pět následujících dní se paní Judita objevovala s jinými odznaky svého postavení, které posléze věnovala klášteru. Navíc přispěla k výzdobě čtecího pultu darem plasticky zdobených šachových figur z křišťálu a slonoviny (*AP 1859*, 246, řádky 1–5).⁷ Skvostný plášť paní Judity byl následně zmíněn i ve výčtu darů Viprechta II. z Grojče klášteru v Pegau v roce 1109 (*Bischoff 1967*, 140).⁸ Krom toho věnovala česká princezna ještě za svého života klášteru kasuli zelené barvy se zlatým třepením (*AP 1859*, 140, řádky 15–17).⁹ Můžeme se rovněž domnívat, že některé z Viprechtových darů z roku 1109 pocházejí nejspíše také z přemyslovského majetku, ač úplná jistota chybí. Hovoří se o třech převelikých křížích ozdobených elektrem (slitina zlata a stříbra), drahokamy a zlatem na stříbrných podstavcích, o dvou svícnech zdobených „řeckým dílem“ a dále o stříbrné konvici hodící se jako kroupka a o různých textilích (*AP 1859*, 249, řádky 17–22).¹⁰

Knih řeholníka Bertholda (Bertholdi Liber, viz *BL 1852*) o stavbě zwiefaltenského kláštera velmi zevrubně informuje o přepychových předmětech, které klášter obdržel jako dary, a rovněž o mecenáších kláštera a jejich dárcích. Šťastnou shodou okolností se mezi dobrodyncy mezi Zwiefalten vyznamenaly tři urozené sestry z franského rodu hrabat z Bergu, které se provdaly za Boleslava Křivoústého, krále polského (Salome), Otou II. Olomouckého (Žofie) a Vladislava I., knížete českého (Richenza).¹¹

Lze se důvodně domnívat, že všechny tři dámy, které vyrostly v jednom otcovském domě, zavedly poté, co dospěly a uzavřely sňatky, ve svých nových domácnostech stejný životní standard, na jaký byly zvyklé od dětství. Doklady o jejich mecenátu nám tak poskytují vzácný vhled i do vybavení pražského i olomouckého přemyslovského dvora.

Čím tedy ony dámy z nejlepší společnosti zwiefaltenský řeholní ústav obdařily? Na prvním místě zaujme liturgický mobiliář, který bychom v profánním vlastnictví neočeká-

³ *Bischoff 1967*, s. 151, řádky 1–8: *Domnus Bernoldus...episcopus...sui specialis patronis sancti Martini aureum altare iussit fieri ex octoginta marcis et tribus et dimidio marcis auri. Dedit etiam ad item altare paschalem casulam unam albi coloris et unam viridem, cappas ii, dalmaticas iii, subtilia vii cum manipulis, facisterculus ii; in uno quoque autem anno ex quo episcopatus dignitatem est adeptus dorsalia ii de pallio.*

⁴ Biskupství **Bamberg**, před r. 1127: *vasa onychina vii, ex hiis tria auro ornata* (*Bischoff 1967*, s. 17–19, na str. 18); klášter **Gandersheim** u Braunschweigu, počátek 12. století: *calices...unus onichinus cum patena* (*Bischoff 1967*, s. 35); klášter **Limburg an der Hardt**, před r. 1065: *Ein Kelch aus einem Edelgestein, Onichinus geheissen* (*Bischoff 1967*, s. 49); arcibiskupství **Mohuč**, před r. 1253: *Erant...et acerre undecim, inter quos una erat de lapide integro onichino concavo, habens similitudinem vermis horribilis, scilicet ut buffonis; concavitas eius patebat in dorso, ubi et circulus argenteus cum literis Grecis ambiebat* (*Bischoff 1967*, s. 53); kapitula kanovnické **Meschede** ve Vestfálsku, před r. 1025: *ampullas iii, unam onichinam, ii cristallinas* (*Bischoff 1967*, s. 62); klášter **Prüm** u Trevíru, před r. 1003: *Urcei tres...alii ex onichino totus absque aquamanili* (*Bischoff 1967*, s. 82); arcibiskupství **Špýr**, před r. 1051: *Calix cum patena de onichino* (*Bischoff 1967*, s. 89); klášter sv. **Eucharie** v Trevíru, před r. 1150: *Calix unus onichinus auro ornatus cum patena auro purissimo, lapidibus et gemmis decenter ornata* (*Bischoff 1967*, s. 97); klášter **Sankt Gallen**, dar biskupa Adalberta z Augsburgu (887–909): *calicemque onichinum auro et gemmis eleganter paratum cum patena aurea nihilominus gemmata altario imposuit* (*Bischoff 1967*, s. 121).

⁵ K této dámě viz *Bláhová – Frolík – Profantová 2008*, s. 457 ad.

⁶ *...coronata et auro textis induviis regaliter adornata processit. Coronam auro gemmisque insignitam, et cicladem auro textam instar dalmaticae et preciosissimi operis, quam sub mantello ferebat etiam, auro texto, haec duo insignia ipsa die super altare Deo sanctoque Iacobo dicavit.*

⁷ *...domna Iuditha comitissa totidem diebus (5) singulis mutatoriorum insignibus aequaliter redimitis...adornata processit...Dedit preterea ad ornatum pulpiti lapides scachorum crystallinos et eburneos sculpturis insignes.*

⁸ *Bischoff 1967*, s. 140, řádky 3–7: *mantellum eius (i. e. Viprechtovy choti, dcery Vratislava II.) preciosissimum integritem et artificiose satis auro textum, ex quo kasula optima facta est, non tamen ad magnitudinem eius, utpote in varias partes tum utiliter tum inutiliter mutilati, cuius etiam aurifrisium in alteram cappam pergrande transpositum constat.*

⁹ *Bischoff 1967*, s. 140, řádky 15–17: *Preter ista domina Iuditha cum adhuc viveret, kasulam viridis coloris cum aurifrisio huic ecclesiae dederat.*

¹⁰ *Addidit huic etiam scrinium permagnum, et ad superlativum tam auro quam gemmis et electro decoratum; preterea tres pergrandes cruces, etiam electro, gemmis et auro insignes, et earum bases argenteas; insuper urceolum argenteum ad aquam benedictionem congruum. Preter hec duo candelabra Greco opere fusilique decora, et optimam investituram principalis altaris quam ex eius suppellectili fuisse tradunt, et velamen optimum quod analogio summis in festis superponitur, in quo evangelium recitari solet.*

¹¹ *BL 1852*, s. 103, řádek 28 ad.: *Horum scilicet predictorum comitum sorores fuerunt Richenza ductrix Bohemiae, Sophia...Moraviae, Salome...Bolonie.*

K tomu *Bláhová – Frolík – Profantová 2008*, dle rejstříku.

vali: kříž vážící přes čtyři marky zlata, stříbrný a pozlacený kalich,¹² biskupská mitra se stuhami (v ceně?) přes čtyři marky,¹³ žaltář psaný zlatem,¹⁴ což vše věnovala polská vládkyně Salome.

Celkem logicky jsou zaznamenány dary luxusních textilií: černý plášť s vetkanými podobami bílých býků, který věnoval Boleslav Křivoústý.¹⁵ Jeho choť Salome byla vůči klášteru velmi štědrá, neboť mu dále darovala zlatou štolu a dvě hedvábné alby, vévodkynin červený plášť zdobený zlatými třásněmi a další plášť ke zhotovení kasule, zcela vyšívaný zlatem a lemovaný velkou obrubou se zlatými třásněmi, naspodu s červeným okrajem a podle zvyku onoho národa (Poláků, pozn. P. CH.) pokrytého zlatými hvězdami, dále kasuli se zlatými třásněmi,¹⁶ štolu zdobenou zlatem s pláštíkem,¹⁷ opasek a dalmatiku vyšívanou zlatem,¹⁸ černé *subtile* vyšívané zlatem a pláštík rovněž vyšívaný zlatem,¹⁹ a tři pláště a další dary.²⁰ Český kníže Vladislav I. přispěl dvacetí kusy svrchních oděvů z hedvábí²¹ a olomoucká kněžna Žofie bílou dalmatikou a dvanácti kusy svrchních oděvů.²² Sem náleží také dar sametového pláště šedé barvy a dvou svrchních oděvů od Wizimana, zwiefaltenského mnicha a opata kladrubského.²³

Zájemce o středověk zaujmou údaje o nástěnných, respektive interiérových textiliích, za nimiž tušíme čalouny a závěsné vyšívačské práce, které v našem prostředí nejspíše představovaly ekvivalent proslulého čalounu z Bayeux. Tak polská královna Salome věnovala tři *dorsalia*, jedno obšité hedvábným lemem, druhé pokryté obrazy bílých lvů

a další červené pokryté bílými listy,²⁴ další hedvábné *dorsale*,²⁵ a konečně *dorsale* a čaloun (*tapete*) tak velké, že je sotva uvezli dva koně.²⁶ Sem náleží i mnohokrát citovaná zmínka týkající se obdaření zwiefaltenského kláštera vlněným *dorsale* s vyobrazením majestátu a Karla Velikého od „slovanské ženy z Čech“ Čestibrany.²⁷

Další kategorii zbožných darů, osvětlující provoz ve středověkých vznešených domácnostech naší části Evropy, představovaly přepychové stolní servisy. Od polské vládkyně Salome obdržel klášter stříbrnou konvici vážící čtyři marky²⁸ a další pozlacenou stříbrnou konvici o váze téměř šest marek.²⁹ Český kníže Vladislav věnoval stříbrnou miskou vážící sedm marek.³⁰

Luxusní interiérové doplňky mezi dary polské vládkyně Salome zastupují slonovinová schránka vykládaná zlatem,³¹ další slonovinová schránka³² a „překrásný křišťál“.³³ Olomoucká kněžna Žofie přispěla rovněž slonovinovou schránkou.³⁴ Mezi dalšími olomouckými dary překvapí vlnka, zcela zjevně emblém kněžnina společenského postavení.³⁵ Klášterní bratři se ovšem nezříkali ani darů na hotovosti, které získali od polské Salome, sta liber stříbra³⁶ a dvou uncí zlata.³⁷ Šest marek stříbra a další (částky?) sem odevzdala i olomoucká Žofie.³⁸ Přijímali s povděkem i dary živého a ryze užitného inventáře: polská Salome na ně vzpomněla třemi koňmi³⁹ či dokonce dvěma kůžemi,⁴⁰ a dalšími předměty.⁴¹

Ponechme v tomto případě zcela stranou údaje o darech pražského biskupa Meinharda zwiefaltenskému klášteru,

¹² BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*crucem auream plus quam quattuor marcas auri pondus habentem, calicem argenteum deauratum.*

¹³ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*mitram episcopi cum chirotheis insuper quattuor marcas.*

¹⁴ BL 1852, s. 104, řádky 20–23: ...*unum psalterium magnum auro conscriptum.*

¹⁵ BL 1852, s. 103, řádky 42–44: *Boleslaus dux Bolonie* (Křivoústý, pozn. P. CH.) *cappam nigram albos boves habentem intextos misit.*

¹⁶ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*unam casulam cum aurifrisio decoratam.*

¹⁷ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: *Stolam auro decoratam cum fanone.*

¹⁸ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*unum perpendiculum vel cingulum, unam dalmaticam auro per totum contextam.*

¹⁹ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*unum subtile nigrum auro insignitum, unam mappulam vel fanonem auro contextum...*

²⁰ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*et tria pallia cum aliis munusculis.*

²¹ BL 1852, s. 104, řádky 33–36: *Vlatizlaus...dux Bohemiae, cum uxore sua Richinza...viginti pallia ex serico facta dedit.*

²² BL 1852, s. 104, řádek 37 ad.: ...*dalmaticam albam, duodecim pallia.*

²³ BL 1852, s. 104, řádky 38–41: *Cappam crocei coloris illius preciosi genesis, quod vulgo samat appellatur a Teutonicis, Wizimannus noster monachus, abbas monasterii Gladrubensis, cum aliis duobus palliis dedit nobis.*

²⁴ BL 1852, s. 103, řádek 45 ad.; BL 1852, s. 104, řádek 1–4: *Salome uxor eius* (totiž Boleslava Křivoústého, pozn. P. CH.) *stolam auream, duas albas ex sericis factas, ..., mantellum suum rubeum ad cappam aurifrisio decoratum, alium etiam mantellum ad casulam totum auro intextum, magno aurifrisio circumdatum, inferius limbum rubem habentem, secundum morem gentis illius auro instellatum. Tria dorsalia, unum serico lembo circumdatum, unum albis leonibus plenum, unum rubem, albis foliis plenum.* K termínu *dorsale* srv. soupis majetku benediktinského kláštera v bavorském Prüfeningu z r. 1165: *Ambitus ecclesiae ornatur velis, dorsalibus, tapetiis* (Bischoff 1967, 79).

²⁵ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: *Unum dorsale ex sericis contextum.*

²⁶ BL 1852, s. 104, řádky 20–23: ...*unum dorsale, unum tapete, quae ambo ob sui magnitudinem quoniam duo equi ad haec portanda vix possent sufficere...*

²⁷ BL 1852, s. 104, řádky 38–41: *Seztibrana quaedam mulier Sclava ex Bohemia inter alia dorsale magnum ex lana contextum, maiestate et Caroli imagine insignitum, huc misit reginae coelorum.*

²⁸ BL 1852, s. 103, řádek 45 ad.: ...*urceum argenteum quattuor marcas appendentem misit.*

²⁹ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*urceum argenteum deauratum, pene sex marcas appendentem.*

³⁰ BL 1852, s. 104, řádky 33–36: ...*insuper scutellam argenteam septem marcas appendentem abbati Oudalrico dedit.*

³¹ BL 1852, s. 104, řádky 1–4: ...*scrinium eburneum auro insignitum.*

³² BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*unum scrinium eburneum.*

³³ BL 1852, s. 104, s. 5–20: ...*unum cristallum pulcherrimum.* Oč přesně se tu jedná, nevíme.

³⁴ BL 1852, s. 104, řádek 37 ad.: ...*capsam eburneam.*

³⁵ BL 1852, s. 104, řádek 37 ad.: *Sophia ductrix Moraviae...dedit unum vexillum.*

³⁶ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*centum libras argenti.*

³⁷ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*duas auri uncias.*

³⁸ BL 1852, s. 104, řádek 37 ad.: ...*sex marcas argenti aliaque perpluram.*

³⁹ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*tres equos.*

⁴⁰ BL 1852, s. 104, řádky 5–20: ...*duas pelles.*

⁴¹ Nedovedu vyložit *1 canam alteram migalinam* (BL 1852, s. 104, řádky 5–20).

neboť se v tomto textu zabýváme pouze výbavou domů příslušníků a příslušnic nejvyšší laické společnosti.⁴²

Je tedy zřejmé, že při rekonstrukci života na přemyslovských dvorech nevystačíme s jednoduchou představou o prostých a dobrotivých vládciích oděných do folklórně střížených krojů. Přemyslovská knížata si počínala jako plnohodnotní vládci středověké Evropy, včetně shromažďování pokladů a cenností, o nichž si dnes sotva dovedeme učinit představu. Lesk dvorského života oslňoval již před osmi sty lety.

Literatura

- AP 1859:** Annales Pegavienses. In: Georgius H. Pertz (ed.), *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum tomus XVI*. Hannoverae 1859, s. 232–257.
- BL 1852:** Otto Abel (ed.), Bertholdi Liber de constructione monasterii Zwivildensis. In: Georgius H. Pertz (ed.), *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum tomus X*. Hannoverae 1852, s. 93–124.
- BISCHOFF 1967:** Bernhard Bischoff, *Mittelalterliche Schatzverzeichnisse I. Von der Zeit Karls des Großen bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts*. München 1967.
- BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ 2008:** Marie Bláhová – Jan Frolík – Nad'a Profantová, *Velké dějiny země Koruny české*. Sv. I (do roku 1197). Praha a Lito-myšl 2008.
- BOHÁČOVÁ 2003:** Ivana Boháčová (ed.), *Stará Bole-slav – Přemyslovský hrad v raném středověku* (edice *Medievalia archaeologica* 5). Praha 2003.
- HORNÍČKOVÁ 2010:** Kateřina Horníčková, Pražský biskup Meinhard a umělecký patronát ve 12. století. In: Milada Studničková (ed.), *Čechy jsou plné kostelů – Bohemia plena est ecclesiis. Kniha k poctě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc.* Praha 2010, s. 245–249.
- INIZAN 1995:** Marie-Louise Inizan, Cornaline et agate: production et circulation de la préhistoire à nos jours. In: Françoise Tallon (ed.), *Les pierres précieuses de l'Orient ancien, des Sumériens aux Sasanides*. Paris 1995, s. 21–24.
- KÓČKA-KRENZ 2000:** Hanna Kóčka-Krenz, 19.02.13. So genannter Kelch des heiligen Adalbert. In: Alfried

Wieczorek – Hans-Martin Hinz (edd.), *Europas Mitte um 1000. Katalog*. Stuttgart 2000, s. 419.

MERTEN 2009: Hanna Merten, **Fragments spätantiker Achatgefäße aus der Trierer Domgrabung**. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, roč. 39 (Mainz 2009), s. 135–140.

SPORBECK – VON EUW 1991: Gudrun Sporbeck – Anton von Euw (edd.), *Vor dem Jahr 1000. Abendländische Buchkunst zur Zeit der Kaiserin Theophanu. Eine Ausstellung des Schnütgen-Museums zum Gedenken an den 1000. Todestag der Kaiserin Theophanu am 15. Juni 991 und ihr Begräbnis in St. Pantaleon zu Köln, vom 12. April bis 16. Juni 1991 in der Cäcilienkirche*. Köln 1991.

Summary

Petr Charvát
“Worldly Glamour Always Commands Respect.” Luxuries of Přemysl-Dynasty Courts

This is a paper on the material culture of the earliest Přemysl-dynasty ducal courts, from the tenth to the early twelfth centuries. The dearth of archaeological sources makes it advisable to turn to written sources, especially donation records from Saxon and Frankish monasteries close to Bohemian borders which benefitted from the munificence of Přemyslid dukes. These texts reveal a surprisingly rich array of luxury articles conferred on the monks for the salvation of the donors' souls. Among items given to monasteries by profane donors of Bohemia and Moravia we find references to such articles as liturgical objects (surprisingly, a bishop's mitre turns up in private possession), but also to luxury textiles, including both attire articles and interior decorations such as tapestries. Luxury tableware of precious materials, interior furnishings such as caskets of ivory and emblems of power, such as gem-studded crowns of gold or gonfanons, turn up as well. I believe that this makes the earliest Přemyslid courts fully compatible with elite households of our part of early medieval Europe, at least in relation to the quality of their material culture.

Translated by author

⁴² BL 1852, s. 104, řádky 29–33: *Item in Bohemia Meginhardus Pragensis episcopus...cappam nigram superius et inferius aurifrisio illuminatam, a Constantinopolitano imperatore sibi in itinere Hierosolymitano donatam tradidit. In crucicula aurea cum catenula aurea, quam tradidit nobis pie memorie Meginhardus, Bohemicus episcopus, septem uncias appendentem, sanctorum reliquiis plenam, tresque stolas cum fanonibus auro contextas cum aliis donis misit...; in summitate de cruce Domini, de sepulchro Domini, de vestimento sanctae Mariae, in dextera parte s. Pancratii martyris, in sinistra de stola sancti Petri apostoli, Mathiae apostoli, Margarete virginis et martyris, in inferiori parte sancte Marie Magdalene, Nycholai episcopi et confessoris, de sepulchro sancti Leonardi confessoris*. Podrobně se jimi ostatně zabývala Kateřina Horníčková (*Horníčková 2010*).

NEDESTRUKTIVNÍ VÝZKUM AKROPOLE LIBICKÉHO HRADIŠTĚ

ROMAN KŘIVÁNEK – JAN MAŘÍK, Archeologický ústav Akademie věd ČR, Praha

Abstract:

Non-destructive research on the acropolis of the Libice nad Cidlinou stronghold

This study presents results of the non-destructive survey conducted at the acropolis of Libice nad Cidlinou stronghold. The area of acropolis that is extensively agriculturally used enables application of several non-destructive methods such as aerial photography, documentation of anthropogenic field relicts, field collections, and geophysical survey. The presented results of the non-destructive survey have provided essential information for the site's protection and, furthermore, they may be also used as a background for any subsequent field research.

Úvod

Systematický archeologický výzkum pod vedením Rudolfa Turka byl na akropoli libického hradiště ukončen. Sondy o výměře 5 600 m², které byly soustředěny až na malé výjimky ve východní části akropole, zachytily pouze 6% její celkové plochy (cca 10 ha). Navzdory řadě významných nálezů zůstalo povědomí o rozsahu a podobě osídlení na zbývající části akropole minimální. R. Turek soudil, že celá plocha akropole byla hustě osídlena a na počátku mladohradištního období a v souvislosti s výstavbou *knížecí residence* (Turek 1981, 31–35) došlo k jejímu vylidnění. První reálnou představu o rozsahu a intenzitě dokladů osídlení hradiště přinesly letecké snímky pořízené v roce 2000, na kterých byly patrné stovky porostových příznaků (obr. 1). Jejich antropogenní původ však bylo třeba jednoznačně prokázat dalším výzkumem. Komplexní nedestruktivní výzkum akropole libického hradiště byl zahájen v roce 2008.¹ Prvním a nezbytným krokem v tomto projektu bylo provedení podrobného geodetického zaměření, na které navázaly analytické povrchové sběry a geofyzikální výzkum.

Geodetické zaměření

Cílem podrobného geodetického zaměření bylo získat výškový model lokality, v němž jsou zachyceny i minimální výškové rozdíly, které mohou pomoci identifikovat dochované části opevnění nebo jiné nadzemní relikty běžným pohledem nezachytitelné. Pro tento účel byla využita metoda

letecké fotogrammetrie, pro jejíž aplikaci byla plocha akropole vzhledem k absenci vegetace vhodná.² Na základě 42 snímků pořízených z leteckého modelu z výšky 20–150 m bylo vypočteno celkem 31 100 geodetických bodů, které se staly základem výškového modelu.³ Přesnost měření byla následně ověřena na vybraném vzorku také běžným pozemním geodetickým zaměřením, které prokázalo polohopisnou odchylku menší než 1 cm a výškovou odchylku menší než 4 cm. Na vytvořeném výškovém modelu (obr. 2.A) je patrné, že relikty opevnění hradiště zůstaly zachovány podél severovýchodního obvodu hradiště, zatímco v jihozápadní části jsou povrchové doklady opevnění zcela smazány zemědělskou činností. Výrazný výškový rozdíl (více než 2 m) odděluje jihozápadní část akropole od jejího zbytku. Přestože se z pohledu geologie pohybujeme stále v rámci jedné říční terasy, projevuje se tento rozdíl v mocnosti půdního pokryvu, který je v níže položené části akropole nižší, a výsledky geofyzikálního měření jsou čitelnější.

Povrchové sběry

Povrchové sběry se zaměřily na zjištění distribuce a četnosti archeologických nálezů na akropoli a zprostředkovaně tak i na datování porostových příznaků a anomálií zjištěných geofyzikálním průzkumem (srov. Kuna a kol. 2004, 314–317). Při práci byla zvolena analytická metoda sběru ve čtvercové síti se základní velikostí čtverce o hraně 25 m (Kuna a kol. 2004, 330 ad.). V každém čtverci bylo provedeno pět průchodů ve směru východ – západ. Celkem se

¹ Nedestruktivní výzkum byl realizován v rámci projektu Akropole libického hradiště – možnosti nedestruktivní archeologie a moderních technologií v procesu studia archeologických pramenů (2008–2010), podporovaného Grantovou agenturou AV ČR, projekt č. KJB800020803.

² Geodetické zaměření provedla společnost GEO-CZ, s. r. o. v rámci svého interního vývoje dokumentačních metod pro potřeby archeologických výzkumů. Rádi bychom jí touto cestou vyjádřili poděkování za vstřícný postoj a za podporu našeho projektu.

³ Uvedený počet bodů na ploše 10 ha odpovídá kvalitě lidarového měření s přesností prostorového rozlišení menší než 2 m. S ohledem na vynaložené náklady (8 hodin měření v terénu, 16 hodin zpracování dat) představuje aplikovaná metoda velmi efektivní řešení.

tak podařilo získat 784 souborů (sáčků) obsahujících 9952 zlomků keramiky o hmotnosti 55 kg.

Mezi získaným keramickým materiálem převládaly nezdobené zlomky hradištní keramiky (80 %), pro kterou je typická výrazná příměs písku a slídy a oxidační výpal do červenooranžových až hnědočervených tónů. Pouze malou část hradištní keramiky bylo možné zařadit do střední (4 %) nebo mladší (11 %) doby hradištní. Hlavním vodítkem pro zařazení do výše zmíněných chronologických skupin byla jejich rytá výzdoba (Mařík 2009, 28–37). Pro datování do středohradištního období je rozhodující použití hřebenových vpichů nebo hřebenové vlnice. V následujícím, mladohradištním období je dominantním výzdobným prvkem výzdoba jednoduchým rydlem především v podobě ryté šroubovice. Příčinou vyššího počtu nálezů datovaných do mladohradištního období může být s velkou pravděpodobností skutečnost, že rytá výzdoba pokrývá v tomto období až dvě třetiny povrchu nádoby, zatímco středohradištní výzdobné prvky se objevují především v horní polovině nádoby. Blíže nedatovatelné zlomky pravěké keramiky se vyskytly pouze v 1 % a pozdně středověká až novověká keramika ve 4 % získaného souboru.

Při srovnání prostorové distribuce⁴ nálezů datovaných do střední (obr. 2.B), mladší (obr. 2.C) nebo obecně do doby hradištní (obr. 2.D) pozorujeme, že v obou fázích jsou nálezy rovnoměrně rozptýleny téměř na celou plochu akropole mimo její severozápadní část, kde nižší výskyt artefaktů koresponduje také s výsledky geofyzikálního měření. Výraznější koncentrace středo- i mladohradištních a obecně hradištních nálezů jsou patrně severně a východně od severní sondy, v níž byly na tomto místě zachyceny četné zahloubené objekty.⁵ Další koncentrace středohradištních nálezů v jižní polovině akropole lze vysvětlit vzhledem k poloze na svahu spíše jako důsledek trvalého narušování této části akropole zemědělskou činností. Na základě těchto výsledků můžeme soudit, že podstatná část akropole hradiště byla osídlena jak ve střední, tak i v mladší době hradištní, a s jistotou mírou opatrnosti lze tvrdit, že v mladším období dochází oproti předpokladům R. Turka k mírnému nárůstu osídlení. Jedním z formačních procesů, které mají zásadní vliv na výsledky povrchových sběrů, je i odolnost artefaktů vůči zemědělské činnosti a přísun nových artefaktů v souvislosti s opakovaným narušováním intaktních nálezových situací. Z těchto důvodů byla také sledována průměrná hmotnost střepů. Výsledky této analýzy (obr. 2.E) ukázaly, že opakovanému narušování nálezových situací dochází na svahu, oddělujícím níže položenou jihozápadní část akropole, a v jejím středu. Příčinou tohoto jevu mohou být v prvním případě erozní procesy a v druhém slabý půdní pokryv.

Během povrchových sběrů byl sledován také výskyt opukových kamenů, které byly na hradiště dováženy v souvislosti s výstavbou opevnění a dalších objektů. Sběrači při každém průchodu zaznamenávali četnost opukových kamenů v intervalu 1–3 od několika nahodilých kamenů až

po výraznou koncentraci (obr. 2.F). Větší množství opuky bylo zjištěno podél západního a jižního okraje akropole, kde jsou pozůstatky raně středověkého opevnění více zasaženy orbou.

Geofyzikální průzkum

Metodika geofyzikálního průzkumu

Volba vhodné geofyzikální metody a také osvědčené metodiky průzkumu vycházela z více pozitivních zkušeností s aplikacemi podobných průzkumů otevřených zemědělských ploch opevněných lokalit.⁶ Při geofyzikálních průzkumech na akropoli hradiště Libice, na menších plochách předhradí i vybraných terénů nivy vně opevněné lokality bylo využito především magnetometrické metody průzkumu (Smartmag SM-4 g, Scintrex). V dílčích situacích na akropoli byly tyto průzkumy doplněny geoelektrickým odporovým měřením (RM-15, Geoscan Research). Pro možnost přímého porovnání výsledků plošného magnetometrického měření bylo při průzkumu akropole užito jednotné sítě průzkumů orientované S–J a V–Z. Magnetometrický průzkum akropole byl realizován ve čtvercové síti 50×50 m. Hustota měřených profilů orientovaných S–J byla 1 m, hustota měřených dat na jednotlivých profilech pak cca 0,2 až 0,25 m. Některé dílčí perspektivní plochy byly dále opakovaně verifikovány při hustotě měření 0,5×0,2 m. Doplnková geoelektrická měření na akropoli byla realizována při Wennerově uspořádání elektrod A0,5M0,5N0,5B s mělkým hloubkovým dosahem maximálně do 0,5 m a hustotou měření 0,5×0,5 m.

Velkou intenzitu osídlení centrální části hradiště bylo možné předpokládat již díky výsledkům dříve realizovaných leteckých průzkumů lokality (obr. 1), ale i výsledkům dřívějších výzkumů akropole i předhradí. Plošným magnetometrickým měřením byla prozkoumána prakticky celá plocha dnes zemědělsky využívaných polí (cca 10 ha). Nutno poznamenat, že pouze několik míst (západní okraj v okolí polní cesty a meze mezi poli, místa starých archeologických výzkumů v okolí paláce a kostela) bylo lokálně výrazněji kontaminováno novodobými (recentními) kovy. Pro ostatní části akropole je typický – při dlouhodobém zemědělském využívání až překvapivě – nízký výskyt magneticky rušivých kovů. Ze získaných výsledků magnetometrického měření můžeme obecně usuzovat, že skutečně prakticky po celé vnitřní ploše akropole jsou rozprostřeny podpovrchové pozůstatky intenzivního osídlení především ve formě různých zahloubených objektů a dalších situací (obr. 3). Avšak při podrobnějším zhodnocení výsledků můžeme konstatovat, že intenzita zahloubených objektů není po celé sledované ploše stejná, také výskyt různých typů zahloubených situací je méně rovnoměrný. Například plošně větší magnetické anomálie běžných hodnot +4 až +10 nT/m (pravděpodobně větší zahloubené objekty) jsou koncentrovány do několika částí hradiště (severní až SZ okolí odkrytého

⁴ Prostorová analýza byla provedena v prostředí GIS softwaru GeoMedia Professional 6.1. a GeoMedia Grid 6.1 poskytovaného společností Integraph v rámci programu Registered Research Laboratory.

⁵ Viz článek P. Tomanové, *Sonda S. Vyhodnocení části fondu systematického výzkumu z roku 1950* v tomto svazku.

⁶ Viz například *Křivánek 1999; týž 2000; týž 2001; týž 2003a; týž 2003b; týž 2005a; týž 2005b; týž 2007; týž 2008a; týž 2008b; týž 2009; týž 2010; Chvojka a kol. 2010*.

kostela, střední až západní část jižní poloviny akropole nebo menší skupina při jižním okraji obvodového opevnění). Na dvou částech akropole oddělených patrně novodobou polní cestou můžeme v magnetometrických výsledcích registrovat z rozložení magnetických anomálií také změny ve struktuře resp. prostorovém uspořádání zahloubených objektů. V severní polovině akropole je toto rozprostření anomálií (zahloubených objektů) zjevně méně uspořádané a více po celé ploše rozptýlené. Naopak v jižní polovině akropole jsou především ve střední až západní části anomálie (zahloubené objekty) nápadně uspořádané do řad orientovaných ZSZ–VJV (respektive také kolmo SSV–JJZ). Více strukturované osídlení resp. aktivity v jižní polovině akropole mohou kupř. dokládat změnu v osídlení či využívání vnitřní části hradiště. V této části pole a nižší terasy pak můžeme také sledovat odlišnosti na výsledku leteckého a magnetometrického průzkumu, kde široký pás tmavozelených porostových příznaků nebyl rozlišen jakoukoli magnetickou linií anomálií, naopak i do tohoto prostoru pokračuje mnoho izometrických magnetických anomálií pravděpodobných sídlištních objektů. Původ tmavého pásu každoročně se opakujícího na leteckých snímcích je přirozeného, resp. neantropogenního původu, a zřejmě souvisí se starším vedením vodního toku v oblasti před vznikem hradiště.

Mezi nová zjištění můžeme zařadit také identifikaci více různých liniových magnetických anomálií. Z tohoto pohledu plošný magnetometrický průzkum přinesl nové poznatky o způsobu opevnění hradiště. V jižní, západní až severní části sledované plochy byly pod povrchem uvnitř orané plochy (v proměnlivé vzdálenosti cca 10–20 m od stávajících okrajů polí) identifikovány nespojitě linie příkopů. Součástí obvodového valového opevnění akropole tedy zřejmě byl i příkop z vnitřní strany valu. Především v západní a severní části blíže okraji pole byla dále rozlišena opět nespojitá a amplitudami magnetických anomálií velice nehomogenní liniová magnetická anomálie (+4 až +25 nT/m) představující patrně rozorávané relikty valového opevnění, resp. konstrukce jeho vnitřní části, kterou představuje tzv. vnitřní příkop, doložený v severní sondě (Tománová v tomto svazku) Z výsledků měření je evidentní, že pouze některé části tohoto opevnění (větší úsek na západě, menší úsek na severu a pouze malý relikť na jihu) obsahují silněji vypálené (silněji magnetické) materiály, jiné části nikoliv (materiály nevypálené). Ještě západněji, již pod svahem (reliktem valu) byl také rozlišen průběh vnějšího (v terénu částečně zachovaného) příkopu. Přes zjevně silné rozorávání více komponent systému obvodového opevnění akropole lze také v několika místech vyčlenit místa pravděpodobně záměrných přerušení opevnění. Místa vybočení (SV část) a také několika přerušení tohoto vnitřního příkopu opevnění (uprostřed západní: obr. 3.1 a jižní části: obr. 3.2 a v JZ rohu: obr. 3.3) mohou mimo jiné naznačovat místa eventuálních dosud neznámých vstupů do akropole a na ně navazujících komunikací (obr. 3.4). Původ jiné liniové slaběji magnetické anomálie (kolem + 5 nT/m) v JV části plochy jižně od paláce a pohřebiště je méně jasný – vyloučit nelze jak možnou souvislost s opevněním, tak relikť nedochované komunikace či parcelace apod.

Ve východní oblasti akropole bylo kromě magnetometrického průzkumu oraných ploch realizováno také doplň-

kové geoelektrické odporové měření zatravněných ploch v bezprostředním okolí kostela a paláce (cca 0,5 ha). V okolí rekonstruovaných kamenných základů staveb se ve výsledcích nejvíce projeví rušivé projevy dřívějších sond a dalších úprav terénu lokality (obr. 4). V prostoru nad lomením terénní hrany byly však zřejmě rozlišeny různé části širokého valového opevnění. Široký pás vyšších odporů nad terénním hřbetem je pravděpodobným projevem spíše hlinité (nekamenné) konstrukce vlastního valu. Na více vně ukloněném svahu pak detekovaná užší linie výrazně vyšších odporů pravděpodobně detekuje průběh stále podpovrchově dochované vnější kamenné plenty. Bohužel, ve stejných místech došlo také k novodobým úpravám terénu (stavba sušárny?), a proto nelze vyloučit ani ovlivnění výsledků těmito pozdějšími aktivitami. Pro ověření přítomnosti kamenné plenty se nabízí ještě další část východních svahů severnější příjezdové cesty.

Závěr

Díky kombinacím nedestruktivních metod archeologického výzkumu lokality umožnil průzkum akropole libického hradiště v letech 2008–2010 vytvořit poměrně ucelený obraz o rozsahu a podobě jejího osídlení v raně středověkém období. Výzkum jednoznačně prokázal, že větší část akropole hradiště byla intenzivně využívána po celou dobu jeho existence. Geofyzikální průzkum odkryl řadu dosud neznámých detailů týkajících se uspořádání vnitřního prostoru akropole, zejména v případě bran zachycených na západním a jižním okraji hradiště a na ně navazující komunikační sítě. Výzkum přinesl také závažná zjištění v oblasti památkové péče, když identifikoval místa, kde dochází vlivem zemědělské činnosti k narušování intaktních nálezových situací. Dosavadní výsledky nedestruktivního archeologického výzkumu doplnil také průzkum detektory kovů, který, přestože nebyl dosud ukončen, zásadním způsobem přispěl k formulování otázek dalšího výzkumu na lokalitě. Je to především problematika zpracování barevných a drahých kovů, ověření zachycené části komunikací a vnitřního členění areálu hradiště.

Literatura

- CHVOJKA A KOL. 2010:** Ondřej Chvojka – Jan John – Petr Menšík – Jaroslav Frána – Roman Křivánek, Hradec u Nuzic (okr. České Budějovice). Hradiště na soutoku Lužnice a Židovy strouhy. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*, roč. 23 (České Budějovice 2010), s. 53–71.
- KŘIVÁNEK 1999:** Roman Křivánek, Magnetometrický průzkum hradiště Lštění, okr. Benešov. *Archeologické rozhledy*, roč. 51 (Praha 1999), s. 806–823.
- KŘIVÁNEK 2000:** Roman Křivánek, Způsoby využití geofyzikálních měření jako metody průzkumu hradiště. *Archeologie ve středních Čechách*, roč. 4 (Praha 2000), s. 489–503.
- KŘIVÁNEK 2001:** Roman Křivánek, Early Medieval hillfort Přistoupim – an example of role of large scale magnetometric prospection to the correct protection of

- archaeological monument. In: M. Doneus – M. Eder-Hinterleitner – A. W. Neubauer (eds.), *Archaeological prospection – 4th International Conference on Archaeological Prospection, Vienna 19.–23. 9. 2001*. Wien 2001, s. 135–137.
- KŘIVÁNEK 2003a:** Roman Křivánek, Přehled geofyzikálních měření ve Staré Boleslavi (1997–2001). In: Ivana Boháčová (ed.): *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku* [edice Mediaevalia archaeologica 5]. Praha 2003, s. 56–66.
- KŘIVÁNEK 2003b:** Roman Křivánek, Contribution of geophysical measurements for survey and protection of hillforts. In: M. O[rhan] Altan (ed.), *Proceedings of the XIXth International Symposium CIPA 2003. New Perspectives To Save Cultural Heritige. Antalya (Turkey) 30 September – 04 October, 2003*. Istanbul 2003, s. 389–391.
- KŘIVÁNEK 2005a:** Roman Křivánek, Geofyzikální měření na Pohansku u Břeclavi v letech 2000–2002. *Archeologické rozhledy*, roč 57 (Praha 2005), s. 139–146.
- KŘIVÁNEK 2005b:** Roman Křivánek, Geophysical survey in the archaeologically uninvestigated parts of Czech oppida. In: S. Piro (ed.), *Proceedings, Extended Abstracts – 6th International Conference on Archaeological Prospection, Rome, Italy September 14–17, 2005, Institute of Technologies Applied to Cultural Heritage (C.N.R.)*. Roma 2005, s. 17–20.
- KŘIVÁNEK 2007:** Roman Křivánek, Příspěvek geofyzikálního měření k poznatelnosti vybraných výšinných opevněných lokalit (převážně hradišť) v Čechách. In: Václav Hašek – Rostislav Nekuda – Martin Ruttkay (eds.), *Ve službách archeologie 1/2007*. Brno 2007, s. 90–99.
- KŘIVÁNEK 2008a:** Roman Křivánek, Nové výsledky geofyzikálních průzkumů v širším areálu pravěkého a raně středověkého hradiště Zámka, Praha-Bohnice, obv. Praha 8. *Archaeologica Pragensia*, roč. 19 (Praha 2008), s. 233–256.
- KŘIVÁNEK 2008b:** Roman Křivánek, Geophysical survey in the archaeologically un-investigated parts of Czech oppida. In: L. Martin (ed.), *ISAP News, Issue 14, January 2008, The newsletter of the International Society for Archaeological Prospection*. Bradford 2008, s. 7–10.
- KŘIVÁNEK 2009:** Roman Křivánek, Geofyzikální měření ARÚ Praha na archeologických lokalitách v roce 2008. In: *Zprávy ČAS Supplément 74 – Archeologické výzkumy v Čechách 2008, sborník referátů z informačního kolokvia*. Praha 2009, s. 16–19.
- KŘIVÁNEK 2010:** Roman Křivánek, Geofyzikální průzkum hradišť Přerovská hůra a Zámka ohrožených stavebním záměrem. *Archeologické rozhledy*, roč. 63 (Praha 2010), s. 480–491.
- KUNA A KOL. 2004:** Martin Kuna a kolektiv, *Nedestruktivní archeologie*, Praha 2004.
- MAŘÍK 2009:** Jan Mařík, *Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku*. Praha – Brno 2009.
- TUREK 1981:** Rudolf Turek, Výzkum vnitřního hradiska. In: Rudolf Turek – Jarmila Justová – Jarmila Hásková, *LIVBVZ Metropolis. Tam kde řeka Cidlina tratí své jméno*. Libice nad Cidlinou 1981, s. 29–39.

Summary

Roman Křivánek – Jan Mařík Non-destructive research on the acropolis of the Libice nad Cidlinou stronghold

Survey conducted in the years 2008–2010 on the acropolis of the Libice nad Cidlinou stronghold has enabled creating of rather comprehensive picture illustrating extent and form of the Early Medieval settlement while applying a combination of non-destructive methods of archaeological survey of the site. The research has clearly shown that majority of the stronghold's acropolis was intensively inhabited during the entire time of his existence. Geophysical survey revealed a series of so far unknown details concerning the division of inner range of the acropolis, mainly the presence of gateways detected on the western and southern edge of the stronghold and a communication network inter-connecting them. Furthermore, the survey also provided essential observations for the sphere of monument care for it identified places where agricultural activities have been repeatedly damaging intact archaeological contexts. Obtained results of the non-destructive archaeological survey has been also supplemented by the metal detector survey that has, although so far unfinished, significantly contributed to formulating of key questions for further research on the site. These issues are connected mainly to the processing of non-ferrous and precious metals, corroborating of the detected parts of communications, and inner division of the stronghold's area.

Translated by Petra Vlčková Maříková

NÁLEZY RANĚ STŘEDOVĚKÝCH MEČŮ V AGLOMERACI RANĚ STŘEDOVĚKÉHO HRADIŠTĚ V LIBICI NAD CIDLINOU

JIŘÍ HOŠEK, Akademie věd ČR, Praha – JIŘÍ KOŠTA, Národní muzeum, Praha – JAN MAŘÍK, Akademie věd ČR, Praha

Abstract:

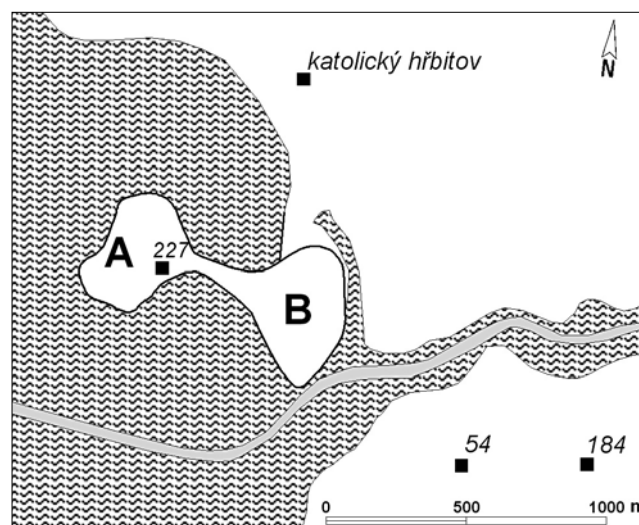
Finds of Early Medieval swords in the agglomeration of Early Medieval stronghold at Libice nad Cidlinou

This study focuses on evaluation of swords that have been discovered as parts of burial equipments in the agglomeration of Early Medieval stronghold at Libice nad Cidlinou. All three preserved swords have been consecutively put to archaeometrical tests. Eventhough partial results of the swords evaluation have been published in Czech as well as foreign journals and conference proceedings, an overall study regarding this subject is still missing. In this paper, the authors are focusing mainly on metallographical research of sword blades, overall evaluation of the given data regarding typology, chronology, and morphologic markers of the swords. The authors are also considering the issue of social position of the men buried with swords.

V průběhu více než jednoho století soustavného archeologického zájmu o raně středověké hradiště v Libici nad Cidlinou bylo identifikováno deset pohřebišť, jejichž doba užívání se pohybuje od závěru 9. do 12. století (Mařík 2009, 116–137). Na území celé aglomerace byly nalezeny celkem čtyři raně středověké meče, které ve všech případech pocházely z hrobových kontextů (obr. 1).

První z nich byl objeven v roce 1918 v místě dnešního katolického hřbitova (Turek 1946, 49, obr. 7.5). Bohužel, tento nález se do současné doby nedochoval. Na základě stávající dokumentace lze stanovit, že meč nebyl nalezen kompletní a absence hlavice a části čepel nedovoluje bližší typologické zařazení (obr. 15). Krátká záštita (98 mm) použitá u tohoto meče by mohla naznačovat buď jeho větší stáří¹ anebo typologickou souvztažnost této zbraně s některými meči známými z 10. století především ze severní a východní Evropy.²

Další tři meče jsou spojeny již s poválečnými archeologickými výzkumy. Jeden z nich byl objeven roku 1952 v rámci systematického archeologického výzkumu vedeného Rudolfem Turkem v hrobě 227a na pohřebišti na akropoli hradiště (Mařík 2009, 135, obr. 47). Dva meče pocházejí z pohřebišť situovaných jihovýchodně od Libice nad Cidlinou na katastru dnešní obce Kanín (hroby 54 a 184, viz

Obr. 1. Mapa raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou s vyznačením polohy hrobu s meči. A: akropole; B: předhradí.

Mařík 2009, 135, obr. 47). Posouzení těchto tří zbraní, které byly postupně podrobeny metalografickému a restaurátorskému průzkumu, je předmětem studie.

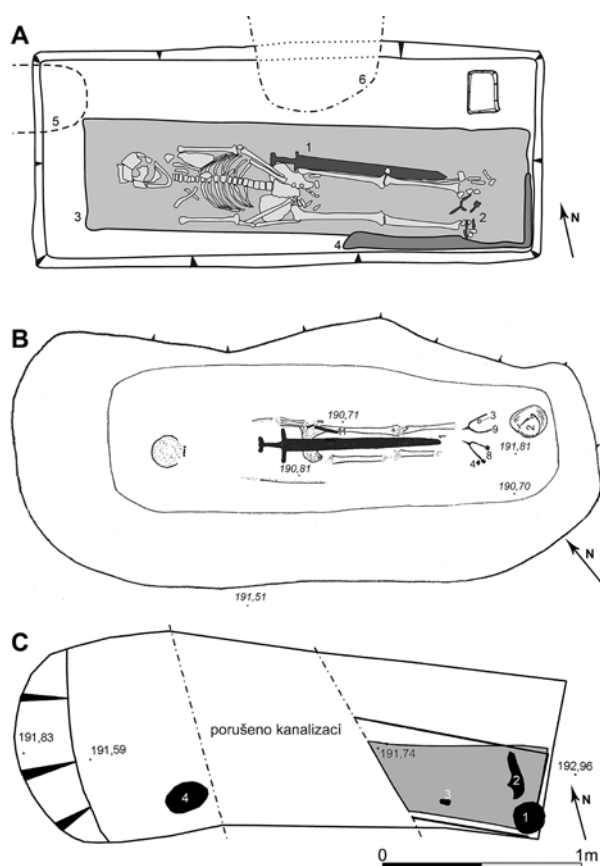
¹ Tzv. starokarolinské meče s krátkými příčkami byly produkovány přibližně mezi polovinou 8. a polovinou 9. století (Košta 2005b; Košta – Hošek 2009).

² Především Petersenovy typy T, V atd. (Petersen 1919). Pro meče těchto typů nemáme v Čechách analogie, na Moravě je znám jeden exemplář typu V z Oloouce (Frait 2006).

Meč z hrobu čís. 227a na libické akropoli

Nálezové okolnosti³

Hrob čís. 227a (obr. 2.A) byl objeven roku 1952 v rámci archeologického výzkumu R. Turka a přísluší do starší fáze pohřebiště na akropoli libického hradiště, která předchází stavbě kamenného kostela a je možno ji klást do období mezi průběhem mladšího velkomoravského horizontu a rozhraním mezi střední a mladší dobou hradištní.⁴ Hrob, který se nacházel na severním okraji „jižní sondy“ (obr. 1),⁵ pravděpodobně porušil starší sídlištní jámu (Turek 1980, 97),

Obr. 2. Půdorysy hrobů s meči z libické aglomerace. A: hrob čís. 227a: 1. meč, 2. ostruhy, 3–4. pozůstatky rakve, 5. mladší hrob 227b, 6. sídlištní jáma; B: hrob čís. 54: 1. meč, 2. vědro, 3–4, 8–9. ostruhy a garnitury řemení ostruh, 11. nůž; C: hrob čís. 184: 1. keramická nádoba, 2. ostruhy, 3. zvířecí kost, 4. ostruhy, vědérko, přezka a šipka. Kresba J. Mařík a J. Košta.

a byl od mladších pohřbů (současných s kostelem) oddělen vrstvou navážky (Turek 1978, 253 ad., Mařík 2009, 31).

Hrobovou jámu obdélného tvaru (235 × 95 × cca 50 cm pod navážkou), orientovanou téměř v Z–V směru, překrýval dětský hrob 227b bez výbavy, který patří do mladší fáze pohřebiště. V hrobě 227a byl pochován dospělý muž nadprůměrné výšky (Hanáková 1969, 24).⁶ Ostatky uložené v poloze na zádech s hlavou směřující k západu byly uloženy v jižní části hrobové jámy na dřevěné desce. V jihovýchodním nároží hrobu se zachovaly pozůstatky bočních stěn dřevěné konstrukce (celodřevěné rakve?).

Při vnější straně levé nohy mrtvého byl nalezen meč, uložený v dřevěné pochvě (obr. 4.A). Zatímco rukojeť částečně překrývala pánev nebožtíka, spodní část meče byla zasunuta pod kolenní kloub levé nohy. Umístění zbraně odpovídalo poloze, ve které býval meč nejčastěji upevňován k tělu bojovníka. Přestože zde nebyly nalezeny pozůstatky garnitury řemení meče, lze předpokládat, že mrtvý byl mečem opášan. U nohou pochovaného byly dále objeveny železné ostruhy s dlouhým bodcem, opatřené na koncích ramen úchytnými ploténkami kvadratického tvaru. Spolu s nimi byly nalezeny fragmenty železných kování řemení ostruh.

Popis a typologické určení meče

Rozměry: celková délka: 916 mm; hlavice: výška 26 mm, délka 66 mm, šířka 14 mm; rukojeť: délka 91 mm; zástita: výška 9 mm, šířka 16 mm, dnešní délka 102 mm (původní délka ca 110 mm); čepel: délka 790 mm, šířka pod zástitou 57 mm.

Meč, dnes uložený v Národním muzeu (inv. čís. H1-309 836), je značně poškozen korozi (obr. 4.A, 14.C). Jednodílná nízká hlavice meče má vzhůru vyhnutou podstavu a horní hranu ve tvaru oslího hřbetu. Do středové části celokovové hlavice je proražen otvor, kterým prochází až k jejímu vrcholu trn rukojeti. Gracilní, silně zkorodovaná zástita je mírně vyklenutá směrem k čepeli meče. Dvojitá, korozi degradovaná čepel byla robustní, ostří probíhala dlouho paralelně a teprve přibližně v polovině délky zbraně se začala konvexně přibližovat. K výraznému zúžení čepelě dochází až v krátké hrotové partii. Středový žlábek byl poměrně široký, ale jeho přesnější tvar a délku nelze vysledovat.

Na dřevěné pochvě meče se v korozi zachovaly pozůstatky textilu a dalších obtížně identifikovatelných organických látek. Přímá souvislost těchto materiálů s pochvou nebo vnějšími obaly meče však nebyla prokázána.

³ Popis nálezových okolností je sestaven na základě popisu Rudolfa Turka v katalogu pohřebiště na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou (Turek 1978, 96 ad.), doplněném o údaje zjištěné z primární dokumentace nálezové situace (archiv Oddělení pravěku a antického starověku Národního muzea, čís. L14/2005).

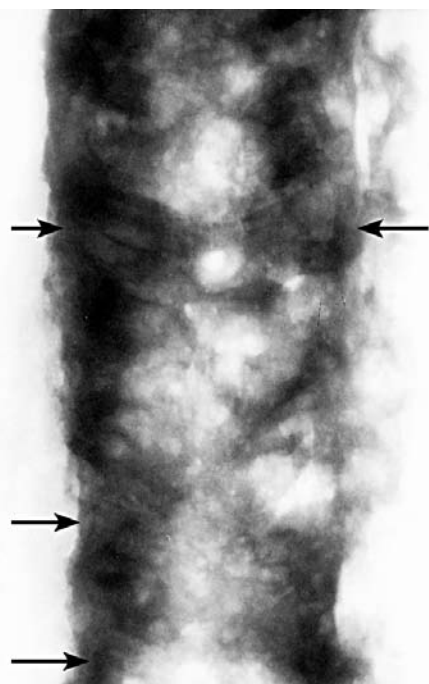
⁴ K chronologii pohřebiště viz Turek 1976, 260–303, *tjž* 1978; upraveno dle Mařík 2009, 31 ad. Počátek starší fáze pohřebiště je z relativně chronologického hlediska vymezen inventářem nejstarších hrobů v prozkoumané části nekropole. Tyto hrobové celky obsahují artefakty, které jsou typické pro mladší velkomoravský horizont (srovnatelné s fází B pohřebiště ve Staré Kouřimi; viz Šolle 1966, 33–53). Závěr starší fáze je určen výstavbou kamenného kostela, se kterou souviselo překrytí starších situací tzv. navážkovou vrstvou (k fenoménu této vrstvy viz příspěvek P. Tomanové Sonda S. *Výhodnocení části fondu systematického výzkumu z roku 1950* v tomto Sborníku, str. ...). Na základě keramické náplně jednotlivých sídlištních objektů, hrobových výbav a zásypů hrobových jam lze říci, že k této události došlo přibližně na rozhraní střední a mladší doby hradištní. V absolutní chronologii bychom mohli rámcově hovořit o období kolem poloviny 10. století, s přihlédnutím k písemným pramenům můžeme s výstavbou kostela počítat mezi závěrem 50. let a 80. lety 10. století (Turek 1981, 54–56; Sláma 1995; Lutovský – Petrůň 2004). Stavba v každém případě stála v roce 995, kdy se Libice stala místem vyvraždění rodu Slavníkovců.

⁵ K topografii výzkumu viz Mařík – Košta 2010.

⁶ Ve studii H. Hanákové ostatky označeny původním kontextovým číslem nálezu 3834.

Tvarem jílce patří meč jednoznačně mezi zástupce Petersenova typu Y (*Petersen 1919*, 167–173) a Geibigova kombinačního typu 13, I (*Geibig 1991*, 60–62). Jedná se o variantu s plnou jednodílnou hlavicí, která plně odpovídá Geibigovu konstrukčnímu typu III (*Geibig 1991*, 95–97). Čepel meče náleží ke Geibigově středně robustní variantě typu čepelí 2 (2c) nebo k typu čepelí 3 (*Geibig 1991*, 85 ad.). Vzhledem k užití svářkového damasku (viz níže v textu) byl žlábek v průběhu délky celé čepelce spíše minimálně zúžen. Z tohoto důvodu lze nejspíše přiřadit zbraň ke Geibigovu typu čepelce 2.

Obr. 3. Rentgenový snímek čepelce meče z hrobu 227a s vyznačenými projevy damaskování (snímkovala I. Nacherová, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy; výběr J. Košta).

Datace hrobového celku

Na základě stratigrafie lze pohřeb 227a zařadit do starší fáze pohřebiště (viz výše v textu, především pozn. 4), tedy do období vymezeného mladším velkomoravským horizontem a závěrem střední doby hradištní (přibližně od pozdního 9. po počátek druhé poloviny 10. století). Ostruhy s dlouhým bodcem patří mezi typické artefakty povelkomorav-

ského období. V nálezových souborech datovatelných na Moravě do velkomoravského období se v zásadě nevykytují. V Čechách sice nelze zcela vyloučit jejich o něco časnější nástup, přesto však můžeme konstatovat, že výskyt daného typu ostruh odpovídá 10. století (*Šolle 1959*, 407–410, *Kavánová 1976*). Výskyt mečů typu Y souvisí úzce s 10. stoletím (viz níže v textu). Hrob 227a byl tedy nejpravděpodobněji uložen v průběhu první poloviny, resp. prvních dvou třetin 10. století.

Metalografický průzkum

První průzkum meče inicioval archeolog a významný specialista na problematiku historie kovářství a metalurgie železa R. Pleiner v polovině 50. let 20. století, metalografický rozbor tehdy provedli F. Plzák a O. Quadrat. Výsledky analýz tohoto i dalších dvou mečů a několika nožů byly uveřejněny v roce 1956 (*Pleiner – Plzák – Quadrat 1956*). Čepelce meče byla tehdy jednostranně ovzorkována ve vzdálenosti 185 mm od spodní hrany přičky, kde zbraň byla, jak se později ukázalo, velmi špatně zachována. Vzorkem byla zachycena jen měkká železná část čepelce s vysokým znečištěním struskovými vměstky. Na základě tohoto výsledku bylo usouzeno, že šlo o jednoduchou zbraň se železnou čepelí. *Pleiner, Plzák a Quadrat (1956, 326)* doslovně uvádějí: „je nutno zdůraznit podstatně horší jakost libické zbraně, která jistě nebyla určena pro výzbroj mocnějšího a bohatšího člena tehdejší společnosti. Nejspíše to byl obyčejný domácí výrobek provedený podle jednoho z obvyklých tvarů a určený pro nějakého příslušníka družiny, hradní posádky nebo čeledi.“ Rentgenový snímek, nedávno pořízený v rámci systematického studia hradiště Libice, upozornil na místo s rysy typickými pro čepelce opatřené dvouřadými damaskovými panely (obr. 3). V tomto místě, konkrétně ve vzdálenosti 409 mm od spodní hrany přičky (viz obr. 4.A), kde bylo možno předpokládat zbytky původního damaskování, byl v roce 2009 odebrán vzorek pro novou metalografickou analýzu. Analýzy byly zaměřeny na předpokládané damaskování a měly znovu zhodnotit způsob a celkovou jakost kovářského provedení čepelce meče.⁷

Z vyhodnocení nové metalografické analýzy⁸ vyplývá, že čepelce má železné jádro, k němuž se ve směrech k ostří napojují další železné pruty (obr. 4.B.3, oblast A). Kvalitu původního ostří nelze ze zkoumaného vzorku relevantně posoudit. Dochovaná hrana čepelce však nese stopy určitého nauhličení a prudšího ochlazení, a lze tak předpokládat, že původní břitová hrana, která se nacházela minimálně 2 mm

⁷ Vzorky pro metalografickou analýzu byly z čepelce odebrány pomocí rotační pily s diamantovým řezným kotoučem, a dále připraveny standardními postupy (zalaty do dentakrylu, za mokra vybroušeny na sadě brusných papírů a doleštěny pomocí diamantových past). Hodnoceny byly ve stavu neleptaném (sledována vměstkovitost a svarové linie), dále po naleptání 3 % nitalem (charakter a rozložení základních struktur) a Oberhofferovým roztokem (sledovány svarové linie a rozložení fosforem bohatších a chudších částí). Vměstkovitost byla podle tradice laboratoře hodnocena normou Jernkontoret, velikost zrn normou ASTM. Struktura byla pozorována a dokumentována na mikroskopu Olympus BX 60 s digitálním záznamem obrazu pomocí fotoaparátu Olympus Camedia 5050ZOOM. Tvrdost byla změřena Vickersovou metodou na tvrdoměrech BEUHLER Micromet 2100 a Wilson Wolpert 401MVD při zatížení 0,2 kg. Chemické složení některých svarových švů bylo stanoveno energiově disperzní mikroanalýzou na elektronovém mikroskopu PHILIPS XL30

s analyzátozem EDAX (systém korekcí ZAF, urychlovací napětí 20 kV, doba načítání spekter 50 s).

⁸ Metalografický popis: jádro střední části čepelce je silně prostoupeno vměstky (stupně 4 až 5 dle Jernkontoret), břitový prut a postranice jádra jsou čistší (2 až 3 Jern.). Linii napojení střední a břitové části zvýrazňují řetízky jemných vměstků, svar je částečně napaden korozi. Postranicemi jádra prostupují výrazné korozní oblasti. Na základě vměstkovitosti a kombinovaného leptání nitalem a Oberhofferem lze břitový prut vymežit a popsat jako oblast A, středovou část čepelce jako oblasti B, C a D (obr. 4). V oblasti A1 je feritická struktura se stopami perlitu; zhruba polovinu plochy zabírá ferit s nečitelnými hranicemi zrn a silným reliéfním naleptáním, ve zbytku plochy pak ferit o velikosti zrn 5 až 6 ASTM. Tvrdost měřená přes celou oblast dosahuje 178±27 HV0,2. V povrchové oblasti A2 je jemnozrná (9 ASTM) směs zrn feritu a (patrně) martenzitu o tvrdosti 268±22 HV0,2 (obr. 5.A–C). V oblasti B1 je

od tohoto místa, mohla být nějakým způsobem ocelí opatřena a zakalena. K jádru čepele byly z obou stran navařeny povrchové kompozitní bočnice (obr. 4.B.3, oblasti B a C). Bočnici na „pravé“ straně vzorku lze interpretovat jako část kompozitního damaskového panelu; „levá“ bočnice⁹ však technologií svárkového damasku být vyrobena nemusela, protože v řezu nebyla patrná leptáním vyvolaná kresba typická pro svárkový damask. Teoreticky tedy mohlo jít i o boční ocelovou výztuž.

Uvážíme-li výsledky metalografie a rentgenového průzkumu, lze čepel považovat za damaskovanou, její funkční kvalitu však bezpečněji posoudit nelze.

Meč z hrobu čís. 54 na pohřebišti Kanín II

Nálezové okolnosti

Raně středověký pohřební areál na katastru obce Kanín leží na levém břehu Cidliny v JV části aglomerace libického hradiště. Na ploše o rozsahu cca 8,5 ha byly nacházeny raně středověké hroby již od konce 19. století. Na základě archeologických výzkumů prováděných na lokalitě v průběhu 60. let 20. století se podařilo rozlišit tři místa (Kanín I–III), kde se koncentrovaly nálezy hrobů.

Archeolog L. Hrdlička zde při záchranném archeologickém výzkumu v roce 1966 odkryl hrob (čís. 54) v severní části zkoumané plochy pohřebiště v poloze Kanín II (obr. 1).¹⁰ Hrobová jáma ve tvaru nepravidelného oválu s plochým dnem (285 × 126 × 74 cm) byla orientovaná SZ–JV směrem. Ve svrchní části byla jáma narušena recentním objektem 4/66. Podél delších stran hrobové jámy se zachovaly stopy dřevěného obložení. Kostra dospělého muže, zemřelého ve věku maturus I, ležela na zádech s rukama i nohama nataženými (obr. 2.B).

Mezi dolními končetinami pochovaného ležel meč se zbytky dřevěné pochvy (obr. 8.A). Za jeho nohama bylo uloženo dřevěné kované vědérko s železným obloukovitým držadlem a závěsnými kováními ve tvaru převráceného T. V oblasti chodidel byly situovány železné součásti garnitury řemení ostruh a železné pocínované ostruhy s dlouhým bodcem a s rozdílně tvarovanými ploténkami.¹¹ Vlevo od pánve byl nalezen železný nůž s vlnkovitě přivařeným ostřím. Vyzdvižené předměty jsou uloženy ve sbírkách Polabského muzea v Poděbradech.

Popis a typologické určení meče

Rozměry: celková délka 897 mm, hlavice: výška 32 mm, délka 75 mm; rukojeť: délka 82 mm; záštita: délka 163 mm, výška cca 12 mm; čepel: délka 765 mm, šířka 50 mm. Dvojdílná hlavice meče (obr. 8.A, 14.B) má vzhůru vyhnutou základnu a horní hranu ve tvaru oslího hřbetu. Na gracilní podstavě hlavice je posazena plná koruna, kterou prochází trn rukojeti až k vrcholu. Záštita je přímá a v poměru k současným mečům extrémně dlouhá.

Poměrně krátká dvojsečná čepel meče je robustní, po větší části délky si ponechává stejnou šířku, hrotová partie je krátká a oblá. Středový žlábek je poměrně široký, jeho přesný tvar a délka nejsou na povrchu čepele patrné. Meč byl uložen v dřevěné pochvě, jejíž pozůstatky se zachovaly zejména v horní polovině čepele.

Tvarem jílce se tato zbraň řadí k mečům Petersenova typu Y (*Petersen 1919*, 167–173) a Geibigova kombinacího typu 13,I (*Geibig 1991*, 60–62). Jedná se o variantu s dvojdílnou hlavicí. A. Geibig dvojdílné hlavice mečů typu 13,I považoval za zvláštní formu hlavic svého konstrukčního typu III, morfologicky však hlavice odpovídá spíše Geibigovu konstrukčnímu typu I (*Geibig 1991*, 90–97). Čepel náleží ke Geibigově gracilní variantě čepelí typu 2 (2b). Protože není objektivně možné sledovat průběh žlábků, lze uvažovat i o čepeli typu 3, byť pro damaskované čepele (viz níže v textu) je obvyklejší relativně konstantní šířka žlábků, charakteristická pro typ 2 (*Geibig 1991*, 85–86).

Datace hrobového celku

Na základě celkového charakteru kanínského pohřebiště a datování inventáře hrobu čís. 54, především ostruh s dlouhými bodci, lze pohřeb datovat do průběhu 10. století. Vzhledem ke skutečnosti, že hrob obsahoval neredukovanou pohřební výbavu včetně zbraně a nádoby, uvažujeme spíše o první polovině tohoto století.

Metalografický průzkum

Meč byl do Archeologického ústavu AV ČR v Praze předán společně s dalšími předměty z hrobu k průzkumu a novému restaurování v roce 2004 (*Hošek – Mařík – Šilhová 2008*). Rentgenový snímek pořízený v rámci restaurátorského průzkumu odhalil damaskování čepele. Proto byl následně povolen odběr vzorků pro metalografickou analýzu s cílem

jemnozrná směs sestávající převážně ze zrn přechodného perlitu, dále ze zrn s náznakovitě jehlicovitou strukturou (bainitu nebo martenzitu), a v menší míře zrn feritu (obr. 5.D). Tvrdost této oblasti činí 256±11 HV0,2; směrem k jádru (oblasti D) se podíl strukturálně volného feritu zvyšuje na ca 50 %. V oblasti B2 je ferit se stopami perlitu (hrubozrnnost 7 ASTM), tvrdost dosahuje 171±9 HV0,2. V oblasti B3 je spíše hrubší ferit (6 až 5 ASTM), v oblasti B4 ferit s obtížně zřetelnými hranicemi zrn a reliéfním naleptáním (tvrdost 159±4 HV0,2), viz obr. 5.E. V oblasti C1 je ferit bez zřetelných hranic zrn o tvrdosti 191±6 HV0,2. V oblasti C2 je jemnozrná (8 ASTM) feriticko-perlitická struktura (do 0,3% C) o tvrdosti 203±12 HV0,2, v oblasti C3 je struktura reliéfně naleptaného feritu se stopami perlitu (obr. 6). Oblast D je feritická, nerovnoměrné velikosti zrn (6 až 3 ASTM), místy viditelné reliéfní naleptání; tvrdost dosahuje 140±7 HV0,2.

Vzorek byl sledován i v rovině druhého řezu (obr. 7). Rozložení strukturálních oblastí i jejich charakteristiky v základních rysech odpovídá situaci zachycené v rovině prvního řezu.

⁹ Tato bočnice velmi pravděpodobně sestává ze železných prutů a z prutu ocelového, přičemž ocel má minimálně střední obsah uhlíku a jeví známky prudšího ochlazení.

¹⁰ Viz archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., čj. 5739/68; *Mařík 2009*, 79; *Hošek – Mařík – Šilhová 2008*, 310 ad.

blíže posoudit konstrukční řešení a kvalitu zbraně. Z čepele meče byly odebrány vzorky 1 a 2 ve vzdálenosti 374 a 95 mm od hrotu (obr. 8.A).

Na základě vyhodnocení metalografické analýzy¹² lze říci, že meč byl z konstrukčního hlediska výborným výrobkem s damaskovanou čepelí, byť otázka kvality břitů zůstává nezodpovězena. Původní ostří ve vzorku 1 je již zkorodované a v nejbližším cca 3,5 mm vzdáleném, metalograficky posuzovatelném místě byla zjištěna ocel (s cca 0,3 až 0,4 % C) odpovídající nekalenému stavu. Materiál druhého vzorku, který měl vypovědět o kvalitě břitů v blízkosti hrotu, měl jen málo uhlíku a byl bez typických zákalných struktur, ale tvrdost i charakter zjištěné struktury dovolují předpokládat alespoň pokus o zakalení.

Metalograficky lze damaskování prokázat pouze na jedné straně prvního vzorku, povrchové výbrusy čepele nicméně dokazují, že oboustranné bylo. Damaskový panel (obr. 10.A, C–D) byl složen zřejmě z devíti prvků nízkouhlíkové (0,3 % C) oceli a vysokofosforového železa. S ohledem na značné korozní narušení i probroušení damaskového panelu nelze přesný typ původního vzorování bezpečně rozpoznat ani povrchovými nábrusy, ani pomocí rentgenových snímků. Čepel byla v příčném řezu nejspíše symetrická a její základní konstrukce odpovídala sestavě představené na obr. 13.B.

Meč z hrobu čís. 184 na pohřebišti Kanín III

Nálezové okolnosti

Hrob čís. 184, v němž byl objeven železný dvousečný meč (obr. 11.A), byl nalezen v nejvýchodnější části celého pohřebního areálu při výkopu kanalizační přípojky pro dům čp. 102 v srpnu roku 2003. K samotnému ohlášení nálezů však došlo až v době, kdy byl výkop již zasypan. Na základě lokalizace nálezů provedené stavebními dělníky bylo místo nálezů znovu odkryto a na profilu výkopu byl identifikován jediný zahloubený objekt, hrob 184 (Mařík 2009, 96 ad., tab. 58 ad.).

Hrobová jáma, o pravidelném obdélníkovitém tvaru s rozměry 257 × 85 cm, dosahovala hloubky 122 cm od současného povrchu. Delší osa jámy byla orientována ve směru SZ–JV. Dno bylo ploché, mírně se svažující od SZ k JV. Střední část hrobu byla zničena kanalizační přípojkou. Výplň hrobové jámy byla patrná od hloubky 0,3 m, po skrytí drnu a novověkých navážek. Výplň tvořil žlutý štěrkopísek s ččkami šedohnědé jílovité hlíny. V JZ části hrobové jámy se 0,1 m nade dnem objevily stopy dřevěné konstrukce.

Zdá se, že dřevěnými deskami byl vyložen obvod hrobu a jeho dno. Kosterní pozůstatky byly beze zbytku rozloženy. Poměrně agresivnímu kyselému prostředí odpovídá i stav dochované výbavy hrobu.

V místě chodidel byly nalezeny dvě silně zkorodované ostruhy s dlouhými bodci a keramická nádoba. Přibližně v místě, kde můžeme předpokládat pravé koleno, se našel zlomek zvířecí kosti. Další shluk silně zkorodovaných železných předmětů byl nalezen v SZ části hrobu. Mezi nimi byly zlomky minimálně dalších dvou ostruh, kování dřevěného vědérka, část železné přezky a železná šipka. Stejně jako v případě hrobu čís. 54 je inventář hrobu uložen v Polabském muzeu v Poděbradech.

Popis a typologické určení meče

Rozměry: celková délka 875 mm, hlavice: výška 22 mm, délka 59 mm, šířka 15 mm; rukojeť: délka 90 mm; zástita: délka 132 mm, výška 10 mm, šířka 28 mm; čepel: délka 750 mm, šířka ca 50 mm.

Jednodílná nízká hlavice meče (obr. 11.A, 14.A) má tvar stlačeného půlkruhu. Do středu celokovové hlavice byl proražen otvor, kterým prochází až k jejímu vrcholu trn rukojeti. Gracilní, velmi dlouhá zástita je mírně vyklenutá směrem k čepeli meče a směrem ke koncům se zužuje. Dvojsečná čepel, poškozená při objevu meče a intenzivně narušená korozí, byla robustní a poměrně krátká, výrazně se zužuje až v hrotové partii, její středový žlábek je patrný až téměř ke hrotu. Z výsledků konzervátorského průzkumu vyplývá, že zbraň z hrobu 184 byla uložena v pochvě z bukového dřeva, zatímco rukojeť meče byla vyrobena ze dřeva lipového.¹³ Ve spodní části jílice se nacházejí zbytky tkaniny, která pravděpodobně tvořila vnější obal meče.

Tvarem jílice patří zbraň mezi meče Petersenova typu X (Petersen 1919, 158–167), resp. Geibigova kombinačního typu 12,I (Geibig 1991, 56–60). Oproti nejčastějším formám mečů uvedeného typu je hlavice kanínského exempláře poněkud nízká. Konstrukce hlavice odpovídá Geibigovu konstrukčnímu typu III (Geibig 1991, 95–97). Čepel meče náleží ke Geibigově typu čepelí 2 nebo 3 (Geibig 1991, 85 ad.).

Datace hrobového celku

Podobně jako v případě hrobového celku čís. 54 lze na základě celkového charakteru pohřebiště a datování hrobového inventáře, především ostruh s dlouhými bodci, datovat pohřeb čís. 184 do 10. století. Vzhledem ke skutečnosti, že hrob obsahoval neredukovanou pohřební výbavu včetně potravinových milodarů uložených v nádobách, uvažujeme spíše o první polovině tohoto století.

¹¹ Jedna ostruha měla ploténky ve tvaru stylizované lilie s příčným pásem nýtků, druhá byla opatřena kvadratickými ploténkami se čtyřmi nýtky v rozích.

¹² Metalografický popis: *Vzorek 1* (obr. 8.B): v oblasti I, nejbližší původní hraně ostří, je feriticko-perlitická struktura s cca 0,3 až 0,4 % C, velikostí zrn 9÷10 ASTM a tvrdosti 183 ± 8 HV0,2. Oblast II je za svarem s oblastí I ještě feriticko-perlitická (0,2 až 0,3 % C; 7 ASTM), brzy ale přechází ve ferit (7ASTM), místy se stopami perlitu. Naměřená tvrdost se pohybuje od 142 do 153 HV0,2. Tělo čepele, značené jako oblast III, je feritické, zprvu velikostí zrn 5, pak spíše 7, v jemnozrnějších zónách též se stopami perlitu. Tvrdost 152 ± 8 HV0,2. V oblasti IV, části damaskového panelu, se střídají pásma feriticko-perlitická (0,3 % C; 10 ASTM) s pásmy feritickými bez zřetelných hranic zrn. Podle výsledků leptání Oberhofferovým roztokem jsou feritická pásma bohatší na fosfor. Mezi všemi popsányými oblastmi jsou svary zvláště segregací prvků, nejspíše Ni a Co. *Vzorek 2* (obr. 8.C): vzorek je značně zkorodovaný, nicméně část hrany ostří se dochovala. Struktura v oblasti I je nejspíše směsí horního bainitu a feritu, tvrdost 249 ± 33 (min. 209; max. 315) HV0,1, ve středu vzorku (oblast II s) převažují feritická zrna o tvrdosti kolem 180 HV0,1.

¹³ Dochované zbytky dřevěných součástí posuzoval M. Kaplan.

Metalografický průzkum

Meč byl zkoumán v rámci konzervátorského zpracování inventáře hrobového celku v roce 2003.¹⁴ Za účelem provedení metalografické analýzy (k metodice viz pozn. 8) byl z čepele odebrán vzorek B ve vzdálenosti 530 mm od spodní hrany příčky, dodatečně pak vzorek A ve vzdálenosti cca 545 mm od příčky (obr. 11.A).

Z metalografické analýzy¹⁵ vyplývá, že tělo čepele bylo železné, svařené minimálně ze tří prutů, nevíme však, zda úmyslně, a že hrany břitů byly buď nauhličené nebo byla čepel v těchto místech opatřena ocelovou navářkou. Čepel byla kalena, základná struktura je ale pouze v linii ostří. Bez ohledu na řadu nejasností lze prohlásit, že šlo o jednodušší zbraň dobré kvality.

Meče typu X a Y a raně středověké Čechy

Naprostá většina raně středověkých mečů pocházejících z území České republiky se dochovala jako hrobový přídavek (Košta 2004, 14–19). Výskyt mečů odpovídá starší fázi kostrového pohřbívání, pro niž je typická přítomnost bohatých hrobů s výbavou neredukovanou na součásti oděvu a šperk. Na Moravě, kde k počátku kostrového pohřbívání dochází již přibližně na přelomu 8. a 9. století (Ungerma 2006), se relativně hojně vyskytují starokarolinské formy mečů a meče Petersenova typu K a N (Košta 2004; Týž 2005). V Čechách, kde obecně (s výjimkou Staré Kouřimi) nastupuje kostrové pohřbívání až v průběhu druhé poloviny 9. století (Štefan 2007, 806–812) a zvyk vkládání bohatých přídavků do hrobů vyznívá postupně v průběhu posledních dvou třetin 10. století, nacházíme téměř výlučně meče Petersenova typu X¹⁶ a Y.¹⁷ Výjimku tvoří pouze pohřebiště u Libušina jezírka na Staré Kouřimi, jehož nejstarší horizont lze datovat již před polovinu 9. století (Šolle 1966, Profantová 2001, 329–335). Starokouřimské meče, nalezené

v bohatých hrobech nejvyšší společenské elity čís. 55 a 120, bohužel nelze pro absenci citlivých znaků typologicky zařadit (Šolle 1959, 377–380; Týž 1966, 260, 269 ad.; Hošek – Košta 2012; titíž v tisku). Jediný typologicky určitelný meč starokarolinské formy z Čech, který náleží k Petersenovu typu B, respektive ke Geibigovu typu I (Petersen 1919, 61–63; Geibig 1991, 25–31), pochází z nejistého nálezového kontextu z Plzně-Doudlevců (Krajíc 1978, 76 ad.; Košta 2004, 16; Profantová 2011, 72). Meče typu X a Y můžeme označit jako charakteristické zástupce mlado- a povelkomoravského období na území České republiky. Jejich distribuci v této oblasti, představenou zároveň s meči s dvojdílnou polokruhovitou hlavici (Petersenův typ N, Geibigův typ 8; Petersen 1919, 126; Geibig 1991, 48–50), které jsou snadno zaměnitelné s meči typu X, ukazuje přiložená mapa (obr. 16).

Na území Čech je známo nejméně pět exemplářů mečů typu X.¹⁸ Kromě kanínských zbraně z hrobu čís. 184 doprovázel meč typu X muže, pohřbeného na třetím nádvoří Pražského hradu se sekerou, vědrem a ocílkou.¹⁹ Další exemplář byl objeven v hrobě v Kobylnici (okr. Kutná Hora), vybaveném kopím a nádobou (Dvořák 1939/46, 70–94). Meč z bohatého hrobu v Žatci (okr. Louny) byl nalezen společně s párem seker a ostruhami s dlouhým bodcem (Preidel 1938, 88–98; Bubeník 1988, 166 ad., tab. 278). Nálezové okolnosti meče typu X uloženého v Jaroměři (okr. Náchod) nejsou známy (Pleiner – Plzák – Quadrat 1956, 322–325; Pleiner 1962, 165). Další dva meče s polokruhovitou hlavici, náhodný nález z lesa u Pardubic a zbraň nalezená ve Vltavě u Kamýka, jsou dnes ztracené a jejich podobu známe jen ze schematické ilustrace (oba: Píč 1909, 100). Přestože se mohlo jednat o meče typu X, nelze vyloučit ani jinou interpretaci.²⁰ Ještě méně jasná je situace v případě meče z knížecího hrobu z Kolína, kde se hlavice nezachovala. Identifikace zbraně jako meče typu X se zde může opírat

¹⁴ Hošek – Mařík 2004; Hošek – Mařík – Šilhová 2006; Pokorný – Mařík 2006.

¹⁵ Metalografický popis: vzorek A je prakticky prostý vměstků, čistota kovu odpovídá stupni 1 dle normy Jernkontoret. Ve vzorku B je oblast IV rovněž čistá (stupeň 1 dle Jernkontoret), oblast V je však vměstky značně prostoupena, a to v hustotě stupně 4 až 5. Okraje této části, tj. oblasti VI a VII a středový prut čepele (oblast VIII) jsou opět velmi čisté, st. 1. V naleptaném stavu je ve vzorku A oblasti I zřetelná směs martenzitu o tvrdosti 777 ± 51 HV_{0,3} a velmi jemného perlitu (troostitu) o velikosti zrn 8 dle ASTM a tvrdosti 400 až 500 HV_{0,3} (obr. 11.C). V oblasti II struktura přechází od martenzitu a jemného perlitu (zrnitost 8 dle ASTM, obr. 11.D, obr. 12.A) do struktury feritické, oblasti III, což je provázáno také poklesem tvrdosti na 131 HV_{0,3}. Přechod je pozvolný, obsah uhlíku se snižuje, hrubozrnnost mírně stoupá na stupeň 7. Ve vzorku B je v oblasti IV ferit místy se stopami perlitu, velikost zrn 4 dle ASTM, tvrdost 95 ± 4 HV_{0,3} (obr. 12.B). V oblasti V je tato struktura jemnozrnnější, a to st. 6, o tvrdosti 105 ± 10 HV_{0,3}, v oblasti VI pak stupně 6 až 7 a tvrdosti 134 ± 7 HV_{0,3} (obr. 12.E). Šestá oblast je také charakteristická několika úzkými proužky perlitických zrn. Oblast VII je směsí feritu o velikosti zrn 7 a 9 dle ASTM, v jemnější struktuře se obsah uhlíku místy navyšuje až do 0,3 % (obr. 12.D). Tvrdost je 148 ± 8 HV_{0,3}. Za výrazným svarovým švem je oblast hrubšího feritu o velikosti zrn 4. Svarová linie je lemována zdvojenou řadou vměstků obklopených perlitickými a martenzitickými zrny o tvrdosti 433, 371 a 336 HV_{0,3} (obr. 12.F), jejich výskyt a snížená leptatelnost souvisí se zvýšeným obsahem niklu (ca 2 až 3,5 %) a kobaltu (okolo 0,7 %), viz Hošek – Mařík – Šilhová 2006, 312, tab. 1, obr. 5.c. Po naleptání Oberhofferovým roztokem nebyly shledány zásadnější odchylky v rozložení a obsahu fosforu, celkově jde o kov fosforu prostý.

¹⁶ Meče Petersenova typu X (Petersen 1919, 158–167), respektive Geibigova kombinačního typu 12, I (Geibig 1991, 56–60) charakterizuje jednodílná plná polokruhovitá hlavice s rovnou podstavou, odpovídající Geibigovu konstrukčnímu typu jílců III (Geibig 1991, 90–97). Trn rukojeti prochází otvorem proraženým celou hlavici a na jejím vrcholu je roztepán. Poměr výšky a délky i velikost hlavice jsou značně variabilní. Tvar spodku hlavice je obvykle protáhle oválný až oble obdélný, ale objevují se i podstavy čokovitě. Záštitý sledovaných mečů jsou relativně dlouhé (jejich délka zpravidla přesahuje 11 cm), přímé a (oble) hranolovitě, vzácněji mohou být mírně prohnuté směrem k čepeli. Jílce mečů typu X jsou až na výjimky nezdobené.

¹⁷ Meče Petersenova typu Y (Petersen 1919, 167–173), respektive Geibigova kombinačního typu 13, I (Geibig 1991, 60–63) mají jednodílnou nebo dvojdílnou plnou hlavici s vrcholem ve tvaru oslího hřbetu. Jejich spodní hrana nebo podstava je obvykle lehce prohnutá směrem od rukojeti. Záštitý jsou zpravidla podobně jako u mečů typu X delší, bývají gracilní a mohou být přímé nebo mírně prohnuté směrem k čepeli. Jílce bývají nezdobené, v některých případech může být u jednodílných hlavíc hrana mezi podstavou a korunou naznačena rýhou.

¹⁸ N. Profantová (2005, 308 ad.) na území Čech zařadila mezi meče typu X sedm až osm exemplářů. Některé z nich (meč z Kolína, u něhož se nedochovala hlavice, a ztracené meče z Poděbrad a z Kamýka nad Vltavou) však do uvedené skupiny nemůžeme na základě dochovaných informací jednoznačně zařadit.

¹⁹ Borkovský 1939/46, 122–131; Frolík – Smetánka 1997, 55–59; Tomková 2005, 218 ad., Profantová 2005, 307–310; táž 2011, 72 ad.

²⁰ Například jako mečů s dvojdílnou polokruhovitou hlavici typu N, nebo mečů s hlavici tvaru para ořechu typu a dle Nadolského, viz Petersen 1919, 126; Nadolski 1954, 26–29.

pouze o nepřímé indicie a o zprávu, že měl meč původně hlavici houbovitě formy (Lutovský 1996; Košta – Hošek 2008, 11–25).

Meče typu Y jsou v Čechách zastoupeny počtem sedmi exemplářů. Jen dva nálezné celky s meči typu Y (představené v této studii) obsahují více chronologicky citlivých předmětů a umožňují srovnání datací nálezového inventáře se stratigrafickými daty. Oba lze klást do průběhu 10. století, a to spíše do jeho první poloviny. Další meč typu Y, uložený ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy, pochází z některého pohřebiště v aglomeraci levohradského hradiště (okr. Praha-západ; Sláma 1977, 139–149, 151). Meč z Podřipského muzea v Roudnici nad Labem byl pravděpodobně nalezen v hrobě v Libkovicích pod Řípem (okr. Litoměřice; Zápotocký 1965, 224–226, 332, obr. 15). Exemplář bez bližších nálezových okolností je uložen v muzeu v Teplících (Zápotocký 1965, 225, obr. 16; Soukup a kol. 2010). Meč uchovávaný ve sbírkách hradu Křivoklát (Sláma 1977, 62; Košta 2010) pochází zřejmě z lokality Malé Kyšice-Poteplí (okr. Kladno; na základě archivních záznamů v katalogu křivoklátské sbírky, nepublikováno). Typologické přiřazení meče s nápisem ze skupiny Ulfberht z Litoměřic-Starých Šancí (okr. Litoměřice; Kern 1935, 26–30; Zápotocký 1965, 224–226, 348, obr. 14), který byl označován jako typ Y, není na základě současného stavu zachování možné. Fotografická dokumentace pořízená J. Kernem (1935, 26–30) před necitlivou konzervací zbraně umožňuje vyslovit hypotézu, že se s velkou pravděpodobností skutečně jednalo o meč typu Y.

Chronologie mečů typu X je již dlouhou dobu předmětem široké diskuse. Když J. Petersen v roce 1919 typ vymezil, datoval počátek jeho výskytu do začátku 10. století (Petersen 1919, 165). Již v meziválečném období však někteří badatelé spojovali meče typu X se zbraněmi pozdně karolinské produkce a začátek jejich výskytu posouvali do závěru 9. století (Arbman 1937, 217, 227). Přesto po většinu 20. století převažovala představa, že se meče typu X vyskytovaly téměř výhradně v 10. a 11. století (Nadolski 1954, 26, 35; Kirpičnikov 1966, 33; Kazakevičius 1996, 67–70). Význačnou úpravu tradičního datování nástupu mečů sledovaného typu umožnily české a slovenské nálezové soubory (souhrnně Košta – Hošek 2009, 109–111). Na rozdíl od soudobých nálezů z většiny oblastí Evropy se zde totiž meče

typu X často vyskytují v hrobových celcích z 9. století, jejichž dataci lze křížově potvrdit na základě většího počtu hrobových přídavek a stratigrafie. Značná část hrobových celků s meči typu X pocházejících z Moravy, kde na velkomoravských pohřebištích dominují, přitom byla převrstvena mladšími situacemi datovatelnými do velkomoravského období, nebo obsahovala předměty, které bývají obvykle spojovány se starším velkomoravským horizontem (Chorvátová 2004; Kouřil 2005; Ungerman 2005). Nejvýrazněji je to patrné v rámci mikulčické aglomerace, kde meče typu X nastupují se značnou intenzitou nejpozději od přelomu staršího a mladšího velkomoravského horizontu (Košta 2004).²¹ Takovou dataci nástupu mečů typu X potvrzují i některé další nálezy z Moravy, například z Morkůvek (Kouřil 2005, 87–89; Měřinský – Unger 1990, 388). Mladšími pohřby byly převrstveny rovněž hroby 174 a 257 s meči typu X z pohřebiště u kostela na Pohansku u Břeclavi (Kalousek 1971, 111–114, 149–152).²² Přestože rozhraní mezi starším a mladším velkomoravským horizontem není v současné době možné absolutně chronologicky ukotvit, je zřejmé, že intenzivní nástup mečů typu X musel výrazně předcházet závěr 9. věku a s jistotou se blížil k polovině tohoto století. Meče typu Y byly J. Petersenem (1919, 167–173) datovány do období mezi druhou třetinou 10. věku a průběhem první poloviny 11. století. Na základě nálezů z Moravy, datovaných do velkomoravského období, byl počátek výskytu mečů typu Y posunut do pozdního 9. století (Král 1970; Ruttkay 1976, 251; Geibig 1991, 145 ad.). Vazba mečů typu Y na období existence Velkomoravské říše je ovšem značně okrajová.²³ Nálezy mečů daného typu na Slovensku souvisí už se staromaďarským prostředím (Ruttkay 1978, 251 ad.) a do průběhu 10. století klademe i uložení datovatelných nálezových celků s meči typu Y z Čech (viz s. XXX). Při posuzování mečů typu Y v souvislosti s velkomoravským prostředím je nutné vzít v úvahu, že zbraně tohoto typu chybí v pohřbech v centrech Velké Moravy, jako jsou Mikulčice, Staré Město u Uherského Hradiště nebo Pohansko u Břeclavi. Na těchto hradištích a v jejich aglomeracích bylo přitom v hrobech odkryto celkem 26 mečů (Košta 2004, 16–19), což je dostatečně vysoký vzorek. Je pravděpodobné, že se do hrobových celků dostaly již v době rozkladu velkomoravského raně státního útvaru na počátku 10. století, kdy elita opustila centrální velkomoravská hradiště

²¹ Hrob 280 patří do starší fáze pohřebiště u II. kostela v Mikulčicích, převrstvené navážkou s rozsáhlým hřbitovem při mladší fázi kostelní stavby. Hrob 500 byl vyhlouben s největší pravděpodobností ve starší etapě pohřbívání u III. kostela, hrob 1347 souvisí se starší fází pohřbívání na Kostelci/Klášteřsku. V pohřbech 438 od III. kostela a 717 ze skupiny hrobů, situovaných nedaleko základů tzv. „knížecího paláce“ byly nalezeny ostruhy typu Biskupja-Crkvina (IB podle Hrubého), které obvykle doprovázejí mužské hrobové vybavy staršího stupně velkomoravské kultury (Kouřil 2005, 91; Chorvátová 2004, 221–229; Košta 2009, 283–285).

²² Mezi časně datované exempláře mečů typu X bývala počítána i zbraň ze Závady na Slovensku (Bialeková 1982, 163; Bialeková – Mihok – Pribulová 1998, 37). Chronologické zařazení hrobového celku do první poloviny 9. století na základě železných kování tzv. „blatnického“ rázu a páskových ostruh považujeme za chybné. Páskové ostruhy alespoň částečně chronologicky odpovídají ostruhám typu IA, které náležejí do mladšího velkomoravského horizontu (Košta 2009, 280–283; Chorvátová 2004). Jmenovaná kování řemení meče nelze na základě současných poznatků datovat přesněji než do velkomoravského období, v každém případě jsou však výrazně zastoupena i v jeho závěrečné fázi (Ungerman 2011a).

²³ Na Moravě známe jediný meč typu Y s průkaznými nálezovými okolnostmi z hrobu čís. 71 v periferní části pohřebiště v Rajhradcích (dříve označovaném podle sousedního katastru jako Rebešovice; Král 1970; Staňa 2006, 145 ad., 169). Zbraň je doprovázena soupravou kování, která známe například z bohatých nálezových souborů ze zánikových horizontů některých hradišť velkomoravského období na Slovensku (Pobedim, Bojná; k chybné tradiční dataci zánikového horizontu hradišť viz Chorvátová 2004, 228; Košta 2008, 287, pozn. 7; Ungerman 2011b). Další moravský meč typu Y pochází z rozrušeného pohřebiště v Vranovic (Galuska 2001), absence nálezových okolností však neumožňuje specifikovat zařazení meče do velkomoravského či povelkomoravského období. Hlavice meče typu Y byla konečně nalezena ještě v sídlištní situaci v centrální části akropole hradiště v Mikulčicích (Košta 2005a, 183, 186, obr. 17.A), nález opět nelze blíže časově ukotvit.

vystavená útokům Maďarů (*Hošek – Košta 2011*, 51–53).²⁴ Velmi významným příspěvkem k otázce nástupu mečů typu Y je objev dvou exemplářů v hrobech 129 a 130 v Thunau-Obere Holzwise (Rakousko). Jejich dataci lze na základě analýzy hrobových celků i radiokarbonové analýzy kosterních pozůstatků klást nejpravděpodobněji do poslední třetiny 9. století, nejpozději na přelom 9. a 10. století (*Nowotny 2011; táž v tisku*). Jedná se tedy v současné době o nejstarší prokazatelné nálezové kontexty s meči typu Y, které umožňují uvažovat o dataci jejich nástupu již na sklonku 9. věku.

Rozdíly mezi meči typu X a Y nesledujeme na exemplářích z České republiky pouze ve tvaru jílce. Zatímco tvary čepelí mečů typu X byly značně variabilní,²⁵ mají meče typu Y zpravidla robustnější formy čepelí (Geibigovy typy 2 a 3: *Geibig 1991*, 83–86). Při výrobě mečů typu X se používalo jen vzácně damaskových čepelí (z České republiky známe pouze exemplář z hrobu 280 na pohřebišti u II. kostela v Mikulčicích; *Košta 2005a*, 162 ad.),²⁶ poměrně časté jsou čepel s nápisem tvořeným povrchovým damaskem. Užívání damaskovaných čepelí u mečů typu Y je naopak časté. Damaskovanou čepel měly meče z obou hrobů v libické aglomeraci, meč z Roztok-Žalova,²⁷ zbraň z Libkovic pod Řípem (*Zápotocký 1965*, 224–226, 332, obr. 15) i meč uložený v Regionálním muzeu v Teplicích (*Soukup a kol. 2010*). Damaskovanou čepel prokazatelně neměl meč, uložený ve sbírkách hradu Křivoklát, a exemplář z Litoměřic s nápisem skupiny Ulfberht. Lze konstatovat, že meče typu Y, byť se objevují později než meče typu X, zachovávají častěji prvky, jež se v celkovém kontextu vývoje středověkých mečů jeví jako archaičtější.

Zdrojovou oblastí i ideovou oblastí vzniku mečů typu X byla bezesporu franská říše (*Arbman 1937*, 227). Proces jejich vzniku zapadá plně do kontextu vývoje karolinských mečů v první polovině 9. století, kdy došlo ve franské říši k zásadním proměnám v konstrukci mečů (obr. 1, *Košta 2005a*, 166). Starší karolinské meče jsou charakterizovány hlavicemi dvojdielné konstrukce (Geibigův konstrukční typ I a II, viz *Geibig 1991*, 90–100), krátkou příčkou a robustnější čepelí, jejíž délka se zpravidla pohybovala mezi 75 a 83 cm. Oproti tomu mladší karolinské meče mají hlavice jednodílné (Geibigův konstrukční typ III; *Geibig 1991*, 90–100), jednoduše formované, příčka se protahuje, čepel

zužuje a prodlužuje. Meče Petersenova typu X jsou nejstaršími typickými zástupci mladokarolinských mečů. Přechodový horizont mezi oběma skupinami tvoří zbraně, které slučují prvky obou forem – mezi ně patří především meče typu K a N dle Petersena.²⁸ Právě tyto zbraně franské provenience lze ztotožnit s přímými předchůdci mečů s jednodílnou polokruhovitou hlavicí (*Košta – Hošek 2009*, 110). Vznik mečů typu X tedy představuje vyvrcholení dynamického vývoje konstrukce karolinských mečů, k němuž došlo v období od sklonku 8. do poloviny 9. století. Na kontinentální Evropě meče typu X dominovaly až do přelomu 10. a 11. století a užívány byly ještě po značnou část 11. věku, kdy byly postupně nahrazovány z nich odvozenými formami románských mečů s čočkovitou hlavicí (*Nadolski 1954*, 26–29; *Geibig 1991*, 65–73). V mečích typu X byla nalezena optimální forma válečného nástroje, která dokázala na dlouhou dobu nasycit požadavky poptávky.

Názory na to, z které oblasti vzešla idea konstrukce hlavice mečů typu Y (*Petersen 1919*, 167–173, *Geibig 1991*, 60–63), se mezi odborníky značně lišily.²⁹ Někteří badatelé se snažili na základě různých forem hlavic typu Y vyčlenit exempláře franského, anglosaského, skandinávského či baltského původu (*Nerman 1929*, 85; *Von zur Mühlen 1975*, 31), či obvykle označovali původ typu za nejistý (např. *Arbman 1937*, 227–229). A. Geibig považoval sledované meče za celoevropský typ, u kterého se směšují prvky typické pro zbraně karolinského a anglosaského nebo skandinávského původu (*Geibig 1991*, 169 ad.). Na základě syntézy dat, které o mečích typu Y známe,³⁰ lze jejich zrod hledat nejspíše na území franské říše, avšak nelze zcela vyloučit paralelní vznik obdobné formy ve východním Pobaltí. Na jejich genezi měli pravděpodobně vliv severské a anglosaské meče,³¹ objevují se ostatně v době vikinských vpádů na franská území (*Košta v tisku*). Tomu by odpovídaly i další znaky, kterými se meče typu Y odlišují od svých nejbližších souputníků – mečů typu X, a které se naopak blíží prvkům, jež se vyskytovaly ještě na konci 9. století na skandinávských a anglosaských zbraních.³² Výsledky srovnání poměrného zastoupení různých typů mečů v jednotlivých oblastech ukazují výrazné soustředění mečů typu Y na území Čech a jižního Německa (*Košta v tisku*). Meče typu Y tak mohou patřit mezi hmotné památky, které dokládají intenzivní kulturní a politické kontakty české elity 10.

²⁴ Vyloučit nemůžeme ani možnost, že v průběhu pozdní fáze velkomoravské kultury docházelo k částečné redukci pohřebního ritu a že se meče většinou již nedostávaly do hrobových kontextů. Tuto několikrát již uvažovanou alternativu by bylo třeba ověřit analýzou velkomoravských pohřebišť na základě nových chronologických poznatků.

²⁵ Kromě kratších a robustnějších forem (Geibigovy typy čepelí 2 a 3) se již od počátku jejich vývoje objevují delší a gracilnější typy čepelí, srovnatelné s Geibigovými typy 5 a 6 (*Košta – Hošek 2009*, 115–117).

²⁶ V literatuře se objevuje údaj o damaskové čepeli meče typu X z Žatce (*Čech 2000*, obr. 4), na rentgenových snímcích žateckého meče však nejsou charakteristické známky damaskování patrné. Oproti dřívějším představám prokázala nová analýza, že damaskovaný nebyl ani meč z kolínského knížecího hrobu, u něhož se uvažuje o souvislosti s meči typu X na základě lakonické zmínky o tvaru ztracené hlavice, viz *Košta – Hošek 2008*.

²⁷ Na základě dosud nepublikovaného rentgenového snímku pořízeného J. Koštou.

²⁸ *Petersen 1919*, 105–110; *Vinski 1983*; *Jelovina 1986*; *Geibig 1991*, 44–47; *Bilogriović 2009*.

²⁹ *J. Petersen (1919, 172 ad.)*, který neznal žádné exempláře mečů typu Y z Franské říše, hledal původ těchto zbraní v severoevropském prostředí. Pozdější badatelé se snažili na základě různých forem hlavic typu Y vyčlenovat exempláře franského, anglosaského, skandinávského či baltského původu (*Nerman 1929*, 85; *Arbman 1937*, 227–229; *Von zur Mühlen 1975*, 31). A. Geibig se klonil k myšlence hledat původ mečů typu Y ve franské oblasti s tím, že se na jejich genezi mohly uplatňovat anglosaské nebo skandinávské vlivy (*Geibig 1991*, 169).

³⁰ Například geografická poloha nejstarších datovatelných výskytů, morfologické znaky (jako užití dlouhé příčky či plné koruny) a u řady exemplářů i jednodílné hlavice.

³¹ Především Petersenových typů L, M, P a Q (*Petersen 1919*, 112–126, 134–140).

³² Jako např. častější užívání damaskových kompozitních panelů, robustnější tvary čepelí.

století s jihoněmeckou oblastí, jež známe i z písemných pramenů.

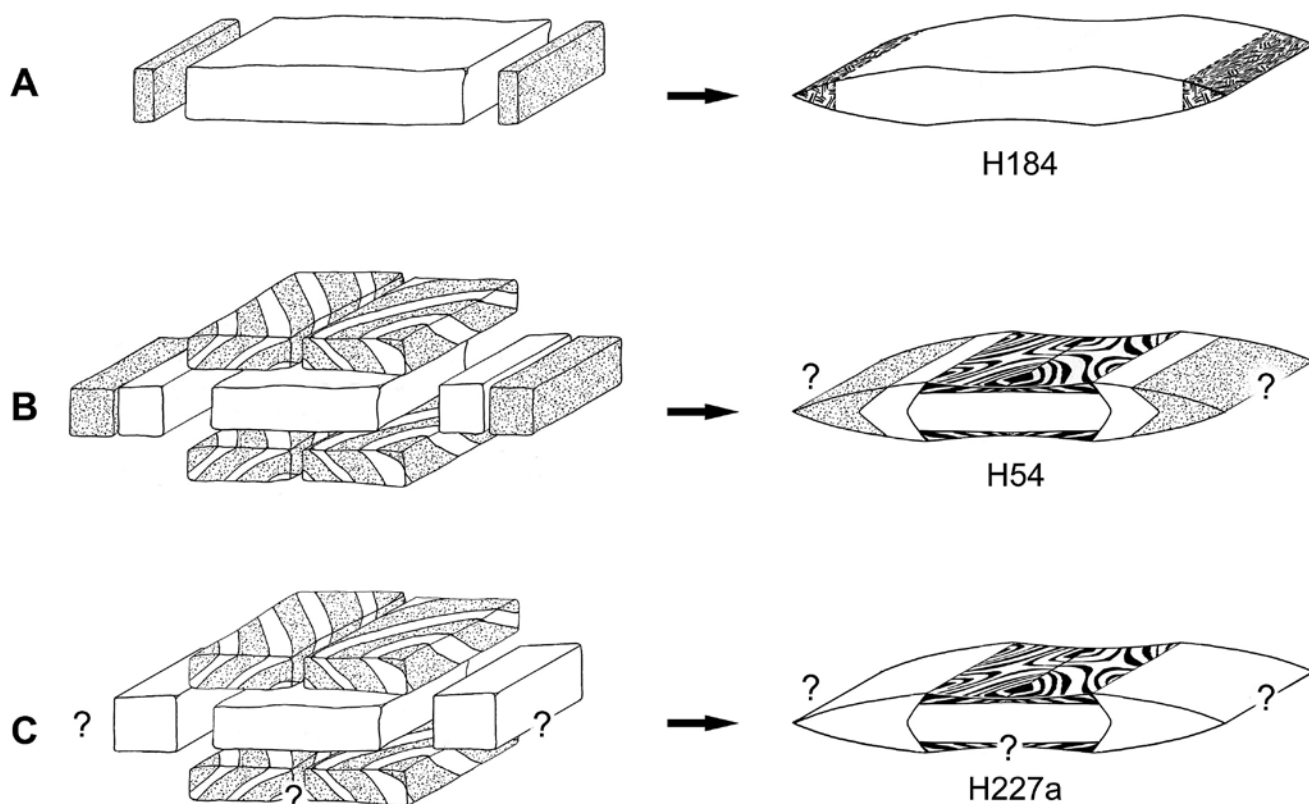
Meče z libické aglomerace a otázky konstrukce raně středověkých mečů

Nejjednodušším z mečů z libické aglomerace byl exemplář z hrobu čís. 184 v Kaníně. Byl opatřen čepelí se železnou středovou částí a ocelovými kalenými břity, nejspíše navařenými (obr. 13.A). Středová část zkoumaného vzorku vykazuje výrazný příčný svar, tj. pokud byla čepel souměrná, mohl být polotovar, z něhož byla tato část vykována, vyroben z jednoho překládaného kusu nebo ze železných, na sraz svařených prutů (dvou nebo tří). Navíc i části nesoucí břity mohly být složeny z více částí. Je ovšem otázkou, zda v tomto technologickém postupu hledat úmyslnou konstrukci. Spíše půjde jen o příklad přípravy jednoduchého polotovaru (nebo polotovarů) bez výrazné snahy o výslednou homogenizaci. Břítové hrany byly buď nauhličený nebo opatřeny ocelovou navářkou. Spolehlivé rozlišení mezi oběma možnostmi je komplikováno rozsáhlým korozním narušením břitu (obr. 11.B). Navaření oceli je ale pravděpodobnější, neboť to spíše odpovídá standardnímu řešení. Na možnost navaření ocelového břitu by poukazovala i sama koroze, která mohla propuknout ve svarovém švu, stejně jako to lze sledovat ve středové železné části. Kalení čepele proběhlo způsobem,

při kterém došlo k zakalení pouze v linii ostří.

Bez ohledu na řadu výše zmíněných nejasností lze prohlásit, že meč H184 byl jednodušší zbraní dobré kvality. K blízkým analogiím z pohledu užití konstrukce čepel (ocelový břit – železný střed – ocelový břit) patří např. meč z hrobu 1347 v Mikučicích (*Košta – Hošek 2009*, 118 ad.) nebo meč z porušeného pohřebiště ve Vranovicích (*Galuška 2001*). Nauhličení břitů železné čepel se předpokládá např. u meče z hrobu 23 ze Závady (*Bialeková – Mihok – Pribulová 1998a; titíž 1998b*). Jednoduché, avšak funkční čepel se železnými těly a ocelovými břity, navařenými nebo nauhličenými, lze dohledat v západní, střední i východní Evropě (viz *Țylecote – Gilmour 1986*, 221 ad.; *Piaskowski 1959*, 164; *Kolčín 1953*, 133 ad.). Častější však jsou čepel se středovými částmi, které byly úmyslně opatřeny ocelí nebo damaskovými panely.

Meč z kanínského hrobu čís. 54 patří mezi damaskované exempláře. Čepel byla konstrukčně řešena tak, že povrchové damaskové panely byly navařeny na železné jádro, do směru břitů byly dále napojeny železné boční pruty a následně ocelové břitové pruty (obr. 13.B). Konstrukce středové části je mezi damaskovanými čepelmi běžná a navaření ocelových břitů lze v dané době rovněž považovat za standardní řešení (*Kirpičnikov 1966*, 45; *Anteins 1973*, 29, obr. 28,V; *Țpey 1982*). Nelze vyloučit, ale ani bezpečně prokázat, že původní ostří čepel, které patrně nebylo zachyceno ani v jednom

Obr. 13. Nejpravděpodobnější způsoby sestavení základních železných, ocelových a damaskových prutů do polotovarů, ze kterých byly čepel libických mečů vyrobeny.

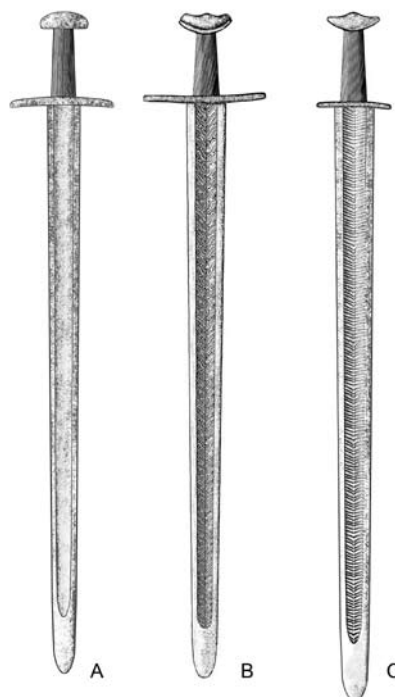
z odebraných vzorků,³³ bylo tepelně zpracováno na vysokou tvrdost; čepel mohla být kalena jen ve své hrotové a střední části, v níž bychom zakalení na základě metalografie předpokládat skutečně mohli. Meč H54 byl vzhledově působivou a patrně i dobrou funkční zbraní.

Čepel meče z libického hrobu čís. 227a byla také damaskovaná. K železnému jádru čepel byly navařeny z obou stran kompozitní bočnice (obr. 4.B.3: oblast B a C), přičemž jednu z nich (obr. 4.B.3: oblast C, obr. 6, 7.B: oblast A) lze interpretovat jako část kompozitního damaskového panelu – bočnice je vrstevnatá a sestává z běžné oceli (nebo železa) a ze železa bohatšího na fosfor. Druhá bočnice (obr. 4.B.3: oblast B, obr. 7.B: oblast A) se velmi pravděpodobně skládá ze železných prutů a z prutu ocelového.³⁴ U této části nelze automaticky předpokládat souvislost s původním damaskováním zbraně, neboť v řezu nebyla leptáním vyvolána kresba, která je jinak pro svářkový damask obvyklá. Existuje možnost, že sledovaný panel mohl být zamýšlen jako boční ocelová výztuž. Bylo by to ovšem dosti nestandardní řešení, uvědomíme-li si, že čepel má masivní břitové pruty ze železa. Případné použití kompozitního damaskového panelu pouze na jedné straně čepel meče H227a by ale zcela výjimečné nebylo. Například na jedné straně čepel meče Petersenova typu Y z Marcelové (Slovensko), datovaného do 10. století, je patrný do středové drážky zasazený povrchový damaskový panel, na druhou stranu byl do nedamaskové drážky vsazen znak v podobě kroužku či spirály (Ruttkay 1975, 91 ad., obr. 6, 11). Fragment meče Peterse-
nova typu V, jehož výrobu lze rámcově datovat do průběhu 10. století, pocházející z nejasné nálezové situace z centra Olomouce, měl rovněž na jedné straně čepel ve středové drážce kompozitní damaskový panel, a na druhé straně byl do ocelového jádra zasazen nápis, který náleží do skupiny Vlfberht (Freit 2006). Jádro čepel je železné a vysoce znečištěné vměstky,³⁵ ve směru k ostří je na jádro napojen železný prut (oblast A). Kvalitu původního ostří nelze relevantně posoudit. Dochovaná břitová hrana nicméně nese stopy určitého nauhličení a prudšího ochlazení. Původní sečná hrana, která se nacházela minimálně 2 mm od tohoto místa, tedy mohla být nějakým způsobem opatřena ocelí a zakalena. Přestože nejsme schopni jednoznačně popsat celkovou konstrukci zbraně, můžeme za jeden z jejích základních rysů bez výhrad považovat přítomnost železného jádra s povrchovými kompozitními panely a napojení masivnějšího železného prutu do směru ostří. Šlo tedy o damaskovanou čepel vyrobenou nejspíše podle schématu na obr. 13C. Čepel byla převážně ze železa a otázka kvality jejích břitových hran zůstává otevřena.

Z pohledu doložitelné konstrukce³⁶ by libickým mečům z hrobů čís. 54 a 227a byl podobný např. mikulčický meč z hrobu 715 (Hošek – Košta 2008). Železná jádra byla rozpoznána i u některých dalších damaskovaných mečů té doby

(například Kolčín 1953, 133 ad.; Tylecote – Gilmour 1986, 156–158, tab. N).

Zajímavé je, že všechny tři analyzované čepel byly

Obr. 14. Rekonstrukce mečů pocházejících z aglomerace hradiště v Libici nad Cidlinou. A: meč z hrobu 184 v Kaníně; B: meč z hrobu čís. 54 v Kaníně; C: meč z hrobu čís. 227a na akropoli libického hradiště. Kresba J. Hošek.

vyrobeny převážně z měkkého železa. Libické zbraně tím z pohledu pevnostních charakteristik pokulhávají za soudobými meči s čepelmi celoocelových nebo ocelo-železných konstrukcí, pro které jsou typické mohutné ocelové břity, ocelí vyztužená jádra a kvalitní tepelné zpracování. V Čechách a na Moravě máme hned několik dokladů takových zbraní: ocelové břity a ocelové jádro nebo ocelové břity a jádro z ocelových a železných prvků má například několik nedamaskovaných mečů z hradiště Mikulčice (Hošek – Košta 2006; titíž 2007; Košta – Hošek 2009) nebo meč z Nemilan (Selucká – Richtrová – Hložek 2002). I u některých damaskovaných mečů lze doložit „celoocelový“ charakter čepel, např. u meče z hrobu 120 ve Staré Kouřimi (Hošek – Košta 2012; titíž v tisku) nebo u fragmentu jednostranně damaskovaného meče s nápisem Vlfberht z Olomouce (Hošek 2007).

Společenský kontext pohřbů s meči v rámci libické

³³ Původní ostří mohlo být časem odbroušeno, odraženo anebo po uložení meče do hrobu porušeno postupující korozí (podobně jako v případě zbraně z kanínského hrobu čís. 184).

³⁴ Ocel má minimálně střední obsah uhlíku a jeví známky prudšího ochlazení, k zakalení ale nedošlo.

³⁵ Právě tuto část čepel zachytili a popsali R. Pleiner, P. Plzák a O. Quadrat (1956, 326; viz obr. 4.B.3: oblast D).

³⁶ Železné jádro s povrchovým damaskem, k němuž se ve směru břitů napojují železné pruty.

aglomerace

Libická sídelní aglomerace je počtem čtyř nalezených hrobů s meči v Čechách výjimečná. Z 19. století máme zprávy o náhodných nálezech minimálně tří mečů z aglomerace hradiště na Budči, ani jeden exemplář se však do dnešních dnů nedochoval (*Sláma 1977*, 54, 69, 70). Z širšího zázemí Litoměřic známe rovněž tři meče (dva přímo z Litoměřic a jeden z Počápel, přibližně 4 km od centra města, na druhém břehu Labe). U jednoho z nich jde však pouze o lakonickou zmínku v písemných pramenech, a zbylé dvě zbraně pocházejí z hrobů, jejichž další výbavu a bližší nálezové okolnosti neznáme (*Zápotocký 1965*, 224–226, 348–350, 370–372, obr. 14, 17). V aglomeraci dalších významných středisek – Pražského hradu, Žatce a pravděpodobně i Levého Hradce – dosud bylo nalezeno po jednom hrobovém celku s mečem (viz výše v textu). Dva meče známe z extrémně bohatých hrobů ve Staré Kouřimi, které však chronologicky libické exempláře výrazně předcházejí (*Hošek – Košta 2012*; *titiž v tisku*). Ve srovnání s moravskými lokalitami stojí Libice nad Cidlinou v počtu mečů za Mikulčicemi (16 mečů z hrobových celků, tři části ze sídlištních situací; *Košta 2005*), Starým Městem u Uherského Hradiště a Pohanskem u Břeclavi (po pěti mečích; *Hrubý 1955*, 163–168; *Vignati-ová 1993*). Pohřbívání na Moravě je však odrazem poněkud odlišných sociálních kontextů, a rovněž po chronologické stránce odpovídá libickým celkem pouze okrajově. Zatímco se většina nálezů mečů z moravských lokalit vztahuje k velkomoravskému období (9. až počátek 10. století), libické zbraně (kromě nejasného exempláře z pohřebiště na katolickém hřbitově) datujeme do 10. věku, a to spíše do jeho první poloviny. Kromě Litoměřic, uvedených výše v textu, bychom chronologickou souvislost a jisté další spojitosti mohli pozorovat ve vztahu k nálezů z Olomouce,³⁷ a (pravděpodobně) k sídlištnímu nálezů meče z 10. až počátku 11. století z Univerzitní ulice v centru města (*Frait 2006*; *Hošek 2007*). Nemilanské pohřebiště však teprve čeká na podrobné vyhodnocení.

Libický materiál díky dobře dokumentovaným nálezovým celkům představuje chronologický most k souborům, které se objevují především od druhé poloviny 10. století na území utvářejícího se polského státu (souhrnně *Wrzesiński 1998*; *Marek 2004*). Za připomenutí v této souvislosti stojí ještě hrobové nálezy mečů ze staromaďarských nálezových celků, které jsou obvykle datovány do období po polovině 10. století (souhrnně *Bakay 1967*; *Kovács 1995*). Je zřejmé, že koncepce, podle níž se evropské meče v maďarských souborech začínají objevovat až po porážce na Lechu, je neudržitelná. Jakoukoli přesnější představu o struktuře souboru mečů ve staromaďarském prostředí si však budeme

Obr. 15. Meč z katolického hřbitova (*Turek 1946*, obr. 7:5).

moci učinit až na základě nové komplexní analýzy.³⁸

Relativně vysoký počet nálezů mečů z aglomerace libického hradiště je do značné míry dán dlouhodobou archeologickou péčí o lokalitu, intenzitou archeologického výzkumu a dobrými podmínkami zachování archeologických situací na jejím území (*Mařík 2009*). Při stále velice nízkém počtu exemplářů může svou roli samozřejmě sehrát i náhoda. Přesto je zřejmé, že ve srovnání s některými jinými centry,³⁹ na kterých byla odkryta rovněž rozsáhlá raně středověká pohřebiště, je zastoupení mečů v libické aglomeraci výrazné. Dalším faktorem, kterému můžeme v našich úvahách přiložit výraznou roli, zůstává skutečnost, že se nálezy zbraní na českém území vyhýbají pohřebištím, která můžeme prokazatelně označit jako kostelní.⁴⁰ To je podstatný rozdíl oproti situaci na velkomoravské Moravě, kde nacházíme hroby se zbraněmi, včetně mečů, nejen na kostelních hřbitovech, ale dokonce i přímo v interiéru křesťanských chrámů (*Schulze-Dörrlam 1993*).

Přítomnost meče v raně středověkém hrobě jednoznačně implikuje vyšší společenský status mrtvého, respektive jeho pozůstalých (v širším slova smyslu), kteří *de facto* rozhodovali o tom, jaké konkrétní prostředky pro „reprezentaci“ zemřelého na jeho poslední cestě zvolí. To je jednoznačně dáno cenou samotné zbraně.⁴¹ Právě představa o oněch „kon-

³⁷ Odkud známe meč a staromaďarskou šavli z pohřebiště z Olomouce-Nemilan, viz *Kalábek 2001*; *týž 2002*; *Kouřil 2008*, 125–128, obr. 15.

³⁸ Bez zajímavosti v tomto kontextu není, že pro libickou aglomeraci, Litoměřicko i Olomouc 10. století je charakteristický nezanedbatelný výskyt artefaktů spojovaných se staromaďarským prostředím.

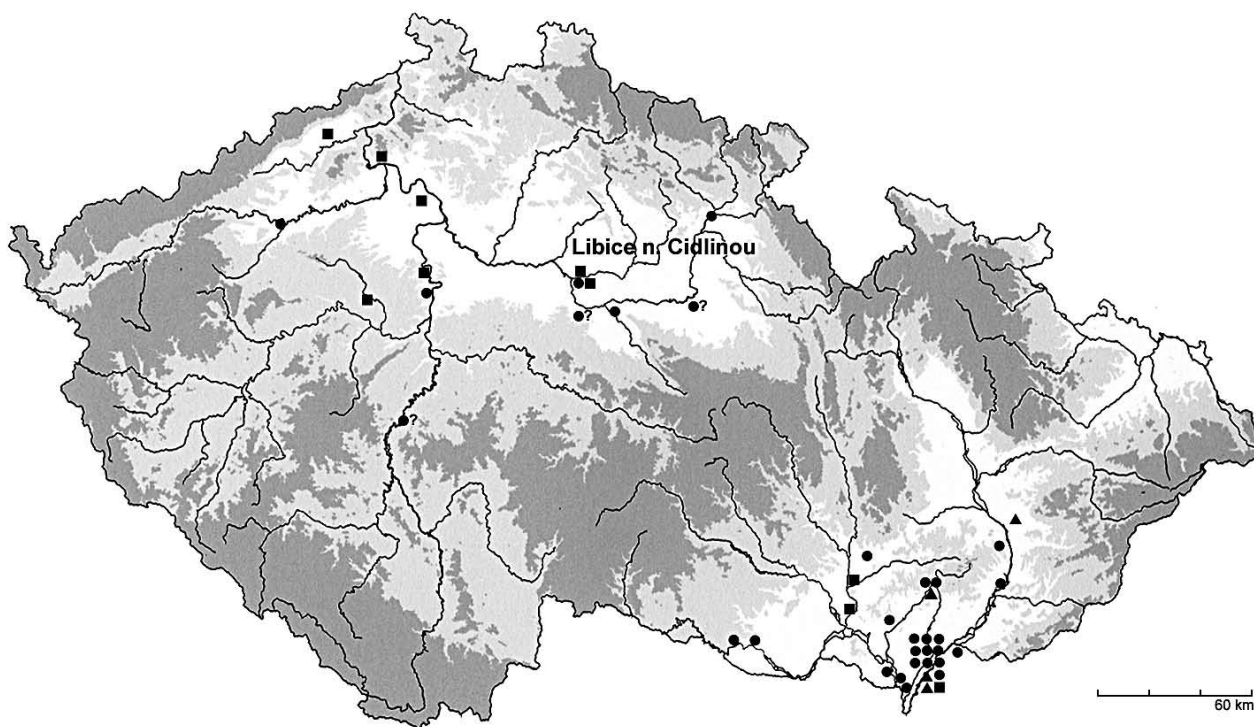
³⁹ Například Pražským hradem, Levým Hradcem nebo i s Budči – tak, jak ji známe na základě archeologických výzkumů od konce 19. Století.

⁴⁰ Nutno však dodat, že se některé hrobové celky se zbraněmi vážou na nekropole (nebo jejich fáze), které byly vybaveny stavbami spojenými s pohřebními rituály či objekty memoriálního charakteru (např. Slaný-Kvíček či Stará Kouřim-U Libuše; *Mařík 2011*).

krétních prostředcích“ v raně středověké české společnosti podle našich dosavadních poznatků procházela dynamickým vývojem. Takzvaná „neredukovaná“ hrobová výbava, jejíž součástí byly například zbraně a potravinové milodary, procházela na českém území po přechodu na kostrový ritus relativně rychle reduktivními procesy, které omezovaly spektrum vkládaných předmětů jednak ve smyslu *pars pro toto* (například ostruhy jako prvek zastupující zbraně) a jednak vypouštěním celých kategorií artefaktů (například potravinových milodarů). Tento proces byl v jednotlivých subregionech časově disparátní (tak jako byl například rozdílný i nástup inhumace; viz Štefan 2007), a odlišoval se zřejmě i ve směru centrum – periferie a kostelní – nekostelní pohřební areál. V některých případech mohl být tento proces i nejednotný.⁴² Délku trvání zvyku vkládání neredukované výbavy do hrobů lze na jednotlivých pohřebištích v Čechách téměř vždy shrnout do poměrně krátkého časového období (několik desítek let, s výjimkou Staré Kouřimi). Tento jev je markantní i v prostředí Moravy nebo Polska, kde lze na řadě pohřebišť vysledovat skupiny bohatých hrobů, které s nejvyšší pravděpodobností reprezentují několik generací

jedné rodiny.⁴³ V Čechách podobnou situaci předpokládáme pouze na Staré Kouřimi.⁴⁴ Na druhou stranu lze konstatovat, že se nejvýše postavená elita rodícího se českého státu poměrně rychle zřekla bohaté a neredukované hrobové výbavy, což je dobře patrné na příkladu pohřbů z 10. století z interiéru kostelů na Pražském hradě (Borkovský 1953; týž 1975; Frolík 2000, 17–218; týž 2007). Tento model zřejmě poměrně rychle přežaly i ty složky společnosti, které vykonávaly správní funkce na nižších žebříčcích.

Při srovnání hrobů s meči z libické aglomerace pozorujeme jeden zásadní rozdíl: zatímco pohřby z kanínského pohřebiště byly vybaveny nádobami, hrob z akropole nádoby neobsahoval. I pokud jde o další kategorie předmětů, zdá se výbava hrobu čís. 227a chudší, neboť kromě meče obsahoval jen ostruhy (čís. 2 na obr. 2.A). Tento rozdíl vyplývá z celkově rozdílného charakteru pohřebišť a má svůj původ v odlišných zvycích komunity, která na nich pohřbívala. Další rozdíl může být pouze zdánlivý: analýzy, které prokázaly na předmětech z kanínských hrobů nákladné techniky výroby a výzdoby,⁴⁵ totiž nebyly na předmětech z hrobu čís. 227a provedeny. Na druhou stranu honosný charakter sou-

Obr. 16. Meče Petersenova typu X, Y a N na území České republiky. Kolečka: meče typu X; čtverečky: meče typu Y; trojúhelníčky: meče typu N. Na mapový podklad z ArÚ AV ČR vyznačil J. Košta.

⁴¹ K problematice pohřbívání všeobecně Van Genneep 1997; Härke 1993; týž 2001. K otázkám interpretace hrobového inventáře a možnostem rekonstrukce sociálních skupin na základě archeologických památek, viz souhrnně Steuer 1982; týž 1995; k postavení mečů jako součástí hrobových výbav například Steuer 1968; Härke 1990. K otázkám archeologických možností výzkumu společenské elity v českém prostředí souhrnně Klápště 2005; týž 2009.

⁴² Mohl být například uplatňován jen některými členy komunity, za určitých mimořádných okolností atd.

⁴³ Nechvalín-Klenča, Mikulčice-Váhy, skupina SZ od tzv. paláce atd. (Klanica 2006a, 31–39; týž 2006b, 46–49).

⁴⁴ I zde však oba extrémně bohaté mužské pohřby datujeme do nepřilíhš dlouhého časového rozmezí prvních dvou třetin 9. století, viz Šolle 1966, 41, 69–72; Profantová 2001, 329–335; Hošek – Košta 2012; titíž v tisku.

⁴⁵ Například pocínování ostruh a vlnkovitý svár na noži z hrobu čís. 54, zlacení bronzové opravy ostruh z hrobu čís. 184.

částí výbavy do jisté míry sráží fakt, že v hrobě čís. 54 byly použity ostruhy ze dvou rozdílných souprav a jedna z ostruh nalezených v hrobě čís. 184 byla opravovaná.⁴⁶

Pokud by zvyk vkládání meče do hrobu měl být uplatňován jako nějaký „standardní“ princip, muselo by se tak dít po velmi krátkou dobu (například jedné generace?). To je sice vzhledem k dataci sledovaných souborů možné, pravděpodobnější však je, že se studovaný zvyk uplatňoval u širší složky společnosti a déle, avšak pouze za mimořádných okolností. Takové mimořádné okolnosti nastaly na lokalitě Thunau-Obere Holzweise, kde se hroby se zbraněmi objevily pouze v krátkém období v poslední fázi existence pohřebiště, a jsou spojovány s krizí způsobenou maďarským ohrožením (*Nowotny v tisku*).

Jako modelový příklad jiného scénáře můžeme představit případ, kdy si meč odnáší do hrobu poslední dospělý člen rodiny v mužské linii. Je zřejmé, že takové hypotézy je v podstatě nemožné v archeologickém materiálu prokázat. Shrneme-li představené úvahy, dospíváme k názoru, že hroby s meči z libické aglomerace patřily zástupcům vyšší složky světové části společnosti, kterou můžeme těžko blíže definovat.^{47, 48}

Prameny a literatura

Prameny

HOŠEK 2007: Jiří Hošek, *Meč i. č. A94696 – Olomouc, výzkumná zpráva č.j.11401/07*, uloženo v archivu Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v.v.i.

KOŠTA 2004: Jiří Košta, *Výpověď souboru raně středověkých mečů ze staromoravského centra v Mikulčicích* [Nepublikovaná diplomová práce]. Praha 2004.

KRAJÍČ 1978: Rudolf Krajíc, *Vývoj a rozšíření raně středověkých mečů v Evropě, u západních Slovanů a rozbor materiálu z Čech a Moravy* [Nepublikovaná diplomová práce]. Praha 1978.

NOWOTNY 2011: Elisabeth Nowotny, *Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Thunau, Obere Holzweise* [Nepublikovaná disertační práce]. Wien 2011.

Literatura

ANTEINS 1973: Aleksis Anteins, *Damasskaja stal' v stranach bassejna Baltijskogo morja*. Riga 1973.

ARBMAN 1937: Holger Arberman, *Schweden und das Karolische Reich. Studien zu den Handelsverbindungen des 9. Jahrhunderts*. Stockholm 1937.

BAKAY 1967: Kornél Bakay, *Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung. Angaben zur Organisierung des fürstlichen Heeres, Acta archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae*, roč. 19 (Budapest 1967), s. 105–173.

BIALEKOVÁ – MIHOK – PRIBULOVÁ 1998a: Darina Bialeková – Ľubomír Mihok – Alena Pribulová, *Spôsob výroby slovanského meča zo Závady, Z dějin hutnictví*, roč. 27 (Praha 1998), s. 10–17.

BIALEKOVÁ – MIHOK – PRIBULOVÁ 1998b: Darina Bialeková – Ľubomír Mihok – Alena Pribulová, *To the Provenience of the X-Type sword from Závada from the point of view of metallographic analyzes*. In: Pavel Kouřil – Rostislav Nekuda – Josef Unger (eds.), *Ve službách archeologie [1]. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, Dr.Sc.* Brno 1998, s. 37–48.

BILOGRIVIĆ 2009: Goran Bilogrivić, *Karolinški mačevi tipa K – Type K Carolingian swords. Opuscula archaeologica*, roč. 33 (Zagreb 2009), s. 125–182.

BORKOVSKÝ 1946: Ivan Borkovský, *Hrob bojovníka z doby knížecí na Pražském hradě. Památky archeologické – skupina pravěká, díl 42 (1939-1946), nové řady* roč. 9–16 (Praha 1946), s. 122–132.

BORKOVSKÝ 1953: Ivan Borkovský, *Kostel Panny Marie na Pražském hradě, Památky archeologické*, roč. 44 (Praha 1953), s. 129–200.

BORKOVSKÝ 1975: Ivan Borkovský, *Svatojirská bazilika a klášter na Pražském hradě*. Praha 1975.

ČECH 2000: Petr Čech, *Mocenský vývoj v severozápadních Čechách do počátku 11. století*. In: Luboš Polanský – Jiří Sláma – Dušan Třeštík (edd.), *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*. Praha 2000, s. 155–173.

FRAIT 2006: Radovan Frait, *Mladohradištní meč z Univerzitní ulice v Olomouci. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci – společenské vědy, čís. 292 (Olomouc 2006), s. 97–102.*

FROLÍK – SMETÁNKA 1997: Jan Frolík – Zdeněk Smetánka, *Archeologie na Pražském hradě*. Praha – Lito-myšl 1997.

FROLÍK 2000: Jan Frolík, *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů*. Praha 2000.

FROLÍK 2007: Jan Frolík, *Hroby přemyslovských knížat na Pražském hradě*. In: Kateřina Tomková, *Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.1 – Textová část (Castrum Pragense 7)*. Praha 2007, s. 25–46.

GALUŠKA 2001: Luděk Galuška, *Neznámé slovanské pohřebiště u Vranovic (okr. Břeclav) a jediné nálezy*

⁴⁶ V této souvislosti je zajímavý názor E. Nowotné (*Nowotny v tisku*), že výskyt damaskovaných mečů, které ve střední Evropě prodělávají někdy od přelomu 9. a 10. století renesanci, může souviset s hlubší změnou kvality artefaktů vkládaných do hrobů. Zatímco forma měla zůstat stejná, užívaly se předměty sice atraktivní, ale na hranici životnosti, ať už díky technologickému pokroku nebo opotřebení. Je to zjednodušující představa, která bezpochyby nemá obecnou platnost, avšak v kontextu sledovaných souborů stojí za zamyšlení. Připomeňme, že damaskované meče byly ve dvou hrobech z libické aglomerace, ve třetím se nacházel meč poměrně jednoduché konstrukce. Za srovnání stojí ještě meč typu Y z hrobu, pocházejícího pravděpodobně z Libkovic pod Řípem (*Zápotocký 1965*, 224–226, 332, obr. 15), jehož damaskovaná čepel byla pod záštitou markantně zúžena intenzivním používáním.

⁴⁷ Příslušníka nejvyšší světové reprezentace hradiště bychom snad mohli hledat v pohřbu na akropoli hradiště (díky mimořádné poloze hrobu). Pokud by zástupci nejvyšší libické elity ještě v průběhu 10. století pohřbívali s neredukovanou výbavou, předpokládali bychom u nich však inventář exkluzivnějšího charakteru.

⁴⁸ Tato studie vznikla za podpory GA ČR (projekt P405/12/2289) a GA AV ČR (projekt KJB800020803).

- z něj pocházející. In: Zdeněk Měřínský (ed.), *Archaeologia medievalis Moravica et Silesiana I/2000. Konference Pohansko 1999*. Brno 2001, s. 185–198.
- GEIBIG 1991:** Alfred Gibig, *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter. Eine Analyse des Fundmaterials vom ausgehenden 8. bis zum 12. Jahrhundert aus Sammlungen der Bundesrepublik Deutschland*. Neumünster 1991.
- HANÁKOVÁ 1969:** Hana Hanáková, Eine antropologische Analyse der slawischen Skelette aus dem Burgwall von Libice nad Cidlinou. *Anthropologie*, roč. 7, čís. 2 (Brno 1969), s. 3–30.
- HÄRKE 1990:** Heinrich Härke, Warrior graves? The background of the anglo-saxon weapon burial rite. *Past and present*, roč. 126 (Oxford 1990), s. 22–43.
- HÄRKE 1993:** Heinrich Härke, Internationale und funktionale Daten. Ein Beitrag zur Theorie und Methodik der Gräberarchäologie. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, roč. 23 (Mainz 1993), s. 141–146.
- HÄRKE 2001:** Heinrich Härke, Cemeteries as places of power. In: Mayke de Jong – Frans Theuws – Carine van Rhijn, *Topographies of power in the Early Middle Ages*. Leiden – Boston – Köln 2001, s. 9–30.
- HOŠEK – KOŠTA 2006:** Jiří Hošek – Jiří Košta, Metallography of the 9th century sword of a Great Moravian nobleman buried in Mikulčice (grave No. 580). *Metallurgija – Journal of Metallurgy*, roč. 12, čís. 2–3 (Belgrade 2006), s. 199–206.
- HOŠEK – KOŠTA 2007:** Jiří Hošek – Jiří Košta, Meč z hrobu 723 v Mikulčicích a jeho metalografický průzkum. *Z dějin hutnictví*, roč. 37 (Praha 2007), s. 5–19.
- HOŠEK – KOŠTA 2008:** Jiří Hošek – Jiří Košta, Meč s damaskovanou čepelí z hrobu 715 v Mikulčicích a jeho metalografický průzkum. *Z dějin hutnictví*, roč. 38 (Praha 2008), s. 5–16.
- HOŠEK – KOŠTA 2011:** Jiří Hošek – Jiří Košta, Raně středověký meč Petersenova typu Y z pohřebiště na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou (Česká republika). Pohled archeologie a metalografie. In: Paweł Kucypera – Piotr Pudło (ed.), *Cum arma per aeva. Uzbrojenie indywidualne na przestrzeni dziejów*. Toruń 2011, s. 42–73.
- HOŠEK – KOŠTA 2012:** Jiří Hošek – Jiří Košta, Meč z hrobu 120 ze Staré Kouřimi – doklad raně středověké zbraně vyrobené z kelímkové oceli? *Archeologické rozhledy*, roč. 64 (Praha 2012), s. 157–175.
- HOŠEK – KOŠTA V TISKU:** Jiří Hošek – Jiří Košta, Swords uncovered at the burial grounds of Stará Kouřim stronghold (9th century) from the perspective of archaeology and metallography. In: Lech Marek (ed.), *Weapons Bring Peace? Warfare in Medieval and Early Modern Europe*. Wrocław (v tisku).
- HOŠEK – MAŘÍK 2004:** Jiří Hošek – Jan Mařík, Metallographic examination of the 10th century sword from Kanín (Bohemia). *Acta Metallurgica Slovaca – Metallurgy*, roč. 10 (Košice 2004), s. 652–656.
- HOŠEK – MAŘÍK – ŠILHOVÁ 2006:** Jiří Hošek – Jan Mařík – Alena Šilhová, Metallographic examination of the 10th century sword No. 184 from Kanín (Bohemia). In: *Bitva na Vože i Kulikovskoje sražení (istorija i kultura srednevekovoj Rusi)*. Rjazaň 2006, s. 308–320.
- HOŠEK – MAŘÍK – ŠILHOVÁ 2008:** Jiří Hošek – Jan Mařík – Alena Šilhová, Kanín, hrob 54 – průzkum hrobové výbavy. *Archeologické rozhledy*, roč. 60 (Praha 2008), s. 310–328.
- HRUBÝ 1955:** Václav Hrubý, *Staré Město. Velkomoravské pohřebiště Na valách*. Praha 1955.
- CHORVÁTOVÁ 2004:** Hana Chorvátová, K relativnej chronológii pohrebiska Staré Město v polohe Na valách. *Acta historica Neosolensia*, roč. 7 (Banská Bystrica 2004), s. 199–236.
- KALÁBEK 2001:** Marek Kalábek, Meč se značkou ULF-BERHT. In: Mojmir Bém (ed.), *Archeologické zrcadlení*. Olomouc 2001, s. 85–96.
- KAVÁNOVÁ 1976:** Blanka Kavánová, *Slovanské ostruhy na území Československa*. Praha 1976.
- KAZAKEVIČIUS 1996:** Vytautas Kazakevičius, *IX – XIII a. baltų kalavijai*. Vilnius 1996.
- KIRPIČNIKOV 1966:** Anatolij N. Kirpičnikov, *Drevně-russkoje oružie I. Meči i sabli IX – XIII. vv.* Moskva – Leningrad 1966.
- KLÁPŠTĚ 2005:** Jan Klápště, *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005.
- KLÁPŠTĚ 2009:** Jan Klápště, Die Frühzeit des böhmischen Adels aus der Sicht eines Archäologen. In: Sebastian Brather – Dieter Geuenich – Christoph Huth (eds.), *Historia archaeologica. Festschrift für Heiko Steuer zum 70. Geburtstag*. Berlin, s. 527–546.
- KOŠTA 2005a:** Jiří Košta, Kollektion frühmittelalterlicher Schwerter aus dem großmährischen Zentrum in Mikulčice. In: Pavel Kouřil (ed.), *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas*. Brno 2005, s. 157–191.
- KOŠTA 2005b:** Jiří Košta, *Přehled vývoje mečů karolinského typu. Středočeský vlastivědný sborník, roč. 23 (Roztoky u Prahy 2005), s. 159–172.*
- KOŠTA 2008:** Jiří Košta, Několik poznámek k chronologii pohřebiště u VI. kostela v Mikulčicích. *Studia mediaevalia Pragensia*, roč. 8 (Praha 2008), s. 277–296.
- KOŠTA 2010:** Jiří Košta, Meč. Nález patrně z Křivoklátska [katalogové heslo]. In: Vladislav Razím (ed.), *Přemyslovské Křivoklátsko. 900 let hradu Křivoklátsku*. Praha 2010, s. 96–97.
- KOŠTA V TISKU:** Jiří Košta, Frühmittelalterliche Schwerter des Petersen-Typus Y. Ein Beleg für Kontakte zwischen Böhmen und Bayern? In: *Fines Transire 21*. Rahden/Westf. (v tisku).
- KOŠTA – HOŠEK 2008:** Jiří Košta – Jiří Hošek, Zbraně z knížecího hrobu z 9. století v Kolíně z pohledu archeologie a metalografie. *Acta militaria mediaevalia*, roč. 4 (Kraków – Sanok 2008), s. 7–37.
- KOŠTA – HOŠEK 2009:** Jiří Košta – Jiří Hošek, Raně středověké meče s jednoduchou polokruhovitou hlavicí (Typ Petersen X / Geibig 12, Var. I.). Pohled archeologie a metalografie. In: Petr Dresler – Zdeněk Měřínský (ed.), *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Sborník příspěvků přednesených na pracovním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24.–26. 4. 2006*. Brno 2009, s. 109–126.
- KOUREIL 2008:** Pavel Kouřil, Archeologické doklady

- nomádského vlivu a zásahu na území Moravy v závěru 9. a v 10. století. In: Tatiana Štefanovičová – Drahošlav Hulínek (ed.), *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*. Bratislava 2008, s. 113–135.
- KOVÁCS 1995:** László Kovács, A Kárpát-medence kétélű kardjai a 10. század 2. feléből. *Communicationes Archaeologiae Hungaricae* 1994/1995 (Budapest 1995), s. 153–189.
- KRÁL 1970:** Jaroslav Král, Meč typu Y ze slovanského hrobu v Rebešovicích. *Sborník Československé společnosti archeologické při ČSAV*, roč. 4, čís. 1 (Brno 1970), s. 111–121.
- LUTOVSKÝ 1996:** Michal Lutovský, Kolínský knížecí hrob: ad fontes. *Sborník Národního muzea*, řada A – Historie, sv. 48 (1994), čís. 3–4 (Praha 1996), s. 37–76.
- LUTOVSKÝ – PETRÁŇ 2004:** Michal Lutovský – Zdeněk Petráň, *Slavnikovci. Mýtus českého dějepisectví*. Praha 2004.
- MAREK 2004:** Lech Marek, *Wczesnośredniowieczne miecze z Europy Środkowej i Wschodniej. Dylematy archeologa i bronzoznawcy* (edice Studia Archeologiczne 36). Wrocław 2004.
- MARÍK 2009:** Jan Mařík, *Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku*. Praha 2009.
- MARÍK – KOŠTA 2010:** Jan Mařík – Jiří Košta, *Archeologická mapa Libice. Výzkumy Rudolfa Turka na akropoli hradiště*. Praha 2010.
- MĚŘÍNSKÝ – UNGER 1990:** Zdeněk Měřínský – Josef Unger, Velkomoravské kostrové pohřebiště u Morkůvek (okr. Břeclav). In: Vladimír Nekuda – Josef Poulik (ed.), *Pravěké a slovanské osídlení Moravy*. Brno 1990, s. 360–402.
- NADOLSKI 1954:** Andrzej Nadolski, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI a XII wieku*. Łódź 1954.
- NOWOTNY V TISKU:** Elisabeth Nowotny, Waffen und Reitzubehör im Gräberfeld von Thunau, Obere Holzweise. Neue absolute Daten zu Petersens Typ Y-Schwertern. In: *Internationale Tagungen in Mikulčice 9. Bewaffnung und Reiterausrüstung des 8. bis 10. Jahrhunderts in Mitteleuropa*. Brno, v tisku.
- PETERSEN 1919:** Jan Petersen, *De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. Kristiania 1919.
- PIASKOWSKI 1959:** Jerzy Piaskowski, Rozwój technologii mieczów rzymskich od czasów najdawniejszych do XV wieku. In: *Muzealnictwo Wojskowe. Tom 1*. Warszawa 1959, s. 149–176.
- PÍČ 1909:** Josef Ladislav Píč, *Starožitnosti země české*. Díl 3. Praha 1909.
- PLEINER – PLZÁK – QUADRAT 1956:** Radomír Pleiner – František Plzák – Otakar Quadrat, Poznámky k výrobní technice staroslovanských čepelí. *Památky archeologické*, roč. 47 (Praha 1956), s. 314–334.
- PLEINER 1962:** Radomír Pleiner, *Staré evropské kovářství*. Praha 1962.
- POKORNÝ – MARÍK 2006:** Petr Pokorný – Jan Mařík, Nález zbytku medem slazené potraviny ve výbavě raně středověkého hrobu v Libici nad Cidlinou-Ka-níně. *Archeologické rozhledy*, roč. 58 (Praha 2006), s. 559–569.
- PREIDEL 1938:** Helmut Preidel, Das Begräbnis eines Wikingischen Kriegers in Saaz, Böhmen. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, roč. 68 (Wien 1938), s. 88–98.
- PROFANTOVÁ 2001:** Naďa Profantová, K průniku prvků franského životního stylu do Čech 9. století (na základě poznatků archeologie). In: Luděk Galuška – Pavel Kouřil – Zdeněk Měřínský (eds.), *Velká Morava mezi Východem a Západem – Großmähren zwischen West und Ost*. Brno 2001, s. 329–338.
- PROFANTOVÁ 2005:** Naďa Profantová, Poznámky k meči z hrobu bojovníka na III. nádvoří Pražského hradu. In: Kateřina Tomková (ed.), *Castrum Pragense 7. Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích I. I – Textová část*. Praha, s. 307–310.
- PROFANTOVÁ 2011:** Naďa Profantová, Karolinské importy a jejich napodobeniny v Čechách, případně na Moravě (konec 8. – 10. století). *Zborník Slovenského národného múzea 2011 – Archeológia supplementum 4* (Bratislava 2011), s. 71–104.
- RUTTKAY 1975:** Alexander Ruttkay, Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei I. *Slovenská archeológia*, roč. 23, čís. 1 (Bratislava 1975), s. 119–216.
- RUTTKAY 1976:** Alexander Ruttkay, Waffen und Reiterausrüstung des 9. Bis zur Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. *Slovenská archeológia*, roč. 24, čís. 2 (Bratislava 1976), s. 245–395.
- SELUCKÁ – RICHTROVÁ – HLOŽEK 2002:** Alena Selucká – Antonie Richterová – Martin Hložek, Konzervace železného meče ULFBERHT. *Archeologia technica*, roč. 13 (Brno 2002), s. 28–31.
- SCHULZE-DÖRRLAM 1993:** Metchild Schulze-Dörrlam, Bestattungen in den Kirchen Grossmährens und Böhmens während des 9. und 10. Jahrhunderts. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, roč. 40 (Mainz 1993), s. 557–619.
- SLÁMA 1977:** Jiří Sláma, *Mittelböhmen im frühen Mittelalter 1. Katalog der Grabfunde*. Praha 1977.
- SLÁMA 1995:** Jiří Sláma, Slavnikovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století? *Archeologické rozhledy*, roč. 47 (Praha 1995), s. 182–224.
- SOUKUP A KOL. 2010:** Michal Soukup – Vasil Gešev – Milena Cestrová – Jan Kašpar – Ladislav Faigl – Miroslav Nováček, *Raně středověký meč ze sbírek teplického muzea. Regionální muzeum v Teplících – exponáty měsíce. Únor*. Teplice 2010. (<http://www.muzeum-teplice.cz/exponaty-mesice-2010/56.unor/>)
- STAŇA 2006:** Čeněk Staňa, *Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradcích*. Katalog. Brno 2006.
- STEUER 1968:** Heiko Steuer, Zur Bewaffnung und Sozialstruktur der Merowingerzeit: Ein Beitrag zur Forschungsmethode. *Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte*, roč. 37 (Hannover 1968), s. 18–87.
- STEUER 1982:** Heiko Steuer, *Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa*. Göttingen 1982.
- STEUER 1995:** Heiko Steuer, Mittelalterarchäologie und Sozialgeschichte. Fragestellungen, Ergebnisse und

- Zukunftsaufgaben. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, Beiheft 9 (Bonn 1995), s. 87–104.
- ŠOLLE 1959:** Miloš Šolle, Knižecí pohřebiště na Staré Kouřimi. *Památky archeologické*, roč. 50 (Praha 1959), s. 353–507.
- ŠOLLE 1966:** Miloš Šolle, *Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách*. Praha 1966.
- ŠTEFAN 2007:** Ivo Štefan, Změna pohřebního ritu v raném středověku jako archeologický a kulturně-antropologický problém. *Archeologické rozhledy*, roč. 59 (Praha 2007), s. 805–836.
- TUREK 1946:** Rudolf Turek, *Slavníkova Libice*. Praha 1946.
- TUREK 1978:** Rudolf Turek, Libice. Pohřebiště na vnitřním hradisku. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 30 (1976), čís. 5 (Praha 1978), s. 249–316.
- TUREK 1980:** Rudolf Turek, Libice. Hroby na vnitřním hradisku, *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 32 (1978), čís. 1–4 (Praha 1980), s. 1–150.
- TUREK 1981:** Rudolf Turek, Libice nad Cidlinou. Monumentální stavby vnitřního hradiska. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 35 (1981), čís. 1 (Praha 1981), s. 1–72.
- TYLECOTE – GILMOUR 1986:** Ronald F. Tylecote – Brian J. J. Gilmour, *The Metallography of Early Ferrous Edge Tools and Edged Weapons* (edice British Archaeological Reports – British Series 155). Oxford 1986.
- UNGERMAN 2005:** Šimon Ungerman, Ženský šperk staršího velkomoravského horizontu. *Archeologické rozhledy*, roč. 57 (Praha 2005), s. 707–749.
- UNGERMAN 2006:** Šimon Ungerman, Předkřtlašský horizont a počátky velkomoravského kostrového pohřbívání. *Archaeologia Historica*, roč. 31 (Brno 2006), s. 351–369.
- UNGERMAN 2011a:** Šimon Ungerman, Schwertgurte des 9. bis 10. Jahrhunderts in West- und Mitteleuropa. In: Jiří Macháček – Šimon Ungerman (edd.), *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa* (edice Studien zur Archäologie Europas 14). Bonn 2011, s. 575–608.
- UNGERMAN 2011b:** Šimon Ungerman, Tzv. blatnicko-mikulčický horizont a jeho vliv na chronologii raného středověku. In: Vladimír Turčan (ed.), *Karolínska kultúra a Slovensko. Štúdie. Zborník Slovenského národného múzea – Archeológia*, Supplementum 4. Bratislava 2011, s. 135–151.
- VAN GENNEP 1997:** Arnold van Gennep, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha 1997.
- VIGNATIOVÁ 1993:** Jana Vignatiová, Karolinské meče z Pohanska u Břeclavi. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity – E*, roč. 38 (Brno 1993), s. 91–109.
- VINSKI 1983:** Zdenko Vinski, Zu karolingischen Schwertfunden aus Jugoslawien. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, roč. 30 (Mainz 1983), s. 465–501.
- WRZESIŃSKI 1998:** Jacek Wrzesiński, Groby s mieczami na terenie Polski wczesnopiastowskiej (X – XII wiek). *Prace i materiały Muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodzi – Seria archeologiczna*, roč. 40 (1997/8; Łódź 1998), s. 7–46.
- YPEY 1982:** Jaap Ypey, Europäische Waffen mit Damaszierung. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, roč. 12 (Mainz 1982), s. 381–388.
- ZÁPOTOCKÝ 1965:** Milan Zápotocký, Slovanské osídlení na Litoměřicku. *Památky archeologické*, roč. 56 (Praha 1965), s. 205–391.

Summary

Finds of Early Medieval swords in the agglomeration of Early Medieval stronghold at Libice nad Cidlinou

Within the Early Medieval agglomeration of the stronghold at Libice nad Cidlinou, altogether four swords that originally formed part of grave equipment have been found (Fig. 1). The first one, with a short crossbar (Fig. 15), was found in the year 1918 in the so-called Catholic graveyard. Today, the piece remains lost and it is impossible to classify it typologically. The other three swords can be already linked with after war archaeological excavations; and on the basis of stratigraphy and chronology of individual parts of their equipment the graves can be probably dated to the first half of the 10th century. One of them was discovered in the year 1952 in the course of the systematic archaeological excavations conducted by Rudolf Turek within the tomb No. 227a at the acropolis of the stronghold at Libice nad Cidlinou (Figs. 2.A, 3–7, 14.C). The other two swords were found on the cemetery located to the south-east of Libice nad Cidlinou that is nowadays known as Kanín. They were found in the tombs Nos. 54 (Figs. 2.B, 8–10, 14.B), and 184 (Figs. 2.C, 11–12; 14.A). While the sword from the grave No. 184 belongs to the Petersen type X, the remaining two swords are of the Peterson type Y. The sword from the grave No. 227a has a one-part head while the sword from the grave No. 54 has a bi-partite hilt. This study focuses on results of metallographic analyses and restoration research of these three swords that were consecutively tested.

Swords of the X and Y types belong in Bohemia among characteristic examples of Early Medieval swords: five to eight examples belong to the X-type swords, and seven to the Y-type. On the other hand, in Moravia the X-type swords are the most numerous group of weapons while the Y-type swords are represented only rarely. On the territory of the Czech Republic, the Early Medieval swords were mainly found in graves. Thus, their occurrence intensity corresponds to a certain level with the period when a habit of inserting unreduced burial equipment still ruled. Appearance of the X-type swords can be, on the basis of mainly Moravian finds, dated around the half of the 9th century; and their various forms maintained until the turn of the 11th and 12th centuries. The Y-type swords appeared later, probably still at the end of the 9th century (Thunau-Obere Holzweise, Austria).

No find units including the Y-type swords have been found on the territories of Bohemia, Slovakia and Hungary that could be reliably dated before the year 900 AD. Fur-

thermore, their appearance in Moravia can be synchronized with the decline of the Great Moravian Empire. Y-type swords ceased their existence in the first half of the 11th century. Unlike their chronologically earlier variant (the X-type swords) maintained the Y-type swords some more archaic construction forms such as usage of Damascus steel, shorter and more robust blades, bi-partite hilt construction etc.

The cradle of appearance of the X-type swords was, without doubts, Frankish Kingdom. X-type swords appearance presented the peak of rather dynamic development Carolingian swords construction that took place from the end of 8th to the mid-9th century. Appearance of the Y-type swords may probably be sought on the Frankish Kingdom territory; however, hypothesis of parallel genesis of a similar form in the eastern Baltic area cannot be definitely excluded. Their genesis was almost certainly influenced by the Nordic and Anglo-Saxon swords since the Y-type appeared after all on the Frankish territory in the times of Viking invasions. Results of proportional distribution comparison of various sword types in individual regions show a clear Y-type swords concentration on the territories of Bohemia and southern Germany. Y-type swords may, in fact, belong among those relics that illustrate rather intensive cultural and politic contacts of Czech elite of the 10th century with the southern Germany.

New metallographic examination and restoration survey revealed that blade of the sword from grave No. 227a has an iron core with iron bars welded onto its “cutting edge” sides. Original functional quality of the blade cannot be relevantly assessed; however, the examined present edge revealed traces of a rapidly cooled carbon-rich structure, therefore the genuine cutting edge, which corroded out, might have been provided with steel and quenched in some way. Moreover, two surface panels were welded onto “fuller” sides of the core; one of them represents a composite pattern-welded panel, the second cannot be unambiguously interpreted as patterned panel because the observed macrostructure lacks features of pattern-welding (theoretically the panel could be intended as a lateral steel reinforcement of the blade). The sword from grave No. 54 was high quality pattern-welded type sword provided with pattern-welded surface panels.

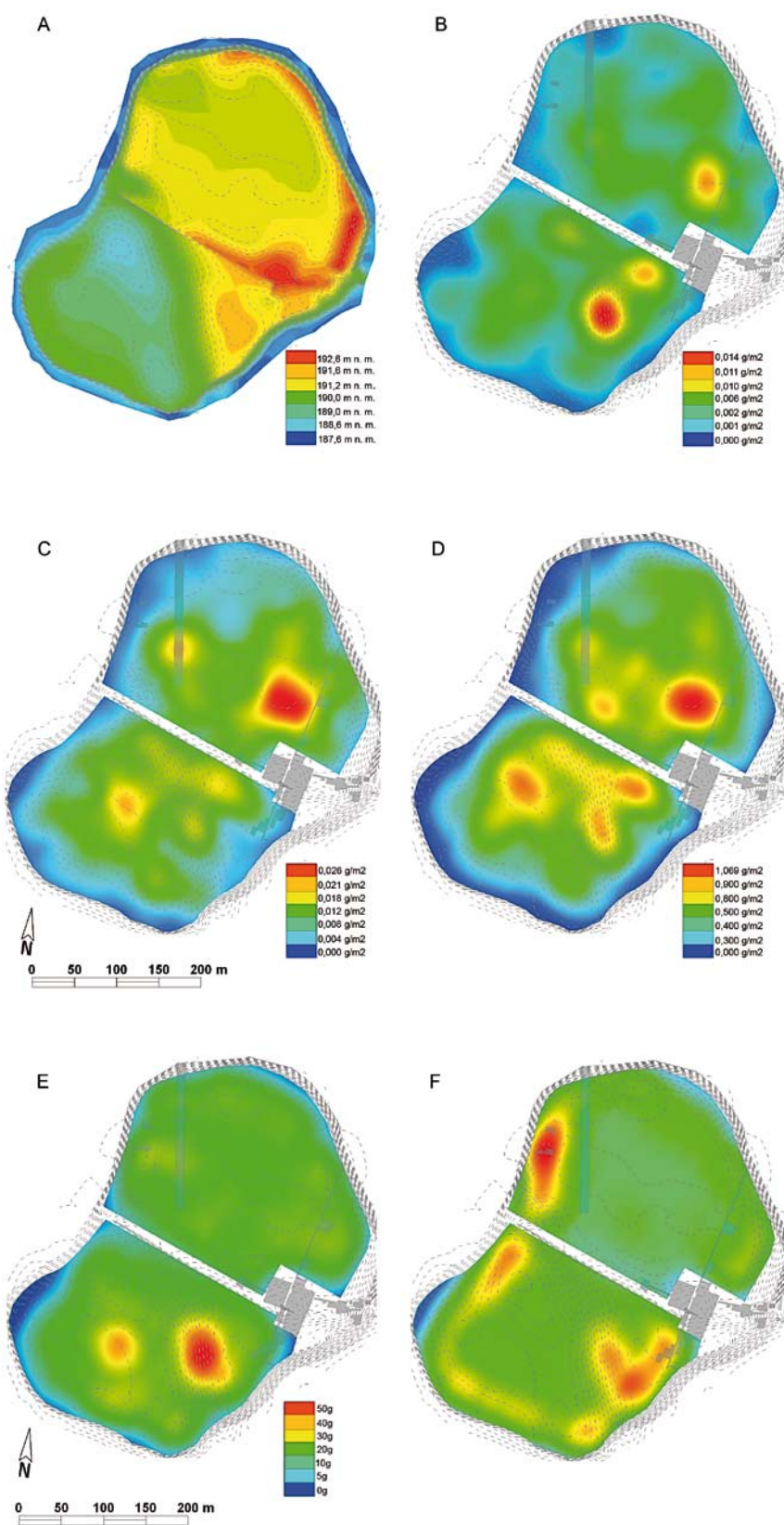
The blade core was made of iron, towards the cutting-edges iron rods were attached to the core and then rods of steel formed the cutting edges themselves. Quality of the genuine cutting-edges remains unanswered. Blade of the sword from grave No. 184 has central portion made of iron (welded from at least three iron rods but it is not clear if intentionally), cutting edges were most likely provided with welded-on steel although a possibility of carburising cannot be ruled out either. The blade was quenched, but hardened structure can be observed only in the very cutting edge. Regardless some doubts concerning the manner of manufacture, the sword can be considered a simple but good quality weapon.

The settlement agglomeration of Libice nad Cidlinou with its four graves with swords represents a unique site in Bohemia. As far as burial equipment is concerned, the graves from Kanín also contained pottery jars as remainders of food offerings practice; and spurs were found in all three graves. The fact that artifacts from Kanín graves showed various techniques of highly demanding technical construction or decoration is, however, a little bit relativized for some of these items had been repaired before their insertion in graves. If swords were placed in graves on regular basis as a kind of “standard” offering, such practice had to be very short-lived. Eventhough the dating of find contexts in question does not completely exclude such hypothesis it is much more plausible that this practice was used by broader part of the society and its application was under especial circumstances. However, it is nearly impossible to identify unequivocal causes out of archaeological contexts. To draw some conclusions we may assume that the graves from Libice agglomeration represent relics of a higher segment of secular part of the then society that cannot be, however, more closely determined. Its rather exclusive position may mark one of the graves (No. 227a) on the acropolis as a resting place of a member of the highest secular representation of the stronghold. However, if the representatives of the highest elite on the Libice stronghold would have been buried with unreduced burial equipment as late as in the 10th century, we had supposed to find inventory of much exclusive character in their graves.

Translated by Petra Vlčková Maříková and Jiří Hošek

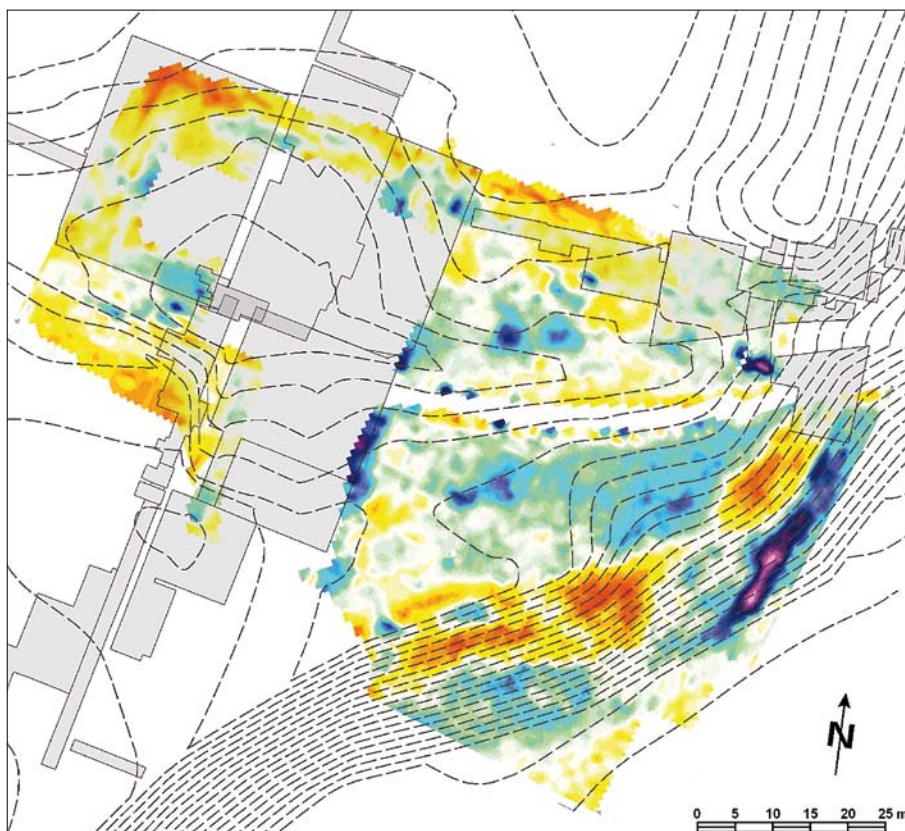
Obr. 2. Libice nad Cidlinou – Akropole. Nedestruktivní výzkum a povrchové sběry. A: výškový model, B: koncentrace středohradištní keramiky, C: koncentrace mladohradištní keramiky, D: koncentrace hradištní keramiky, E: průměrná hmotnost fragmentů keramiky, F: koncentrace opukových kamenů.

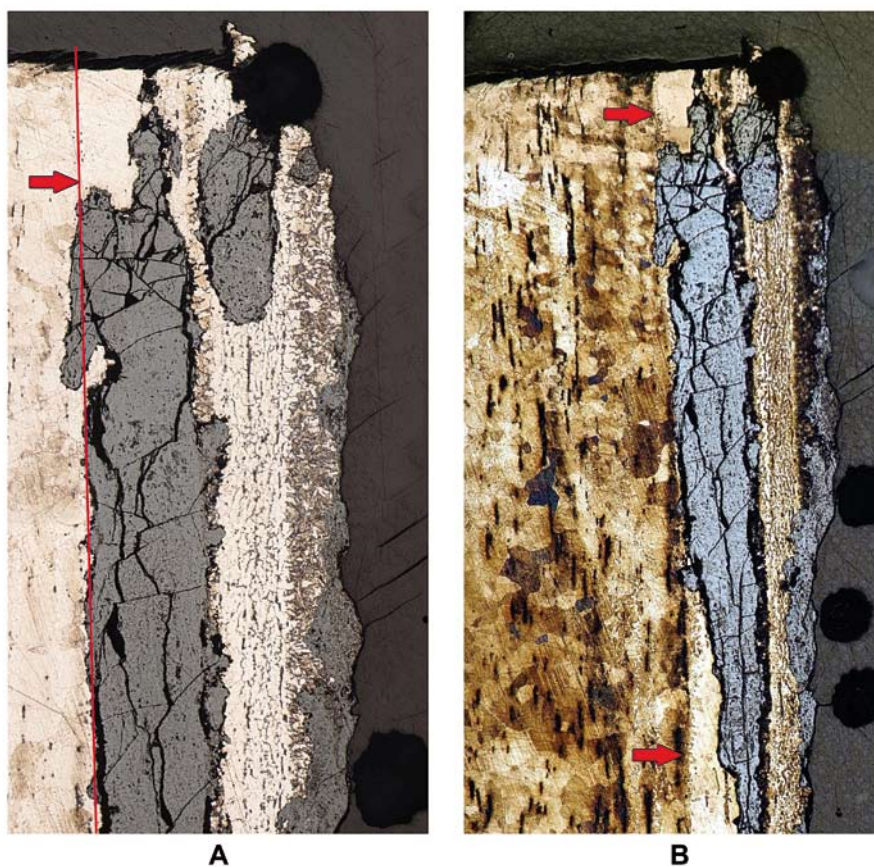
Obr. 1. Libice nad Cidlinou – Akropole. Letecký snímek (Foto M. Gojda).

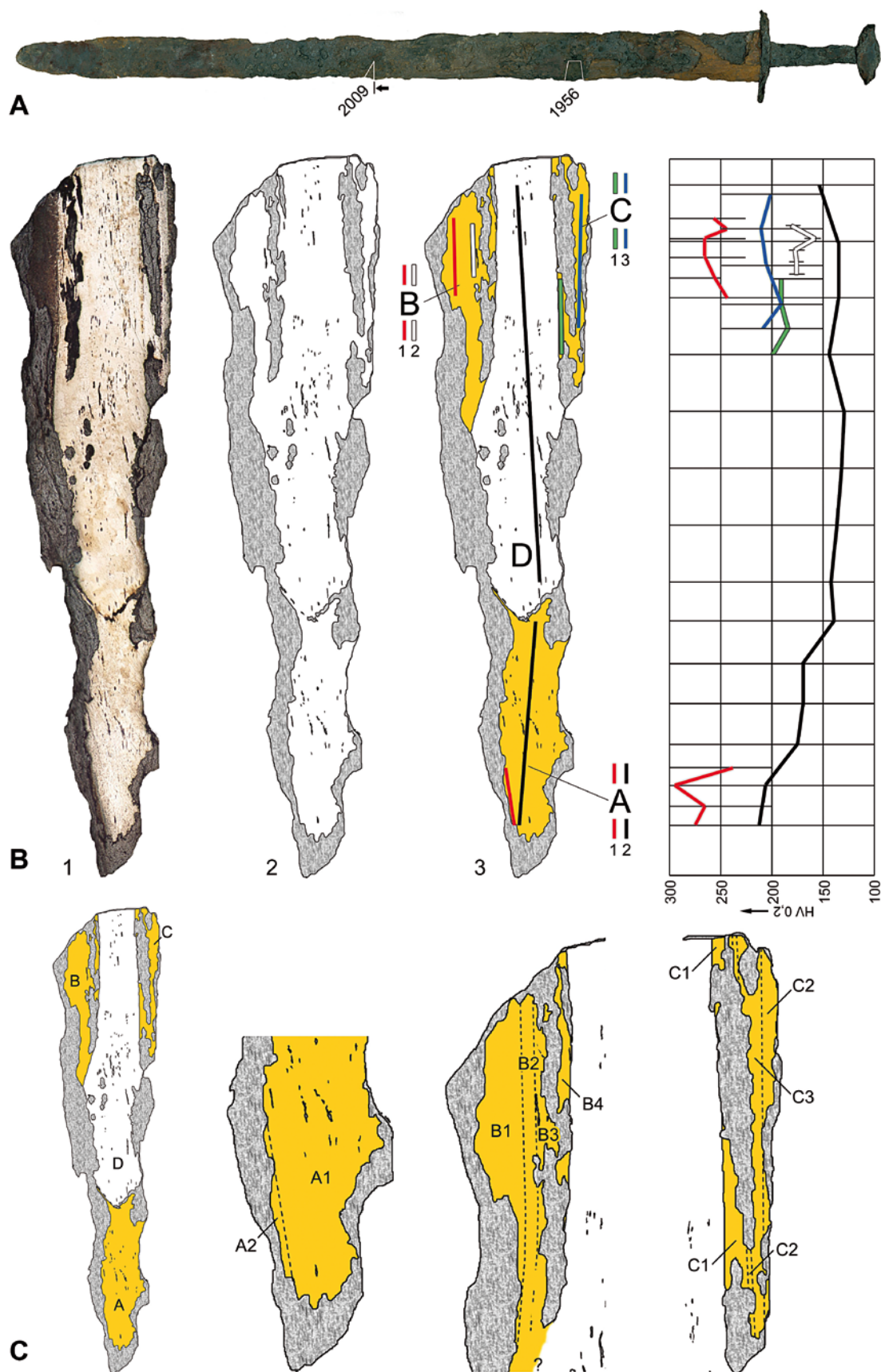
Obr. 3. Rozlišení intenzivního plošného osídlení a relikvů obvodového opevnění hradiště z výsledků plošného magnetometrického průzkumu akropole (zkoumaná plocha: cca 10 ha; Křivánek 2008–2009). 1: odklonění vnitřního hradebního příkopu od hradby v místě brány (?), 2: brána v jižní části akropole, 3: narušení průběhu opevnění, 4: předpokládaný průběh komunikací.

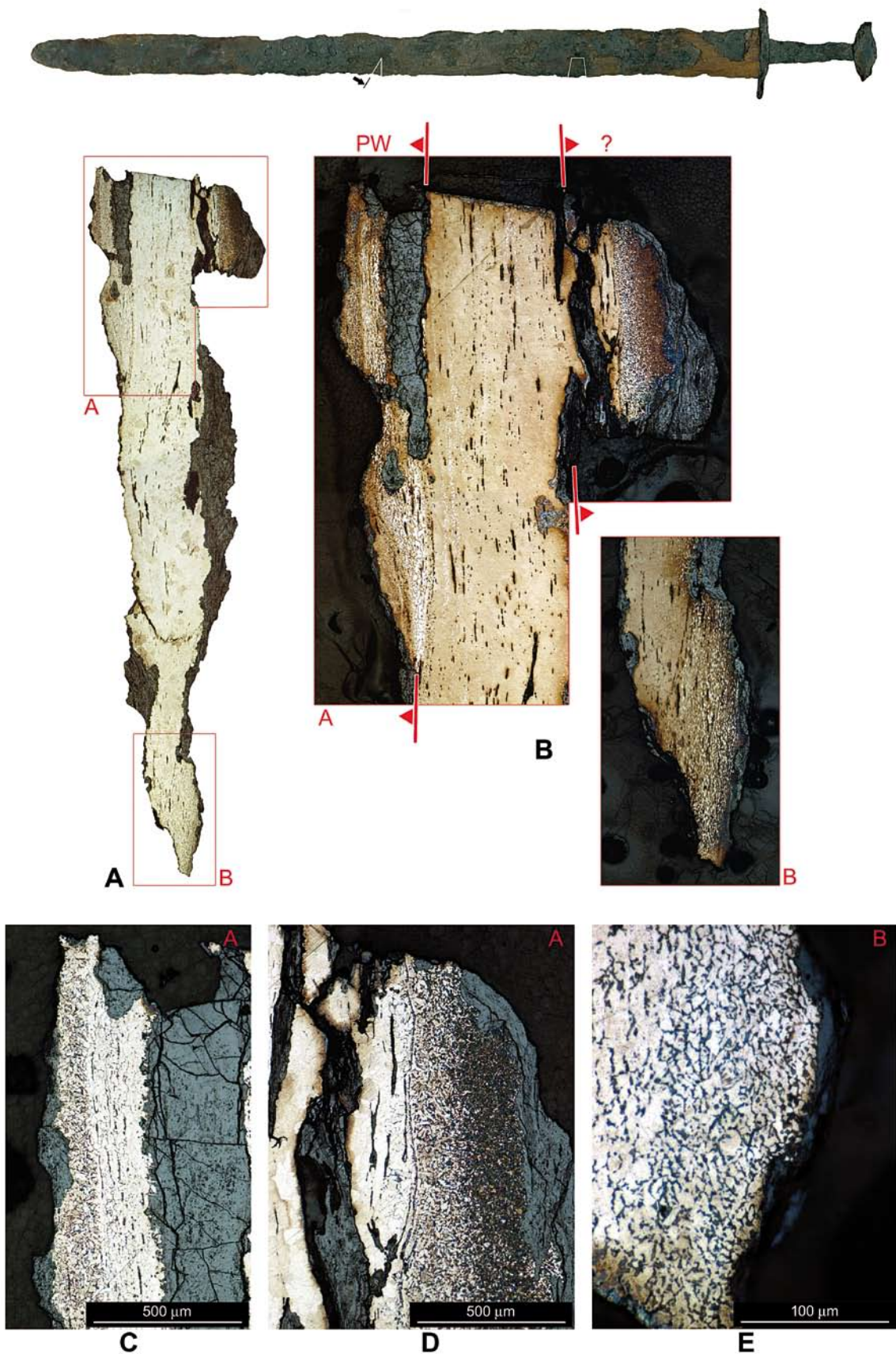
Obr. 4: Rozlišení novodobých úprav terénu a podpovrchového reliktu obvodového valu v bezprostředním okolí kostela a paláce ve východní části akropole, geoelektrický odporový průřez (zkoumaná plocha: cca 0,5 ha; Křivánek 2009).

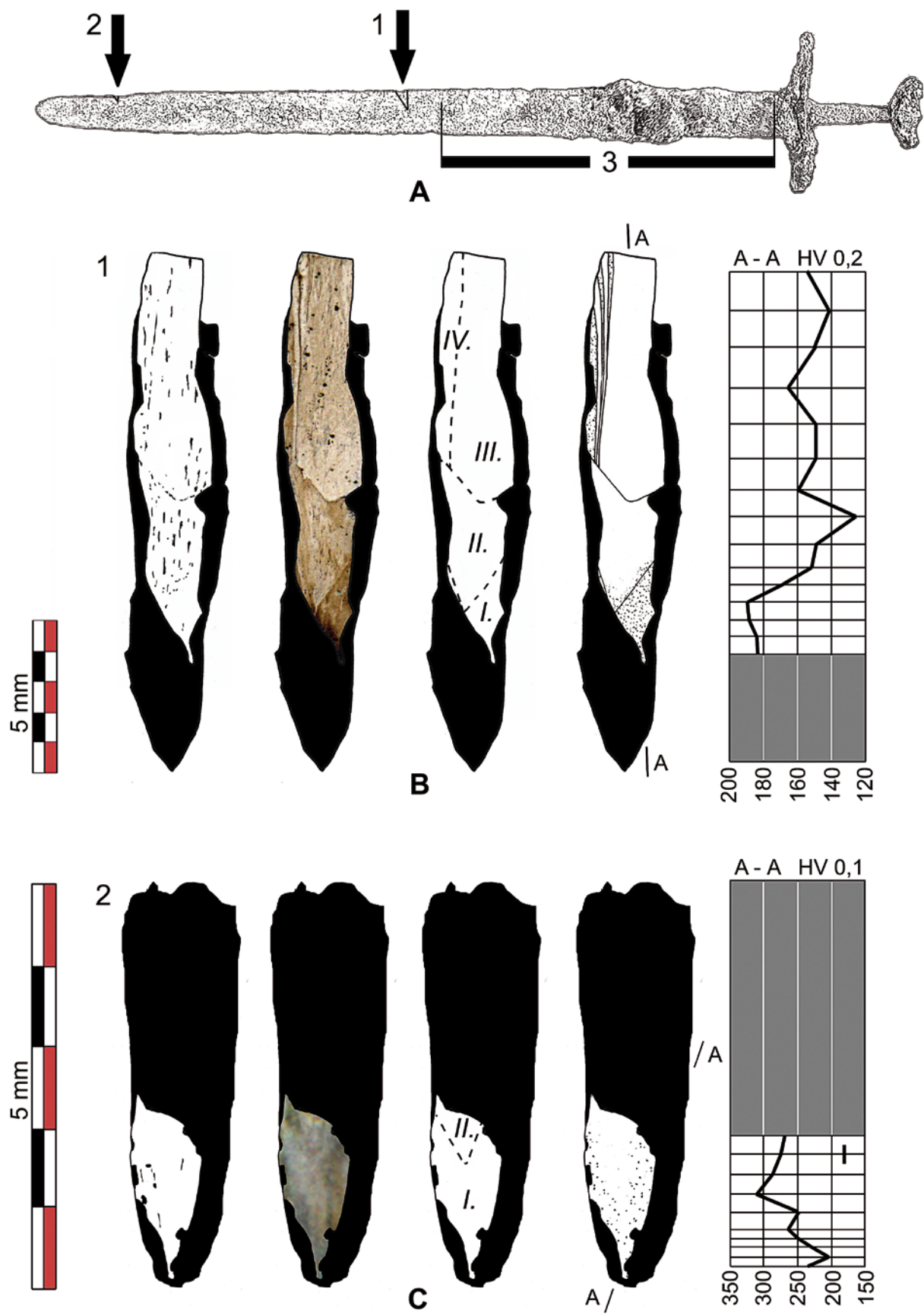
Obr. 6. Meč z hrobu 227a. A, B: pohled na oblast C (napojení oblasti C je vymezeno šipkami); leptáno nitalem (A) a Oberhofferovým roztokem (B). Foto J. Hošek.

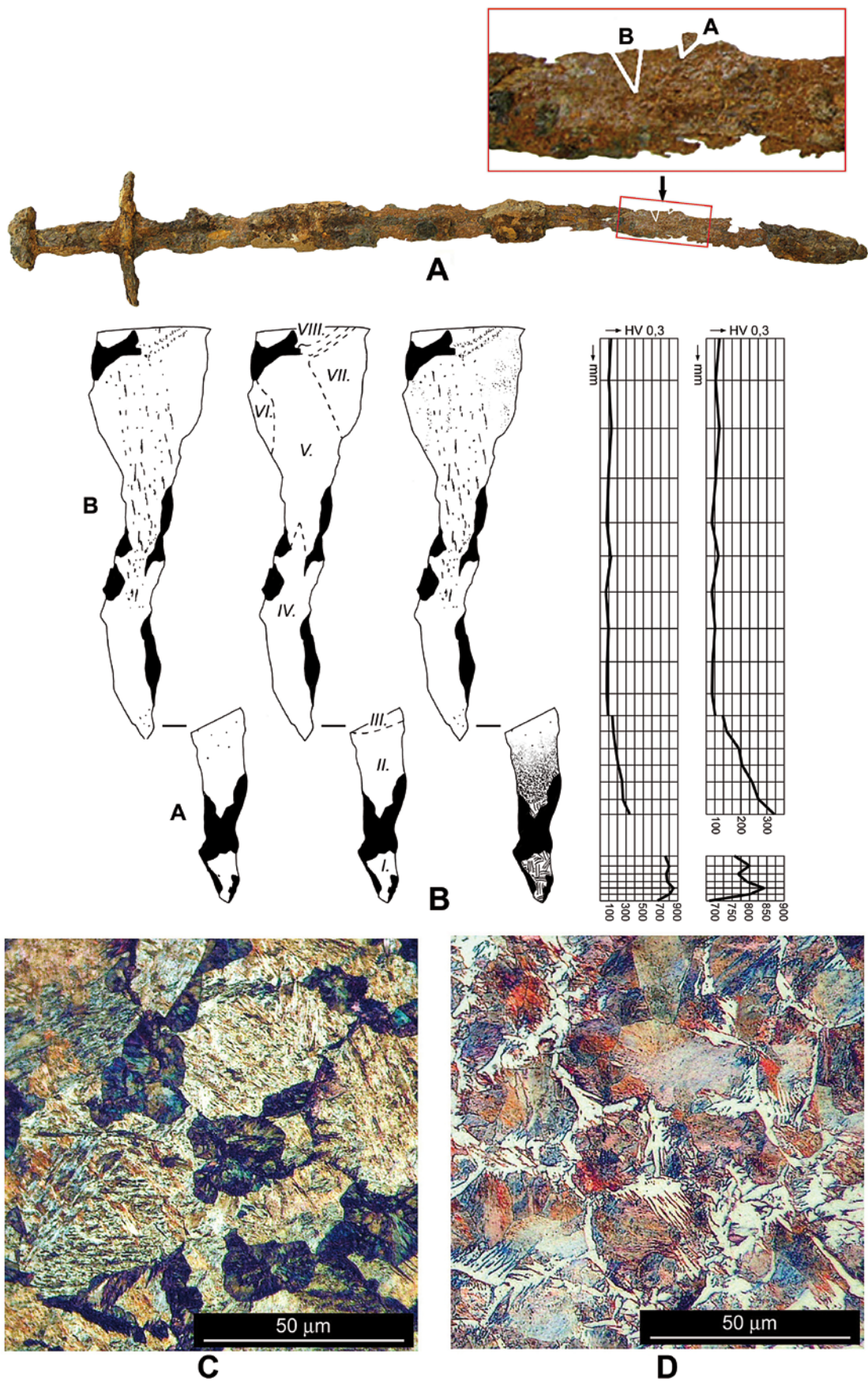
Obr. 4. Meč z hrobu 227a. A: zbraň s vyznačením polohy odběru vzorků (z roku 1956 a z roku 2009); B.1: makrosnímek vzorku po silnějším naleptání nitaem; B.2: náčrtek vzorku (vymezení kovového jádra a koroze nebo vměstků); B.3: vymezení hlavních oblastí vzorku (A až D) a graf průběhu tvrdosti (Vickersova metoda; 0,2 kg); C: detailní vymezení popisovaných oblastí. Foto a kresba J. Hošek.

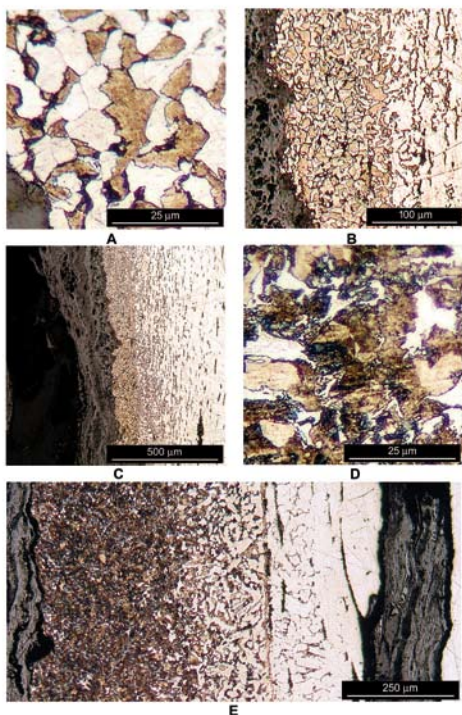
Obr. 7. Meč z hrobu 227a. A: makrosnímek vzorku v druhé rovině řezu po naleptání nitalem; B: střední část čepel (A) a břit (B) po naleptání Oberhofferem; u snímku (A) jsou naznačeny hranice napojení postranních částí (povrchových panelů); C: detail „levého“ povrchového panelu; D: detail „pravého“ povrchového panelu; E: feriticko-perlitická struktura v dochované břitové hraně; leptáno nitalem. Foto J. Hošek.

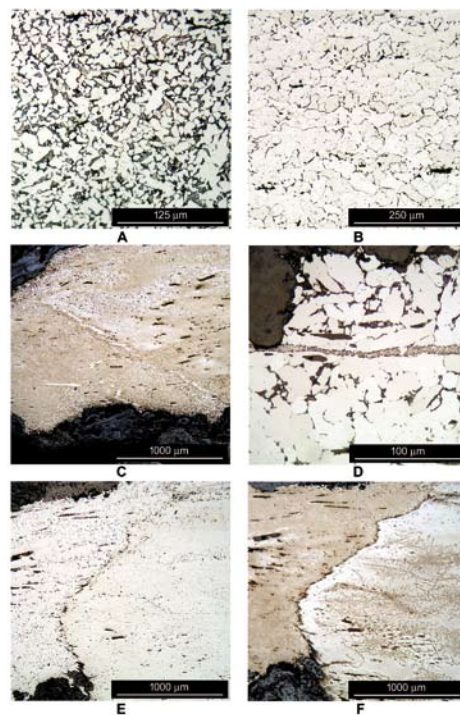
Obr. 8. Meč z hrobu 54. A: přehled zkoumaných míst čepel; B: schématický nákres vzorku příčného řezu. Zleva: naleptaný stav, po naleptání Oberhofferem, rozložení popisovaných oblastí, po naleptání nitalem. Nákresy J. Hošek.

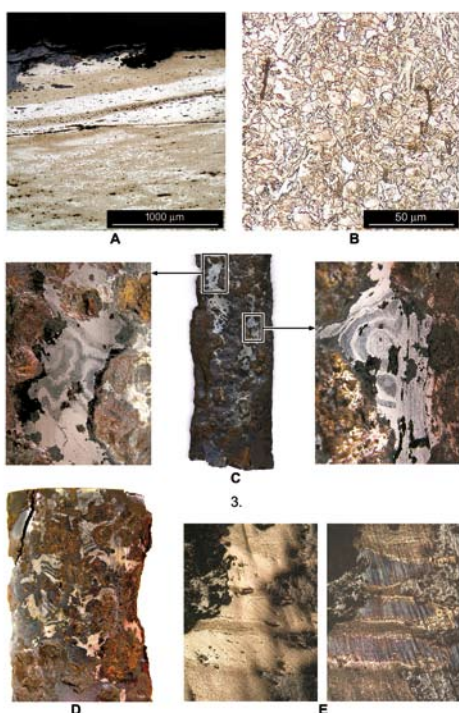
Obr. 11. Meč z hrobu 184. A: meč v nekonzervovaném stavu s vyznačením míst odběru vzorků; B: schematické nákresy metalografických výbrusů čepel (zleva: naleptaný stav, rozložení popsaných strukturních oblastí, schématický nákres struktur po naleptání nitalem); C: směs martenzitu a troostitu v oblasti I; D: struktura perliticko-feritická v oblasti II, blíže ostří; vše leptáno nitalem. Foto a kresba J. Hošek.

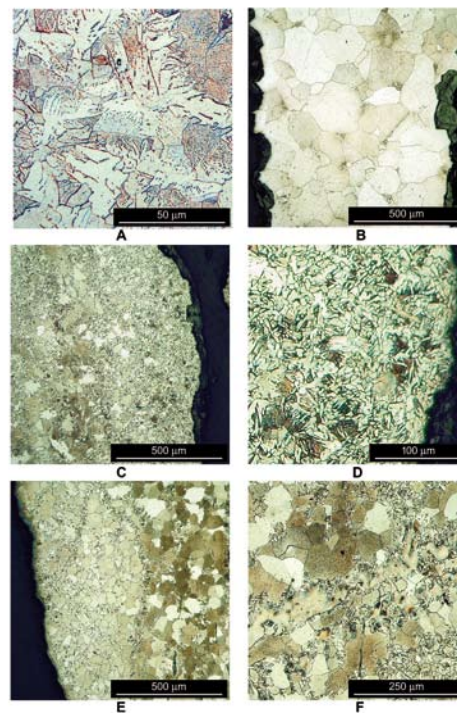
Obr. 5. Meč z hrobu 227a. A: zrna martenzitu a feritu v oblasti A2; B, C: pohled na oblasti A2 a A1; D: směs zrn přechodného perlitu a feritu v oblasti B1; E: pohled na oblast B; leptáno nitalém. Foto J. Hošek.

Obr. 9. Meč z hrobu 54. A: feriticko-perlitická struktura břitu (oblast I), (nital); B: feritická struktura oblasti II, (nital); C: svar mezi oblastmi I a II (Oberhoffer); D: detail obohacené svarové linie mezi oblastmi I a II (nital); E: svar mezi tělem a břitem (oblasti II a III), (nital), (nital); F: dtto (Oberhoffer). Foto J. Hošek.

Obr. 10. Meč z hrobu 54. A: damaskový panel (oblast IV) napojený na železné tělo (oblast III), (Oberhoffer); B: struktura vzorku 2, oblast I. (nital); C, D: boční nábrusy na čepeli s damaskováním /první strana/, (Oberhoffer); E: detail z bočního nábrusu na čepeli /druhá strana/, (nital, Oberhoffer). Foto J. Hošek.

Obr. 12. Meč z hrobu 184. A: struktura feriticko-perlitická v oblasti II, dále od ostří; B: ferit v oblasti IV; C: přechod mezi oblastmi V (vlevo) a VII (vpravo); D: detail oblasti VII, místo bohatší uhlíkem; E: přechod mezi oblastmi VI (vlevo) a V (vpravo); F: svarová linie mezi oblastmi V (dole) a VIII (nahore); vše leptáno nitalém. Foto a kresba J. Hošek.